Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor
Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links
Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Indbydelsesskrift

til

Afgangsprøven og Aarsprøven

i

Frederiksborg lærde Skole 1868.

Udgivet af

C. Berg,
Skolens Rektor.

Indhold:

Om Sprogenes Udbredelse og Slægtskab.
Statistiske Meddelelser for Skoleaaret 1867—68.

Frederiksborg.

Trykt i Chr. Hansens Officin.

1868.

A.

Om Sprogenes Udbredelse og Slægtskab.

«I Ungarn formaner et Blad i Pest Madjarerne til at komme Finnerne til Hjælp som Stammefrænder — et interessant Vidnesbyrd om, hvor levende Slægtskabsfølelsen i vore Dage er bleven mellem Folkeslagene.»

«Fædrelandet» den 19de Nov. 1867.

[At dette Arbejde er optaget i Programmet for iaar, har sin Grund i følgende Omstændighed. Disciplene i begge Afdelinger af øverste Klasse pleje at samles Lørdagaften paa Skolen forat foredrage smaa Afhandlinger, oplæse Partier af æsthetiske Værker, discutere et eller andet Punkt, som har Interesse for dem, o. l. De styre selv disse Forhandlinger og ingen af os Lærere er tilstede som saadan. Jeg havde i Efteraaret lovet at ville give i nogle af disse Møder en almindelig Udsigt over de vigtigste Sprogforhold paa Jorden, da mine private Studier netop kunde forenes hermed. Men skjøndt jeg arbejdede af al Formue paa at ordne det rige Stof, var dog Tiden, da jeg kunde tænke paa at indløse mit Tilsagn, saa langt henne i Skoleaaret, at jeg ikke turde bortlede Kandidaternes Opmærksomhed fra deres Repetition til Afgangsexamen ved at lægge Beslag paa ikke faa Lørdagaftener. For ikke aldeles at bryde mit Løfte besluttede jeg mig derfor til at lade Foredragene trykke i dette Aars Program. Den særlige Anledning til disse Foredrag maa derfor undskylde, at visse Partier, som Disciplene formeentes at savne ønskelig Kjendskab til, ere behandlede med større Udførlighed end andre. Dette gjelder fornemmelig om det, der er sagt om Inderne. Men paa den anden Side har den Omstændighed, at dette lille Skrift nu skal fremtræde for en større Kreds, havt til Følge, at en Deel Enkeltheder er sat til, som ikke vilde være medtagne, naar kun den oprindelige Bestemmelse med Arbejdet var bleven fulgt.]

Indledning.

Da jeg for over 30 Aar siden gik i Kolding lærde Skole, fandtes der blandt Lærerne en gammel Adjunkt, som vi Disciple hang ved med en forunderlig Kjærlighed. Jeg kalder den forunderlig, fordi det sædvanlig gik temmelig smaat til Artium i de mange Fag, hvori han underviste. Og vor Hengivenhed hørte ikke op med Skolelivet. Som Studenter og Kandidater glædede det os at bevidne ham vor Taknemlighed[1]). Thi han havde som Lærer to Egenskaber, der stedse ere sikkre paa at vinde Anerkjendelse hos den friske og sunde Drengenatur, en dyb Agtelse for Videnskaberne og en levende Interesse for den Ungdom, der var ham betroet. Vi vidste, at han var en flittig Arbeider i sit Hjem, og at Alt, hvad han paa sin kuriøse Maade udspekulerede, var bestemt for os. Physiske Problemer, astronomiske Iagttagelser, sproglige Sammenligninger meddeeltes os med en Inderlighed og Tro, der altid holdt vor Interesse vaagen, om vi end imellem Stunder maatte trække paa Smilebaandet, naar vi ikke kunde nænne at sige, at det eller det dog vist ikke var saa uomstødelig sikkert, som han udgav det for. Iblandt det, som saaledes blev betragtet af os med lidt Vantro og som vi særligt fandt kuriøst og ham ejendommeligt, var en storartet Samling af Ord og Udtryk — et Arbeide, der havde kostet ham mange Aars Flid —, hvorved han meente tydeligt at have beviist, at alle Sprog kunde forklares ved og henføres til det hebraiske, som Sprogenes Sprog, som det ældste Oldsprog. Ingen af os vidste dengang, at dette var en tidligere herskende Doktrin, der nu sang sine sidste Vers. Vi

---

[1]) Mange af Dem kjende vistnok Plougs smukke Digt «Peter Nicolai Borgen», Samlede Digte 1860, S. 134. Ogsaa Professor i Slavisk, Dr. Smith har i Universitetsprogram. for 1862 venlig erindret ham.

anede ikke, at det var en Betragtningsmaade, der havde spillet samme Rolle i Sprogvidenskaben, som i Astronomien Overbeviisningen om, at Jorden var det faste, ubevægelige Midtpunkt i vort Planetsystem. Thi Livet i en fjern, lille Provindsskole, hvis fem Lærere, paa en enkelt Undtagelse nær, vare Studenter fra Slutningen af forrige Aarhundrede, var ikke blevet berørt af det Lys, som Rask alt havde udbredt over Sprogenes indbyrdes Forhold. — I mine første Studenteraar søgte jeg vel at komme til bedre Indsigt heri. Jeg hørte Johansens Forelæsninger over Sanskrit og begyndte paa egen Haand at studere lidt Islandsk, og under min toaarige Lærervirksomhed ved Vordingborg lærde Skole blev jeg ved daværende Rektor Fr. Lange bekjendt med W. Humboldts Skrifter; men disse Studier vare kun sporadiske, og fra 1842 beskjæftigede jeg mig næsten udelukkende med Latin og især Græsk. Først da jeg blev ansat her ved Skolen for fire Aar siden blev jeg under Udarbeidelsen af en ny Udgave af min græske Formlære ført alvorligere hen til comparativt Sprogstudium. Men da var denne Videnskab skreden saa forbausende frem, de literære Ydelser vare saa overordentlig talrige, at jeg vistnok snart havde tabt Modet, hvis jeg ikke i min lærde Ven, Docent Dr. Lyngby havde havt en Hjælper, der gav mig den nødvendige literære Anviisning, udpegede for mig de betydningsfuldere Skrifter og gjennem Samtaler og Breve lodsede mig forbi truende Skjær. Jeg har anseet det for en Pligt at komme med denne reent personlige Indledning, for at De kunne indsee, at det, som jeg har at meddele Dem, maa betragtes som Bemærkninger af en Dilettant [1]).

1.

Praktisk Sprogfærdighed. Philologi. Lingvistik.

At Enhver, der hæver sig lidt over Livets daglige Fordringer, med stor Interesse følger Beretningerne om Mosefundene, Knokkelhulerne, Pælebygningerne, Kjøkkenmøddingerne osv., troer jeg, at vi Alle have erfaret. At Studiet af Sprogene ogsaa kan yde værdi-

---

[1]) Af det italienske *dilettare*, fornøie (sig), sml. lat. *delectare*.

fulde Bidrag til den forhistoriske Tid, har ingen af dem maaskee tænkt paa. Ligesom vi af Fundene i Knokkelhulerne lære at kjende nu uddøde Slægter af Dyr o. l., af hvad der findes ved Pælebygningerne belæres f. Ex. om, at deres Beboere have kjendt til Agerdyrkning, Vævning o. l.; af Kjøkkenmøddingerne om de da levende Huusdyr o. A.; af Mosefundene om Krigens og Fredens Redskaber o. s. v.: saaledes kunne vi ogsaa ved Studiet af Sprogene komme til Kundskab om, paa hvilket Kulturtrin det Folk i Asien stod, der kan betragtes som den fælles Rod for næsten alle europæiske Folkeslag, førend det udskilte sig mod Nord og Vest i Slaver, Tydske, Skandinaver, Grækere, Latinere; i Syd og Øst i Inder og Perser[1]). Naar vi f. Ex. finde, at et Huus hedder sanskrit *dama-s (dam)*, græsk *δόμος*, lat. domus, oldslav. *domŭ*; at en Dør hedder sanskr. *dvâra-m (dvâr)*, græsk *θύρα*, got. *daur*, oldn. *dyrr*, slav. *dverĭ*, litauisk *dùrys*[2]), (sml. lat. *fores*); at pløje hedder græsk *ἀρ-οῦν*, lat. *ar-are*, slav. *or-ati*, lit. *ár-ti*, got. *ar-jan*, oldnordisk *er-ja;* en Plov lat. *ar-atrum*, græsk *ἄρ-οτρον*, slav. *oralo*, lit. *ar-klas*, oldnord. *arðr*; eller at Fader hedder sanskr. *pitar* (egtl. *beskyttende*), græsk *πατήρ*, lat. *pater*, oldnord. *faðir*; at Moder hedder sanskr. *mâtar* (egtl. *den frembringende*), græsk *μήτηρ*, lat. *mater*, slav. *mati*, lit. *mótyna*, oldn. *móðir*; at Søn hedder sanskr. *sûnu-s* (egtl. *den Fødte)*, got. *sunus*, slav. *synŭ*, lit. *sūnùs*, græsk *υἱός*, (ogs. skrevet *ὑός*); at Svigerfader, -moder hedder sanskr. *çvaçura-s*, *çvaçrû-s*, lat. *socer*, *socrus*, græsk *ἑκυρός*, *ἑκυρά*, got. *svaihra*, *svaihrô*, slav. *svekrŭ*, *svekry*, lit. *szeszuras* (socer): saa ere vi berettigede til at sige, at alle de Begreber, der vise sig som eensbenævnede i disse fra een Rod udgaaede Sprog, have været kjendte af Stamfolket, førend Udskillelsen skete. Paa denne Maade har man efterviist, at dette Urfolk i hin forhistoriske Tid har staaet paa et ikke ringe Kulturtrin: at det har været et agerdyrkende Nomadefolk, der kjendte til huuslig Indretning, forstod sig paa Vævning, Syning og anden

---

[1]) Det, som her anføres, var skrevet, førend jeg havde læst den smukke lille Afhandling i Hamiltons Tidskrift II, S. 651 («Livsbilleder fra temmelig fjærn tid», af —n).

[2]) *y* Tegn for langt *i*.

Huusgjerning, var kyndig i Skibsbygning, havde Hunden, Hesten, Koen, Faaret som tamme; kjendte Metaller; anerkjendte Slægtskabets Baand; talte efter det dekadiske Talsystem (indtil 1000); havde Forestilling om et højeste Væsen, som det anraabte med flere Navne. — Men dette er noget, hvorved Sprogvidenskaben træder i en anden Videnskabs Tjeneste. Det er en Hjælp, som den yder Kulturhistorien; det er noget praktisk, en Nytte, som den fører med sig for en anden Videnskab. Det samme gjælder om den store Betydning, den har for Ethnologien. Sprogvidenskaben er bleven kaldt til Hjælp med Hensyn til store politiske Spørgsmaal: «Nationalitet og Sprog i Modsætning til Dynastier og Traktater». Man tænke blot paa Italien, paa Panslavismen. Men denne Nytte, hvor betydningsfuld den end monne være, vedkommer ikke mere selve Lingvistiken end Planternes medicinale eller culinariske Betydning vedkommer Botaniken. — Spørges der altsaa om, hvad er Sprogvidenskab eller Lingvistik, hvad er dens egentlige Gjenstand, hvad gaaer den ud paa, saa ville vi nærme os noget Besvarelsen ved først at adskille den fra to andre Behandlingsmaader af Sproget. For det første er den praktiske Færdighed i at kunne udtrykke sig i mange Sprog ikke Lingvistik, overhovedet ikke nogen Videnskab, men en Kunst, der afhænger af en god Hukommelse og af Talent for at efterligne Lyd. Skjøndt Lingvistiken her kan træde hjælpende til for at vise denne Kunst hurtigere og lettere Methoder. — Paa den anden Side er Lingvistiken forskjellig fra Philologi. Philologien og da navnlig den klassiske er en reen historisk Videnskab, hvis væsentligste Deel ganske vist Sproget er. Men dette betragtes dog mere eller mindre som Middel. Den klassiske Philologis Opgave er historisk at gjenføde Oldtiden i alle dennes Hovedretninger. Et aldeles overveiende Hovedæmne er Literaturen, der ikke kan tilegnes uden Indsigt i de Sprog, hvori den er os overleveret. Men Philologien sætter ikke Sproget som den eneste Aabenbarelsesform, hvorigjennem Oldtiden træder os imøde, som var Kunstens Værker, Staternes Indretninger kun større eller mindre Tilfældigheder; ligesaa lidt som den vil rive det græske og det latinske Sprog — forsaavidt sligt er gjørligt — løst fra den Menneskehed, der har benyttet disse som Meddelelsesmiddel, og gjøre Studiet af disse

Sprog blot til Stadier, man maa gjennemgaae i Kontinuitet med Studiet af andre Sprog, for inderlig og bevidst at tilegne sig en Hovedside, hvorigjennem den menneskelige Aand til alle Tider har aabenbaret sig. Ophører derimod Sproget at være et blot Middel, som vi tilegne os for ved dets Hjælp at trænge ind i fremmede Literaturer, og bliver det selv i og for sig og for sin egen Skyld Gjenstand for videnskabelig Forskning, da faaer ethvert Sprog mere eller mindre samme Betydning, enten det saa er overleveret i Skrift eller ikke. Literaturen er her paa en Maade irrelevant. Lingvistikeren kaster sig med samme Iver over Sprogene ved Ural eller i Afrika, som over det, der toner til os fra Homers Sange; han har umiddelbart at gjøre med Sproget alene, med dets af den frie Aandsvirksomhed uafhængige Love. Philologien lærer, hvad *ἐφίλησα, amavi* betyder, og naar de skulle anvendes, lærer, at de bestaae af Stamme og Tillæg. Men hvad det er for et Tillæg, hvad dette *ε*, dette *vi* egentlig er, hvorledes de have faaet den Magt at kunne sætte Handlingen tilbage i Fortiden, see det er noget af det, som Lingvistiken stræber at udgrunde. Den betragter ikke disse Tillæg som blot Bogstaver eller Stavelser, som vilkaarlige Lyd, der ikke i og for sig have nogen Betydning, men søger ved sammenlignende Sprogstudium at finde deres oprindelige eller i det mindste deres ældste tilgængelige Form og behandler da disse primitive Stavelser som alle andre Dele af Sproget, nemlig som noget, der oprindelig har indeholdt en bestemt Betydning i og for sig. Tage vi saaledes den græske Form *ἔ-δεικ-σε* (sanskr. *a-dik-shat*) for, saa lærer Philologen som Philolog, at denne Form er Aor. 1, 3 Pers. sing.; *ε* er Augment, *δεικ* (*δικ*) er Stammen, *σ* er Tempusmærke, *ε* Bindelyd, Philologen som Lingvistiker belærer os derimod om, at det første *ε (a)* har sin Oprindelse af et selvstændigt Ord, en demonstrativ Pronominalstamme til Betegnelse af det fortidige; at *σ* er Roden *as*, der oprindelig synes at have betydet *aande*, derefter gik over til Betydningen *være* (*εσ, εἶναι*); at Udlyden *ε* staaer for *ετ* (sml. græsk *ἔφερε* med sanskr. *a-bhara-t*), hvor altsaa *ε (a)* er den saakaldte Bindelyd, *τ (t)* er Pronominalroden *ta (ti)*, brugt som Personmærke, saa at *ἔδειξε* egentlig er *tum monstrans erat is.*

Det var Rasks udødelige Fortjeneste at have været den første[1]), der ledede Undersøgelserne om Sprogene ind paa den rette Vei, viste baade Methoden, man havde at følge, og antydede Maalet, som man skulde stræbe henimod. Til at være Lingvistiker hører der, foruden en skarp Forstand og stærk Hukommelse, et fint Øre, stor Kombinationsevne og en ikke ringe Grad af Phantasi. Ved Hjælp af disse Egenskaber opstillede Rask allerede for næsten 50 Aar siden i det Hele rigtig de forskjellige Sproggrupper; han viste, hvorledes man skulde anstille Undersøgelserne ved at gaae tilbage til de ældre, mindre afslebne Slægtgrene, godtgjorde Sproglærens, især Lydlærens og Formlærens Betydning fremfor Ordforraadet, og antydede, hvor nødvendigt det var, at Lingvistikeren stod paa et bredt Grundlag med Hensyn til Kjendskab til de forskjellige Sprogs grammatikalske Bygning. Instinktagtig og anelsesfuld er den Sikkerhed, hvormed han arbeidede. Han drog til Island som det Sted, hvor han fyldigst kunde studere «den gamle danske Tunge» og «dermed det danske Folks Herkomst og Slægtskab med andre Folkefærd i det østlige og sydlige Europa»; drog saa til Sverig, derfra til Finland med sit Maal for Øje; kom saa til Petersborg, hvor hans Synskreds med Hensyn til Sprogenes Forhold mægtigt udvidedes. Foruden at studere russisk og andre europæiske Sprog fremmede han ogsaa der sine Kundskaber i Persisk, Armenisk, Arabisk ved Hjælp af indfødte Lærde, og gjorde sig bekjendt med og ordnede paa en mærkværdig sikker Maade de forskjellige udannede Sprog rundt om i Rusland. Det var her, at han først synes at have faaet en sikker Fornemmelse af Sanskrits alt overveiende Betydning for Lingvistiken, thi den 13de Oktbr. 1818 skriver han til sine Mæcenater i Danmark om en forandret Reiseplan saaledes, at han paa et Aars Tid vilde drage hjem forat udgive en sanskrit Grammatik og Læsebog. Men Planen synes ikke at have fundet Bifald. Fra Petersborg foer han derfor som en ædel Spoerhund til Moskov, derfra over Astrachan, Mosdok, Tiflis, Erivan, Tauris, Teheran, Persepolis til Bombay, Kalkutta og andre Punkter i Indien. Og her var netop Stedet for ham til at studere de ældste af de Grene, som høre

---

[1]) See f. Ex. N. M. Petersen: Bidrag til Rask's Liv, Sml. Afh. I, S. 15.

til vor Sprogstamme, Sanskrit og Zendsproget. «Vi maae», siger Max Müller, hvor han i første Række af sine Forelæsninger over Sprogvidenskaben skal tale om Sprogenes Genealogi, «mindes en udmærket Dansk, Rasmus Rask, der offrede sig til Studiet af Nord-Europas Sprog. Han reiste 1816 (ɔ: 1819) til Persien og Indien, og først han erhvervede sig grundig Kundskab til Zend, Zend-Avestas Sprog; men han døde, førend han fik Tid til at offentliggjøre Resultaterne af sine lærde Forskninger. Imidlertid havde han dog beviist, at Parsernes hellige Sprog stod i den nærmeste Forbindelse med Brahmanernes hellige Sprog og at dette, ligesom sanskrit, har beholdt nogle af de ældste Formationer i den indoeuropæiske Sprogstamme».

2.

Den græske og den indiske Methode i Sproglæren.

Jeg har nu og da i Timen havt Leilighed til at henlede Deres Opmærksomhed paa den ofte aandrige, men ofte ogsaa aldeles grundløse og overfladiske Maade, hvorpaa man i tidligere Tider har etymologiseret. Allerede Platon giver os i sin Dialog Kratylos ikke faa Exempler paa begge Dele. En fransk Lærd Bréal har for nylig udgivet et lille Skrift «De la forme et de la fonction des mots», hvori han viser, at hele den grammatiske Videnskab ved for Vestens Vedkommende at være udgaaet fra den rige græske Aands spekulative Retning, fra dette Folks forunderlige Evne til paa en fantasirig Maade at skue een Side af Sandheden i alt, hvad det kastede sig over, at denne Videnskab, siger jeg, trængte til ligesom at begynde sine Undersøgelser forfra. Om en egentlig fuldstændig Sprogvidenskab kunde der ikke være Tale hos Grækerne; hos dem var Sprogstudiet en Slags Hjælpevidenskab til Logiken. Det var stedse, selv hvor en Slags Analyse af Ordets Bestanddele finder Sted, kun Tydning af Forfatterne, man tilsigtede. Man adskilte ikke Ordene ifølge de Elementer, hvoraf de ere sammensatte, men efter den Rolle, de spille for Forstaaelsen, for Tanken. At det enkelte Ord selv havde en Historie, selv burde gjøres til Gjenstand for Behandlingen, gik først klart op for Vestens Lærde, da de indiske Grammatikeres Værker

optoges som et integrerende Led i de Sproglærdes Studier. Medens hos Grækerne Hovedsagen var at bestemme det enkelte Ords Betydning paa Grund af den Vægt, det havde til Forstaaelsen af det Hele, hvoraf det var en Deel; medens Reglerne for Ordenes Afledning og Bøining betragtedes som en nyttig Fuldstændiggjørelse af Rhetoriken: træder derimod hos de indiske Grammatikere det enkelte Ord med dets Tillæg og Lydforandringer frem som en Heelhed i og for sig. De analysere det enkelte Ord i alle dets Bestanddele. Al deres Opmærksomhed, hele deres Aandskraft og Skarpsindighed viser sig i denne Sønderlemmelse. Det er langt mere Formen, der drager deres Interesse til sig, end Betydningen: denne forbeholdes Kommentatorerne. De grammatiske Undersøgelser hos Inderne fremkaldtes ved Studiet af Vederne eller deres hellige Hymner (see nedenfor). Stillede ligeoverfor en Text, der blev betragtet som en guddommelig Aabenbaring, bleve Inderne bragte til at iagttage Sproglovene i Vederne forat sikkre Textens Ukrænkelighed og opretholde Overleveringens Nøjagtighed. Overtroen, siger Bréal, kom her Videnskaben til Hjælp, thi den Tanke, at alt i disse Hymner var af lige Vigtighed, og at enhver Sammenføjning, enhver Lydforandring havde en hellig Charakteer, maatte ikke lidet bidrage til at udvikle i de brahmanske Skoler en Vane til minutiøs Opmærksomhed og streng Nøjagtighed. Understøttede i deres Forskninger ved at have et Sprog for sig af overordentlig Gjennemsigtighed og begavede med en ualmindelig Skarpsindighed opløste de Ordene i deres sidste Bestanddele; mærkede sig den Virkning, som Lydene udøvede paa hverandre; maalte med overordentlig Nøjagtighed Stavelsernes relative Længde; forfattede Fortegnelser over Sprogets Rødder og Suffixer og bestemte Lovene for de forskjellige Lydforbindelser.

3.

Rødderne og deres Forandringer.

Man har sammenlignet ethvert af de nuværende europæiske Sprog med en Statue, der ved længe at rulles frem og tilbage i en Flodseng efterhaanden har faaet Lemmerne saa afslidte, at den ligner en Stenvalse, hvorpaa kun svage Træk antyde, hvad

den har været. Stille vi saadanne Former, som det engelske *had* , det svenske *hade*, det tydske *hätten*, det danske *havde*, det islandske *hefðim*, det gotiske *habáidêdeima (haberemus)* sammen, saa er *had* den afslebne Steenvalse, *habáidêdeima* Statuen. Det franske *né* er det latinske *natus*, der atter staaer for *gnatus*, af *(g)na-scor* (sml. *γί-γν-ομαι*, *gi-gn-o)*. Det franske *été* staaer for *esté*, dette for *sté*, som atter er det latinske *status*. Men naar nu de sprogkyndige have ført de moderne, afslebne Ordformer, Sagen taget i al sin Almindelighed, tilbage til deres oprindelige, fyldige Skikkelser, saa møder dem en anden, endnu vanskeligere Opgave. Hvorledes ere disse oprindelige Former blevne til? Hvad er det blivende, faste i dem, hvad det omskiftende i *natus*, *status* o. s. v.? Eller med andre Ord: den næste Opgave er at finde den for ethvert Ord til Grund liggende Rod, det vil sige, det, der bliver tilbage, naar alle Tillæg for til og bag til ere borttagne og alle Forandringer i Forlyd, Indlyd og Udlyd ere hævede. Men denne Opgaves Vanskelighed sees let af den ene Omstændighed, at det Sprog, hvorfra saa godt som alle de nyere europæiske Sprog ere udgaaede, er et Bøjningssprog, hvor Roden ikke blot kan modtage For- og Endetillæg, men selve Rodvokalen er modtagelig for Forstærkning til Betegnelse af bestemte Forhold i Betydningen. Af Roden *ΦΑ* have vi saaledes *φα-ί-ν-ω*, *ἔ-φη-ν-α*, *πέ-φα-γ-κα*; af Roden *ΛΙΠ* *λείπ-ω*, *λέ-λοιπ-α*, *λοιπ-ός*, af Roden SAD *sed-eo*, *sid-o*, af Roden LAG *legg-ja* (isl., *lægge*), *ligg-ja* (*ligge*). Forat De kunne faae en lille Anelse om denne Rødderne Væxt og see, hvorledes det samme Grundelement i de forskjellige Afdelinger af samme Sprogæt kan komme til at tage sig aldeles forskjelligt ud, vil jeg i al Korthed fremstille for Dem nogle Affødninger af de tre Rødder, der ligge til Grund for «Fod», «Speider», «Øie». Jeg er overbeviist om, at der under alle Omstændigheder vil opstaae hos Dem den *θαῦμα*, som Platon anseer for den rette Begyndelse for videnskabelig Stræben. Thi forbausende er Resultaterne og forbausende er den Arbeidskraft, Skarpsindighed og Lærdom, som de sproglærde her have udviist.

«Fod» hedder paa græsk *πού-ς*, Genit. *ποδ-ός* (Stamme *ποδ*); hertil hører *πέδ-ον* Jordbund, *πέδ-η* Fodlænke, *πέδ-ιλον* Fodsaal, *πεζ-ός* tilfods. Roden i græsk viser sig at være *ΠΕΔ*.

Paa Latin hedder «Fod» *pes* ɔ: *pe(d)-s*, derfor *ped-ica* Fodlænke, *ped-ule* Fodsaal, *com-pe(d)s* Fodlænke, *im-ped-ire, ped-estter*. Roden er altsaa her PED. Paa sanskrit hedder «Fod» *pad* eller *pâd-a-s*, derfor *pad-âti-s, pat-ti-s* Fodgænger, *pâd-ukâ* Sko, *pad-a-m* Trin, Skridt. Roden er altsaa her PAD, der forekommer som Udsagnsord med Betydning «gaae hen til». Paa litauisk hedder *pád-as* Fodsaal, *péd-à* Fodspor. Paa gotisk hedder «Fod» *fôt-us*; paa oldhøitydsk *fuoz*; paa islandsk *fót-r*, her betyder *fet* Fjed, Skridt, Fod (som Maal), *fet-a* gaae (i Skridt), finde Veien. I nordisk og tydsk gaaer altsaa det *p*, som de øvrige Sprog af samme Æt have, over til *f* efter Rasks mærkværdige Opdagelse af de Love, som Grimm har sammenfattet under Navn af Lydfremskydning, hvorefter Tenuis, Aspirata, Media i gotisk bliver til Spirans, Media, Tenuis (sml. ogsaa *καρδ-ία*, *cor* [St. *cord*], *Hjerte*; *κέρ-ας*, *cornu*, *Horn*, *κεφ-αλή*, *cap-ut*, *Hoved* o. s. v.).

Roden SPAK betyder see, skue. I sanskrit hedder den SPAÇ, deraf *paç-jâ-mi* jeg seer, *spaç-a-s Speider* o. s. v.; i Latin SPEC, deraf *spec-i-o (-spicio), spec-to, spec-ula, spec-ulum, spec-ies* o. s. v.; i græsk *ΣΚΕΠ*, deraf *σκέπ-τομαι* seer mig om, *σκοπ-ιά* Speiden, *σκοπ-ός* Speider o. s. v.; i gotiske Sprog SPAH, deraf (oldtydsk) *speh-ôn* speide, *speh-a* Udspeiden, *spâh-i* snild o. s. v.; (oldnordisk) *spá* spaae. Fra denne Rod altsaa have vi i vort Sprog Ordformer, der ere laante fra forskjellige af de indbyrdes beslægtede Sprog, som:

1) *spaae* (sv. *spå*), *Spaa-dom*, *speide* (sv. *speja*), *Speider* (sv. *spejare*) o. s. v.
2) *Spejl* (sv. *spegel*, tydsk *Spiegel*, ital. *speglio*, *specchio*, latinsk *speculum*).
3) *Spion*, *spionere* (ligeledes svensk, paa ital. *spia*, *spione*, *spiare*, fransk *espion*, *espionner*, *épier*).
4) *spekulere*, *spekulativ*, *Spekulation* o. s. v.; *Spektakel* o. s. v.; *Specie* (Mønt); *Speceri* (Krydderi, Apothekervarer, ital. *spezie*).

Hvor rigt Antallet af Ordene vilde blive, hvis Sammensætninger toges med, sees let. Af de anførte Rækker hører første sikkert til den gotiske Sprogklasse, fjerde til den latinske eller romanske, om anden og tredie kan der tvivles, skjøndt de fleste sproglærde henføre dem til det gotiske.

Den Rod, der ligger til Grund for vort «Øje», er AK og betyder oprindeligt at være skarp. Den er behandlet med stor Lærdom og Skarpsindighed i en særegen Afhandling[1]). Her berøres kun de Afledninger, som nærmest vedkommer Synet: sanskr. *ak-shi* Øje, *îk-sh* at see, *îksh-ana-m* Blik; litauisk *ak-is* Øje, *(at-) àk-ti* faae aabne Øjne; oldslav. *ok-o* Øje; gotisk *aug-ô* Øje, *aug-jan* vise; islandsk *aug-a* Øje, *eygr* som har (smukke) Øjne; lat. *oc-ulus*; græsk *ὄκ-κος* = *ὀφθαλμός* (Hesych.) = boiot. *ὄκ-ταλλος* (Arkad.); *ὄσσε* (Øjne) ɔ: *ὀκ-ιε*, *ὄσσομαι* ɔ: *ὀκ-jo-μαι* (skuer); ligeledes *ὄμ-μα* (lesbisk *ὄπ-πα*) Øje, *ὄψις* o. s. v. med Stammen *ὀπ* = *ὀκ* (sml. *ἵππος* = *eqvus*, *πέσσω* = *coqvo*, *πῶς* og *ποῖος* = *κῶς* og *κοῖος*, *τρέπω* = *torqveo*; *πέντε* = sanskr. *pañk'an* = lat. *qvinqve* = litau. *penkì*, *ἑσπόμην* = *seqvor*).

4.

Ordforraadet.

Til Bestemmelse af Sprogenes indbyrdes Slægtskab har foruden Grammatik ogsaa Ordforraadet sin store Betydning, naar Samlingerne ere righoldige og foretagne efter Videnskabens Fordringer, idet visse Ord og Taledele f. Ex. Stedord og Talord, som mere oprindelige, snarere bør tildrage sig Opmærksomheden end andre. Med Hensyn til dette Ordforraadets Bidrag til at forklare Forholdet mellem Sprogene kan det ikke være uden Interesse med et Par Ord at berøre, hvorledes ofte de nærmeste Søstersprog have brugt forskjellige Ordstammer i det fælles Modersprog til Betegnelse af meget almindelige Benævnelser som Broder, Søn, Konge o. l. Betragte vi de nære Søstersprog fransk, italiensk, spansk og valachisk, da svarer det franske *frère* og det valach. *frate* (it. *fratello*) ligefrem til det latinske *frater*; paa spansk derimod hedder Broder *hermano*, portugisisk *irmão* af det latinske *germanus (germen)*, medens i gammelspansk *fraire*, *freire*, nysp. *fraile*, *freile (fray)* kom til at betyde Ordensbroder, Munk. — Af det latinske *pastor* kommer det italienske *pastore*; i fransk derimod

---

[1]) Johannes Schmidt: Die Wurzel AK im Indogermanischen, Weimar 1865.

føltes Trang til, da *le pasteur* saa bestemt brugtes om den (reform.) geistlige Hyrde, at faae et nyt Ord for den virkelige Hyrde og saaledes dannedes *berger*, omformet af *berbicarius* (af *berbex* eller *vervex* en Bede). — Konge og Dronning hedder paa svensk *konung* og *drottning*, paa tydsk *König* og *Königin*, engelsk *king* og *queen*, paa fransk, italiensk og spansk *roi*, *re*, *rey* og *reine*, *regina* (*reina*), *reina*. Hvad betyder oprindeligt *Konge*, *konung*, *König*, *king*, oldnord. *konungr*? Vi slutte os til dem, der lære, at disse Ord, ligesom Sanskritordet *g'anaka-s* (adj. «frembringende», subst. «Fader»), høre til sanskrit Roden *g'an* (lat. *gignere*), og at de have samme Endelse *ka-s* (= lat. *cu-s*, gr. *κο-ς*, got. *g-s* eller *h-s*). Altsaa betyder Ordet oprindeligt Fader, Familiefader. Tydskerne have af *König* ligefrem dannet et Hunkjønsord *Königin*. I engelsk derimod hedder Dronning *queen*, oldengelsk *cvén*, Hustru, Dronning; oldnordisk *kvân* og gotisk *kvêns* (*qens*) Hustru; sanskr. *g'ani-s Kvinde* (som fødende); altsaa hører *queen* ligesom *Konge* (*king*) ogsaa til sanskr. Roden *g'an* (gignere): de betyde altsaa Fader, Moder *κατ' ἐξοχήν*[1]). I de skandinaviske Sprog derimod er Navnet paa den qvindelige Modsætning til Kongen tagen af en ganske anden Rod. Snorre fortæller, som Munch siger (N. F. Hist. I, I, S. 129), at «Kong Dyggve i Uppsala var den første af Ynglinge-Ætten, der blev kaldt Konge, thi forhen kaldtes Fyrsten kun *Drottinn*, hans Hustru *Drottning* og hans Følge *Drott*». Disse Ord komme af det gotiske *driugan* = oldengelsk *dreógan*, «udholde, formaae, gjøre Tjeneste». *Drótt* har altsaa oprindeligt betydet: «den udholdende, tjenende Skare» (Munch). Sammestedshen hører *Drost*, oldnord. *dróttseti*, egentlig den, som bringer Kongens Følge til Sæde, Ceremonimester[2]). Roden findes ogsaa i litauisk *draúgalas*, *draúgas* Ledsager, Staldbroder. — Betragte vi de romanske Sprog, da er det klart, at Udtrykkene for Konge og Dronning i disse Sprog ligefrem have deres Oprindelse af *rex*, *regina*, hvis Rod Lingvistikerne eftervise baade i sanskrit og

---

[1]) Efter P. A. Munch: det norske Folks Historie I, I, S. 124 og R. Keyser: Efterladte Skrifter II, I, S. 7 «af *kon* eller *kyn* Slægt, og betegner egentlig den, der bærer Navnet, som høiættet» (Keyser).

[2]) Munch, Norske Folks Hist. IV, I, 603.

gotisk: sanskrit Roden *râg'* betyder 1) skinne, glindse; 2) være Konge, styre; *râg'an* Konge. Dog er en Vanskelighed tilstede, idet *rex* ikke godt kan adskilles fra *regere*, men *e* er langt i *rēg-em*, kort i *rĕg-o*[1]). I gotisk have vi *reiks*, 1) subst. Øverste, 2) fornem. I oldnordisk findes adj. *ríkr* mægtig; *ríki* Vælde, Rige; sml. dansk *rig;* ogsaa have vi det i *Fred-rik*, ligeledes i *And-rik*, *Due-rik* (Ændernes, Duernes Hersker).

5.

Sprogenes Inddeling efter Formen.

To Slags Rødder i vor Sprogæt.

Efter den Maade, hvorpaa Rødderne optræde i forskjellige Sprogætter har man deelt alle Sprog i tre Slags, en Inddeling, hvorimod der kan gjøres begrundede Indvendinger med Hensyn til mange Sprog, der staae paa Overgangen fra den ene Slags til den anden, og ligeledes hvad mange Enkeltheder angaaer. Men Inddelingen kan dog tjene til Orientering i det store Sprogchaos.

Det var først efter Bekjendtskabet med sanskrit, at der opstilledes nogenlunde almindelige Læresætninger om Rødderne i Sprogene. Man har deelt alle disse i to Slags, de prædicative og de demonstrative (ogsaa kaldede Stof- og Form-Rødder, qvalitative og demonstrative) eller de benævnende og de bestemmende. Den Paastand af Grimm, Schleicher o. A., at disse to Slags Rødder oprindelig have været identiske, tør vel ingen benægte. Men paa den sammenlignende Sprogvidenskabs nuværende Standpunkt synes det fornuftigst ikke at gaae ud over denne Tohed[2]). Først ved den kommer der Lys og Skygge ind i Sprogene, først ved den bliver en sindrig Sammenknytning til Ord mulig. Disse Rødder ere alle af een Stavelse, snart bestaaende af en enkelt Selvlyd f. Ex. *i* (*ἰ-έναι, i-re,* gaae); snart af en Selvlyd og en Medlyd eller omvendt, som *ad* (spise),

---

[1]) Sml. *rēgula, rēgulus.* Maaskee ere to Rødder her tilstede.

[2]) Sml. G. Curtius: Zur Chronologie der indogermanischen Sprachforschung, S. 205.

ag (drive), *da* (give); snart af en Selvlyd omgiven af Medlyde, som *sad* (sidde), *div* (straale); snart med to Medlyde foran eller bagefter Selvlyden, som *plu* (strømme), *spak* (spcide), *dark* (see), *skand* (bestige). Antallet af disse oprindelige Rødder er i vor Sprogæt vistnok forholdsviis saare ringe. Erindrer man den store Mængde Afledninger, som ovenfor eftervistes af tre Rødder og som let kan forstørres til det femdobbelte, vil 500 saadanne Rødder, naar hver gav 50 afledte Ord, afføde 25,000 Ord. Da man har beregnet, at Shakespeare, der dog benytter en saa rig Mangfoldighed af Udtryk, har skrevet alle sine Dramaer med omtrent 15000 Ord, Milton sine Værker med 10000, kan en Lingvistiker vel med Rette sige, at 500 Rødder endog er et for stort Tal. — Den anden Slags Rødder, som ovenfor adskiltes fra de prædicative, er saadanne, som ligge til Grund for Ord som *her*, *der*, *du*, *vi*, *den*, *det* o. s. v., og overhovedet blot henvise, blot udtrykke noget Tilværende under visse, mere eller mindre bestemte Rums- eller Tidsforhold. Til nærmere Forstaaelse af Brugen af disse to Slags Rødder i den japhetiske Sprogæt ville vi tage et Par Exempler af Verballæren og Orddannelseslæren. For at danne 1ste, 2den og 3die Person i Enk. af Verber føies til Roden *ma, tva, ta*, som vi gjenfinde i Græsk som *μι* i *εἶ-μι* og i de homeriske Konjunktiver *ἐθέλω-μι, εἴπω-μι*; som *θα* i *οἶσ-θα*, *ἦσ-θα* (*θ* vel paa Grund af det beaandende *ς*); som *τι* i *ἐσ-τί*, *τίθη-τι* (dorisk), men i det øvrige græsk *τίθη-σι* (idet *τ* foran *ι* gaaer over til *ς*). Den indtrædende Svækkelse af Endeselvlyden giver hele Ordet Afrunding. Stammen er desto mere Stamme, jo mindre den ligner Endelsen, og Endelsen opfylder desto bedre sit Øjemed, jo mindre tung den er, jo bøjeligere den slutter sig til Stammen i en ikke altfor bred Form. Som Exempel paa en demonstrativ Rod, der sættes foran den prædikative, have vi Augmentet, der efter de flestes Anskuelse er, som forhen antydet, en i det Fjerne visende Pronominalstamme *a*, der maaskee allerede tidligt havde fixeret sig som en Partikel eller pronominal Kasus til Angivelse af Fortiden, *ἔ-λιπο-ν*, Grundform *a-lipa-m*; *ἔ-θε-μεν*, Grundform *a-dha-mas*. I Latin betyder Roden *luc* lyse; ved at tilføje det demonstrative *s* faae vi *luc-s*, d. e. *lux*; tilføjes et Personalpronomen, faae vi (med et rodudvidende *e*) *luc-e-s*,

du lyser; ved andre Demonstrativer fremkomme Adjectiverne *luc-idus, luc-ulentus* o. s. v. Denne Opfattelse, at Ordenes grammatikalske Endelser ikke ere vilkaarlige Lyd, der med bevidst Kunst i sin Tid ere hængte til Ordene for at frembringe visse Modifikationer i Betydningen, men at de oprindelig ere selvstændige Ord, der i Tidernes Løb ere afslebne til enkelte Stavelser eller Bogstaver, skyldes deels Studiet af sanskrit og andre Oldsprog, deels Betragtningen af andre Sprogslægter, der staae paa et andet og mindre udviklet Standpunkt end de indoeuropæiske.

I.

Eenstavelsessprog, Rodsprog, isolerende Sprog.

I disse Sprog ere Rødderne selv Ord: hver Rod hævder sin Selvstændighed og er uimodtagelig for alle Lydforandringer. Efter sin Stilling i Sætningen kan et og samme Ord snart være Navneord, snart Tillægsord, snart Udsagnsord. I Chinesisk[1]) betyder *ta* stor, *ǧin* Menneske; *ta* foran *ǧin* betyder stort Menneske, men *ǧin ta* (ogsaa *ǧin ta ýè*) Mennesket er stort; dog betyder *ǧin ta* ogsaa Menneskets Storhed. *chen* Dyd, *ǧin chen* Menneskets Dyd; *chen* dydig, *chen ǧin* det dydige Menneske; *chen* godt, vel, *chen ko*, synge godt. «Med Stokken» hedder paa Latin *baculo*; for at udtrykke dette Begreb sætte Chineserne Ordet *'y`*, der betyder «bruge», «Brug», sammen med *ting* (Stok), saa at *'y` ting* betyder («bruge Stokken» d. e.) «med Stokken»; lapillus (lapis) udtrykkes ved at sætte *ylj* (*eul*), der betyder Barn, sammen med *schĭ* (Steen), saa at *schĭ ylj* betyder («Barn Steen» d. e.) lille Steen[2]). Om

---

[1]) Til Chinesisk har jeg kun benyttet S. Endlicher: Anfangsgründe der chinesischen Grammatik. Schotts Grammatik har jeg ikke kunnet overkomme.

[2]) Der fremtræder i Chinesisk et ret interessant Phænomen, der ligesom har sit Analogon i en enkelt Rods mange Betydninger i den indoeuropæiske Sprogæt. I Chinesisk kan en Ordlyd have mange Betydninger; for nu at undgaae Tvetydighed stilles et Ord, der foruden andre Betydninger har den Betydning, som den Talende vil udtrykke, sammen med et andet, der i alle sine øvrige Betydninger er forskjelligt fra det første, men har netop den Betydning fælles

Slægtskab mellem saadanne Sprogklasser kan der egentlig ikke være Tale. Man henfører hertil chinesisk, annamitisk, siamesisk.

II.

Agglutinerende, terminationale Sprog[1]).

Forat danne Ordformer forbindes i disse Sprog to eller flere Rødder saaledes, at den ene beholder sin Selvstændighed, medens den anden eller de andre, der regelmæssigt sættes bagefter, synke ned til at paatage sig Endelsers Tjeneste. Men disse Bestanddele ere altid meer eller mindre synlige; Sammenføjningen skinner stedse igjennem. Den Rod, som danner Hovedbegrebet, bliver uforandret; dens Lyde maae stedse træde reent og klart frem; de blive ikke svækkede, assimilerede eller modificerede; de nærmere bestemmende Rødder derimod kunne modtage Lydforandringer, der ere afhængige af Hovedrodens Lydbeskaffenhed. De Sprogætter eller, som andre ville, Sproggrupper, hvortil saadanne Sprog høre, har man kaldt agglutinerende (agglutinative) eller terminationale. I det følgende ville to Grupper eller Ætter af disse Sprog blive Gjenstand for Omtale, nemlig den **altajiske** og den **malayisk-polynesiske.**

1.

DEN ALTAJISKE SPROGÆT.

Denne store Sprogæt, som man ogsaa har kaldt den uralaltajiske eller turanske eller skythiske (Rask), indbefatter fem Familier: **tungusisk, mongolsk, tyrkisk, samojedisk,**

---

dermed, som skal betegnes, f. Ex. *taó* betyder Vei (men ogsaa: røve, opnaae, omstyrte, bedække, Fane, træde med Fødderne, Korn, føre); *lú* betyder Vei (men ogsaa: at bringe til Frafald, Vogn, Ædelsteen, Dug, Søravn, Navn paa en Flod, smede, Bambus): *taó-lú* kan kun betyde Vei, da det er den eneste Betydning, hvori de stemme overeens.

[1]) Jeg har her foruden M. Müllers forskjellige Udtalelser i hans Forelæsninger benyttet V. Thomsen: det magyar. Sprog (philol. Tidsskr. VII, 2) og W. Schotts Altajische Studien, Heft. 1—3 (Berlin 1860—67).

finsk. Som fælles for Ætten kan mærkes Brugen af Vocalharmoni, ifølge hvilken Selvlydene i Endelserne forandres saaledes, at de bringes til at harmonere med Hovedroden. Selvlydene deles i haarde og bløde, der ikke kunne staae sammen i samme Ord. Endelserne have derfor sædvanlig en dobbelt Form, een med en haard og een med en blød Selvlyd. I tyrkisk er saaledes *mek* og *mak* Infinitivendelser, *ler* og *lar* Fleertalsendelser, men nu hedder *sev-mek* «elske», men *bak-mak* «betragte»; *ev-ler* Huse, *at-lar* Heste. En anden Egenhed ved disse Sprog er, som ovenfor berørt, den, at de ere suffigerende, det vil sige, at alle Bøjnings- og Afledsmærker sættes bag til Ordet. Ligeledes kan mærkes, at der ikke er nogen Kjønsforskjel, at baade Udsagns- og Navneordene kun have enkelte Bøiningsmaader; men at baade Verbal- og Nominalformerne ere overordentlig talrige. I magyarisk opstilles saaledes (s. V. Thomsen) 21 Casus i Enkelt., i finsk 15; men at disse Casus egentlig er noget andet end Casus efter vor Sprogæt, kan alene sees deraf, at i magyarisk er der ingen Cas. genit. blandt denne store Mængde, men derimod f. Ex. en Cas. æqvativus, *hal-kép,* ligesom en Fisk *(hal)*, *szem-kép* ligesom et Øje. I tyrkisk (M. Müller) kunne et enkelt Verbums genera gaae op til 40. Saaledes betyder *sev-mek* elske, *sev-in-mek* glæde sig, *sev-il-mek* elskes, *sev-is-dir-il-mek* bringes til at elske hverandre, *sev-me-mek* ikke elske, *sev-in-me-mek*, ikke glædes o. s. v. En anden væsentlig Forskjel fra vor Sprogæt er det, at Udsagnsord og Navneord ofte gaae over i hinanden, at Personmærker ved Verba og Possessivsuffixer ved Nomina ofte ere de samme: i magyarisk er *várt-am* jeg har ventet, *hal-am* min Fisk; *vart-ad* Du har ventet (ham, det o. s. v.), *hal-ad* din Fisk o. s. v. — Den anden Hovedside med Hensyn til Efterviisning af Sprogslægtskab er Ordforraadet. Men i denne Retning ere sikkre Undersøgelser vanskelige, da saa mange af de herhen hørende Sprog ingen Literatur eje, og andre først meget seent fik skriftlige Optegnelser. Dog vise nogle Talord og Pronominer og mange Rødder hen paa en eneste oprindelig Kilde, paa et, om end fjernt Slægtskab[1]).

[1]) W. Schott har (Studien. 1866 S. 135 ff.) behandlet en Deel Rodord for hele Ætten; ligeledes ere (S. 148) Talordene (Syvtalsystemet) sammenlignede.

A. Den **tungusiske** Familie strækker sig fra China mod nord ind i Siberien og mod vest til den 113de Bredegrad (Floden Tunguska). I Siberien staae de tungusiske Stammer under Rusland; andre Stammer (Mandshu) høre til China.

B. Den **mongolske** strækker sig, vel med Afbrydelser, fra China til Egnene om Volga. De Folk, som bruge disse Sprog, deles i Østmongoler (d. e. Shara-M. og Kalka-M., syd og nord for Ørkenen Gobi), der udgjøre omtr. 3 Millioner; og de i vesten boende Mongoler (Kalmuker og Burjæter). De af disse, der leve i Europa, høre under Rusland, og boe paa begge Sider af Volga og langs Kysterne af det kaspiske Hav.

C. Den **tyrkiske** Familie er een af de meest udbredte Sprogfamilier og strækker sig fra Lena og det nordlige Ishav hen til det adriatiske Hav. Af de forskjellige Stammer nævnes her: den turkmaniske i det nordlige Persien, øst for det kaspiske Hav, i Armenien, det sydlige Georgien, Shirvan og Daghestan. Usbekerne omtrent i det nuværende Turan (Chiva, Buchåra, Balch). Vest for det kaspiske Hav boe Nogaier i Egnene nord for Kaukasus ved Bredderne af Kuban og Kama. Kirgiserne bo nord for det kaspiske Hav og Aralsøen. I Siberien boe Folk med Sprog af den tyrkiske Familie mod vest, syd og nord (Deres vigtigste Byer ere Tomsk, Jenisejsk og Tobolsk). Særlig fortjene Jakuterne at nævnes. De boe mod nordost paa begge Sider af Lenafloden og er det fjerneste Led af den tyrkiske Sprogfamilie. Ved deres afsondrede og fjerne Beliggenhed skulle de have bevaret Sprogfamiliens oprindelige Charakteer meest uforandret. Den mandlige Befolkning angives til 140000. — Den meest udbredte og meest i Tale og Skrift udviklede Klasse af denne Familie er Osmanli, der fortrinsviis kaldes den tyrkiske og tales af 11 til 12 Millioner Mennesker rundt om i det tyrkiske Rige, i Asien, Europa, Afrika.

D. Den **samojediske** Sprogfamilie[1]) tales ikke af talrige Folk, men er derimod udbredt over de store Landstrækninger,

---

[1]) See: A. Castréns Grammatik der samojedischen Sprachen, herausg. von A. Schiefner. Petersburg 1854.

der ligge mellem det hvide Hav mod vest til Chatangabugten hiinsides Jenissej mod øst, fra Ishavet mod nord til de sajanske Bjerge eller Siberiens Bjerge mod syd. Denne Sprogfamilie har større Overeensstemmelse med den finske, baade hvad Grammatik og Ordforraad angaaer, end med den mongolske, tungusiske eller tyrkiske. Af alle agglutinerende Sprog staae disse to Familier de indoeuropæiske Flexionssprog nærmest og danne ligesom en Overgang til dem. Samojederne falde efter deres Sprogforskjellighed i tre Afdelinger: 1) Jurak-Samojeder, der boe fra det hvide Hav i vesten til Jenissej i østen og leve som Nomader paa de skovløse Sletter (Tundras) langs med Ishavet. Castrén efterviser fem forskjellige Sprogarter i denne Afdeling. 2) Tavgy-Samojeder (Avamske Samojeder), der strække sig til Chatangabugten og ligeledes leve som Nomader. Mellem begge boe ved Jenissejs nedre Løb Jenissej-Samojeder, der deels ere Nomader, deels leve af Fiskefangst. 3) Ostjak-Samojeder, der ikke leve paa Tundras, men i Skovregioner, hovedsagelig omkring ved Ob og dens Bifloder. Castrén adskiller tre Sprogarter blandt dem. De leve af Jagt og Fiskeri. En enkelt Afdeling af dem er i Besiddelse af Rener.

E. Den **finske** Familie [1]) falder i fire Klasser: 1. den finske eller tschudiske Folkeklasse (Finnerne selv kalde deres Sprog *Suomi*, og sig selv *Suomalainen*, Fleertal *-laiset*) indbefatter de egentlige Finner, der boe i Finland og som tillige med Magyarerne ere de eneste af denne Familie, der have en egentlig Literatur. Deres Folkepoesi er berømt og tyder hen paa en storartet mythisk Fortid. Deres store nationale Epos Kalevala stilles ved Siden af Grækernes Iliade, Indernes Mahâbhârata og Persernes Shahnâmeh. Derefter maa nævnes Ester, Voter, Vepser og Liver, som boe strax syd for den finske Bugt, deels øst derfor i Gouvern. Olonets. Med Undtagelse af nogle Folkesange have de ingen Literatur. I det yderste norden af Europa boe Lapperne eller Laplænderne, hvis Sprog udgjør den anden Stamme af den finske Sprogklasse.

2. Den bulgariske Folkeklasse bestaaer af Mordviner, der

[1]) See V. Thomsen i Phil. Tidskr. VII, 2.

boe mellem Floderne Oka og Volga og Tsheremisser paa Volgas venstre Bred i Gouvern. Kasan. Navnet bulgarisk staaer forsaavidt i Forbindelse med det bekjendte Lands Navn ved Donau, som den bulgariske Folkestamme, der gav det gamle Møsien sit Navn, var finsk. Den kom fra Volga og grundlagde i Begyndelsen af det syvende Aarhundrede det bulgariske Rige ved Donau. Men disse finske Bulgarer have allerede i Aarhundreder været forsvundne af Historien.

3. Den tredie Folkeklasse er den permiske (hos Rask den bjarmelandske), der tale eet Sprog, men i tre Dialekter, nemlig hos Votjakker, der boe mellem Floderne Kama og Vjatka, Permier, der boe omkring Kama i Gouvern. Perm, og Syrjæner, som boe mellem den øvre Kama og Petshora.

4. Den fjerde Folkeklasse, den ugriske, indbefatter foruden Voguler og Ostjaker, der boe øst for Ural mellem det nedre Løb af Ob mod nord og det øvre Løb af Irtysh mod syd, de saa langt i Vest boende Magyarer (udtales Madjarer), det andet Hovedfolk af den finske Sprogfamilie. Vel har andre Anskuelser med Hensyn til Bestemmelsen af det magyariske Sprog forsøgt at gjøre sig gjeldende, men det synes dog nu anerkjendt af de fleste baade inden- og udenlandske Sproglærde, at det maa opstilles paa den Plads, som her er det anviist.

2.

DEN MALAYISK-POLYNESISKE SPROGÆT.

Som henhørende under en egen Sprogæt synes de **malayisk-polynesiske** Sprog at maatte betragtes ogsaa efter de nyere Oplysninger som ere fremkomne ved den østerrigske Fregat Novaras Jordomsejling i Aarene 1857—59, meddeelte, hvad det lingvistiske angaaer, af F. Müller [1]). Resultaterne af hans Iagttagelser kjender jeg kun paa anden Haand. — Denne Sprogæt synes nærmest at have Lighed med Sprogene i det østlige Asien. For det første viser der sig en fuld-

---

[1]) Reise der oesterr. Fregatte Novara um die Erde in den Jahren 1857—59. Lingvistischer Theil von Friedrich Müller. Wien 1867.

kommen Mangel paa Adskillelse mellem Taledelene. Substantiv, Adjectiv, Verbum, Præposition kunne ligge i samme Form. Verbet har hverken Personal-, Temporal- eller Modal-Flexion. Sættes «Artikel» foran, bliver et Ord til Substantiv; sættes en Verbal-Partikel foran, til Verbum; sættes Ordet bagefter et Substantiv, bliver det Adjectiv, uden at Ordet forandres i nogensomhelst Henseende i sin Form. I Fidshi-Sproget f. Ex., der paa en Maade danner Overgangen fra det polynesisiske Sprog til det melanesiske betyder *lako* gaa, Gang, *a lako* det at gaa (*a* er Artikel), *au sa lako* jeg gaaer (*au* jeg, *sa* Præsenspartikel), *o sa lako* du gaaer, *sa lako* eller *e lako* han gaaer (*e* er Præsenspartikel ligesom *sa*; tredie Person er uden Personbetegnelse, hvad der ogsaa ofte er Tilfældet i den altajiske Sprogæt); Præteritum *kau a lako* (*kau* = *au* jeg; *a* Tegnet for Præterit.), jeg er gaaet; Futurum *au na lako* jeg vil gaae [1]).

Den malayiske Sprogæt falder i tre Hovedklasser: malayisk, polynesisk, melanesik.

A. I den første Klasse, den **malayiske**, adskilles to Sprog-Stammer, a) den malayisk-javanesiske Stamme, der tales paa Malakka (malayisk), Java, Sumatra, Borneo (Dayak-Sproget), Celebes; og b) den tagaliske Stamme, der tales paa Philippinerne (tagalisk, bisayisk, pampangisk o. a. Sprog), Formosa (Favorlang) og paa Madagaskar.

B. Til den **polynesiske** Sprogklasse høre de Sprog, der tales paa Skipperøerne, Venskabsøerne, Ny-Seland, Selskabsøerne, Sandwichøerne, Marqvesasøerne, vel ogsaa paa de lave Øer.

C. Den tredie Sprogklasse er den **melanesiske**, det vil sige de Sprog, der tales af Melanesierne, en Menneskerace, der er en Blanding af Malayerne og den sorte Race i Sydhavet, nemlig paa Fidshiøerne, Nyhebriderne; maaskee hører hertil Duaurusproget paa Ny-Caledonia o. A.

For sig staa de **australske** Sprog, det vil sige de Sprog, der tales paa Nyholland, hvoraf der kjendes en Deel paa den sydlige Kyst.

---

[1]) Exemplerne har jeg taget fra A. Schleichers Skrift: «Nomen und Verbum in der lautlichen Form». 1865.

Hvad Sprogene i Sydhavet endnu angaaer, maa man vel betragte de Sprog som ukjendte, der tales af **Papuaerne** (en sort Race, forskjellig fra de australiske Negre), hvilke enten udelukkende beboe de vestlige Øer som Øerne Nord for Fastlandet (altsaa vel Ny-Guinea), eller beboe dem i Forening med den hvide (d. e. den olivengule) Race og af den er trængt tilbage til det Indre (som paa Philippinerne). Ligeledes maa bemærkes, at, naar det sagdes ovenfor, at Malayer (eller Tagalier) beboe Madagaskar, maa dette just ikke forstaaes saaledes, som om de vare de eneste Beboere. Og det samme gjælder vel flere af de omtalte Øer.

Nogle Lingvistikere, f. Ex. Max Müller, have betragtet de dekhanske Sprog (Tamulisk o. s. v.), de tibetiske Sprog (d. e. Sprogene i Tibet og Bhotan) og den malayiske Sprogæt som udgjørende en sydlig Afdeling af den store altajiske Sprogæt.

Ligeledes ere Sprogene i Japan, paa Korea, Korjækernes og Kamtshadalernes Sprog, mange af de talrige Sprogarter ved Kaukasus o. a. endnu ikke henførte til nogen Æt. Det samme maa vel gjælde om Sprogene i Mellem-Afrika og de overordentlig talrige amerikanske Sprog.

III.

Flecterende Sprog eller Bøiningssprog.

Den semitiske og japhetiske Æt.

Vi komme dernæst til de to Sprogætter, hvorigjennem den menneskelige Aands Kultur har udviklet sig, skjøndt de Folk, der tale de dertil hørende Sprog, i numerisk Henseende staae tilbage for de allerede nævnte Folkeslag. — Det er en bekjendt Sætning, men den kan dog ikke gjentages for ofte: Sprogene staae i et bestemt Forhold til Nationernes Liv. Skrider dette rask frem og udvikler sig frodigt, er det samme Tilfældet med Sprogene. Er en Nation i aandelig Forfald, forringes ogsaa dets Sprog; thi det ejer af Sproget kun det, hvortil det trænger. — Det samme Instinkt, som har ladet Folkeslagene finde de nødvendige Lyd og Udtryk for at kunne betegne, hvad de bevæges

af, leder dem ogsaa til at lade alt overflødigt borte, det være af prædikativ eller demonstrativ Natur; eller med andre Ord: eftersom den menneskelige Aand forandrer sin Tankeverden og Leveviis, lader den ogsaa kun de Dele af sit Sproglegeme blive i Live, som den har bestemt Brug for, de øvrige Dele døe hen eller omdannes. Ofte kan der saa komme Tider, da Folkeaanden søger tilbage til Stadier, den tidligere har gjennemlevet, for der ligesom at drage Rester frem, af hvad den tidligere har benyttet, forsaavidt saadanne Rester ligge skjulte i afsondrede Bygdemaal eller i skimlede Pergamenter. En saadan Aandens Retning viser sig i vor Tid i mange Lande i Studiet af Dialekterne[1]). — Sammenligne vi engelsk og islandsk, der ere udgaaede fra een og samme Sprogklasse, see vi f. Ex. hvad Bøjningsendelserne angaaer, at det første ikke har følt Nødvendigheden af at bevare disse under sin rask fremskridende Udvikling, medens islandsk, henvist som det var til en lille fjernt liggende Ø, kun lidet er blevet rystet siden det 13de Aarhundrede ved mægtig aandelig Virksomhed. Lader os tage et lille Exempel af gotisk, islandsk, engelsk:

gotisk	islandsk	engelsk		dansk	
hab-ái-da	*haf-ða*	*(I)*	*had*	*(jeg)*	*havde*
hab-ái-dês	*haf-ðir*	*(thou)*	*hadst*	*(du)*	*havde*
hab-ái-da	*haf-ði*	*(he)*	*had*	*(han)*	*havde*
—	—	—			
hab-ái-dêdum	*höf-ðum*	*(we)*	*had*	*(vi)*	*havde*
hab-ái-dêduþ	*höf-ðuð*	*(you)*	*had*	*(I)*	*havde*
hab-ái-dêdun	*höf-ðu*	*(they)*	*had*	*(de)*	*havde.*

Her er altsaa den demonstrative Rod, der er brugt til Bøjningsendelse, efterhaanden skrumpet ind til et enkelt Bogstav, og selv det har ofte maattet vige, som unødvendigt til Tankens Aabenbarelse. Men vi møde ogsaa Exempler paa det modsatte: at

---

[1]) Ja nogle Nordmænd have jo det ustyrlige Mod at ville kaste hele deres nuværende Skriftsprog overbord baade i lexikalsk og grammatisk Henseende. Men dette er vistnok et med Hensyn til det endelige Resultat unyttigt Overgreb af de «Lærde», hvormeget end f. Ex. Hr. Vinje vil frabede sig Navn af «Doktrinær».

Roden, Stammen svinder bort og kun Endelsen bliver, og det allerede hos Grækerne. *εἰμί*, d. e. *ἐσ-μι* skulde i Partc. hedde *ἐσ-ων*, men *σ* bortfalder i Græsk mellem to Selvlyde, derfor *ἐ-ών*, som er homerisk, derimod attisk *ὤν*, *ὄν*, Genit. *ὄντος*, det vil sige, vi have kun Endelsen tilbage til Betegnelse af et saa væsentligt Begreb som det «Værende», «Tilværende».

De semitiske og japhetiske Sprog maa hver have havt først et isolerende og dernæst et agglutinerende Standpunkt, men de maa begge tidlig have overskredet hvert af disse Standpunkter. Førend det japhetiske Stamfolk skiltes ad, maa deres Sprog have naaet en høj Udvikling. Og det samme er Tilfælde med det semitiske, medens den altajiske Sprogæt ikke kan være kommen langt udover Eenstavelsesproget, før Adskillelsen skete. Af Roden *as* finde vi i sanskr. *as-mi* (jeg er), *as-ti* (han er), gr. *εἰ-μί* (d. e. *ἐσ-μί*), *ἐσ-τί*, latin. *(e)s-u-m*, *es-t*, got. *i-m*, *is-t*, isl. *e-m*, *es* eller *er*, lit. *es-mì*, *és-ti*, kirksl. *jes-mĭ*, *jes-tĭ*. — Indbyrdes ere disse to Ætter, den semitiske og den japhetiske, grundforskjellige i deres grammatiske Bygning. Vi kunne her kun berøre et Par Særligheder. Hvad for det første Rødderne angaaer, da bestaae disse i det semitiske af en fast Masse af tre Medlyde, der saa vidt muligt forblive urørlige. Disse tre Rodbogstaver holdes sammen snart ved een snart ved flere Selvlyde, der i høi Grad ere modtagelige for Forandringer: יִקְטֹל *(ji-qtôl)* han vil dræbe, קֹטֵל *(qôtêl)* dræbende, קֶטֶל *(qetel)* Mord. I de japhetiske Sprog bestaaer Roden altid af een Stavelse, der kan være en enkelt Selvlyd: *i* (gaae); Rodvocalen har sin bestemte, indskrænkede Bane; *λιπ* kan blive til *λειπ* og *λοιπ*, men aldrig til *λαπ*. Det semitiske adskiller oprindelig kun tre Casus; det japhetiske indtil syv; det semitiske har kun to Tidsformer, det japhetiske i det Mindste oprindeligt fem. I den japhetiske Æt er Nomen og Verbum strengt adskilte. Nomen er det Ord, som har eller har havt Casusmærke, Verbum det Ord, som har eller har havt Personmærke. Denne Læresætning maa i sin Almindelighed erklæres for rigtig; og ligeledes er den dertil af en rastløs Sprogforsker[1]) føjede Sætning vistnok i Almindelighed sand, at med Udelukkelse af

[1]) A. Schleicher: Nom. und Verb. S. 509.

Interjektioner, der ligesom staae udenfor Sproget, og Vocativer, som ere Nominalstammer, der have antaget Form af Interjectioner, gaae de japhetiske Sprog uden Rest op i Nomen og Verbum. Alle japhetiske Ord vare oprindeligt enten Nomina eller Verba. Adverbier og Præpositioner, Conjunctioner og overhovedet Partikler ere oprindeligt Casusformer, meget sjeldnere Verbalformer. Denne strenge Adskillelse mellem Nomen og Verbum fremtræder ikke i de semitiske Sprog. Til Beviis herfor anføres et Par Kjendsgjerninger. Tredie Pers. Perfect. Masc., der ikke har noget Personmærke, er eens med Nominalformen: *qâtôn* (קָטֹן) er baade parvus og parvus fuit, *kâbêd* (כָּבֵד) er gravis og gravis fuit. Det samme har man ogsaa villet see i 3 Fem. Sing. og 3 Plur. Fremdeles mærkes, at Pronominalrødderne ikke, som i den japhetiske Æt, smelte fuldkommen sammen med Verbalstammen, men det færdige Pronomen træder sammen med et andet færdigt Ord, omend kun den sidste Deel af Pronominet bliver tilbage: *kâtabtâ* (כָּתַבְתָּ, scripsisti) = *kâtab attâh* (כָּתַב אַתָּה); ligeledes Pronom. *atten* (אַתֶּן) i *ktabten* (כְּתַבְתֶּן, scripsistis). Uagtet der vistnok kan rejses en eller anden Tvivl med Hensyn til flere Enkeltheder, synes det dog at maatte indrømmes, at det semitiske, trods dets flexionale Natur, ikke har udviklet sig til en gjennemgribende Forskjel mellem Nomen og Verbum.

1.

DEN SEMITISKE ÆT.

Den **semitiske** Sprogæt falder i tre Klasser, en nordligere, en sydligere og en, der ligger midt imellem disse, d. v. s. den aramæiske, arabiske og hebraiske.

A. Den **aramæiske** Klasse omfatter Syrien og Mesopotamien og trængte i det første Aarhundrede før vor Tidsregning ind i en Deel af det gamle Babylonien og Assyrien. Det skal endnu tales, om end i fordærvet Skikkelse, omkring ved Van- og Urmia-Søerne (Nestorianerne i Kurdistan) og af christne Stammer i Mesopotamien, men er bevaret i Literaturen ved hellige Skrifter fra det 2det og 4de chr. Aarh. En Green af det udbredte sig til Jødeland og blev der Folkesprog efter Macchabæernes Tid. Man har indtil for nogle Aar siden antaget, og nogle semitiske Lærde antage endnu, at det Sprog, hvori de mange Indskrifter,

som findes paa brændte Leertavler, der ere fundne i Ruinerne af Ninive og Babylon, og ligeledes at det Sprog, hvori de babyloniske Astrologer skreve, har været aramæisk (østaramæisk eller bibelsk-chaldæisk). J. Oppert[1]) har viist, at det Tungemaal, hvori dette er skrevet, er det assyriske Sprog, der vel er et semitisk Sprog, men bestemt maa adskilles fra det aramæiske.

B. Den **hebraiske** Afdeling brugtes i Tale og Skrift i Palæstina fra Moses' Tider til Macchabæernes Tid, efter det babyloniske Fangenskab vistnok med stærke Indblandinger af det aramæiske. Phønicernes (Carthaginiensernes) gamle Sprog antages at maatte henføres hertil.

I de tre Aarhundreder mellem Macchabæerne og Hadrian uddøde det hebraiske ganske som levende Sprog, idet det aramæiske efterhaanden fortrængte det fra Macchabæernes Tid af. Esras Bog indeholder Brudstykker af aramæisk; ligeledes skulle flere Bøger af Apokrypherne, som vi nu have i græsk Text, oprindelig være skrevne paa aramæisk. I dette Sprog (det aramæiske) skal Christus og hans Disciple have talet. Efter Jerusalems Ødelæggelse vedblev det at være Jødernes literære Sprog indtil ind i det 10de Aarhundrede.

C. Den sydlige Afdeling af den semitiske Sprogæt er den **arabiske,** der har sit ældste Stade paa den arabiske Halvø, hvor dette Sprog den Dag i Dag er Hovedsproget. Derfra udbredte det sig tidlig til det ligeoverfor Jemen liggende Habesh, hvor det endnu bevares i Habeshinernes hellige Bøger (dette er det æthiopiske eller habeshinske Sprog). Fra Muhammed af blev det arabiske et sejrrigt Statssprog og udbredte sit Herredømme over Asien, Afrika og Europa. Næsten i alle Retninger af Literaturen, i Geographi, Historie, Philosophi, Mathematik, Physik o. s. v. indlagde Araberne sig store Fortjenester. De bleve under Kaliferne Bærere og Bevarere af Aandskulturen, af tre Verdensdeles Videnskabelighed.

Beslægtet med det semitiske er: Berbersproget eller det Sprog, der taltes i Nordafrika fra Ægypten til Atlanterhavet, men ved Arabernes Indfald fortrængtes til det Indre; og det koptiske,

---

[1]) Éléments de la grammaire assyrienne. Paris. 1860.

i hvilket vi have temmelig talrige Bøger af religiøst Indhold fra det 2det og 3die Chr. Aarhundrede. Nu er det et uddød Sprog, der kun forstaaes af Præsterne. Kopterne selv tale arabisk.

2.

DEN JAPHETISKE [1]) ÆT.

Af alle de Sprog, som jeg hidtil har talt til Dem om, kjende de alene hebraisk. Idet jeg nu skal gaae over til den **japhetiske** Sprogæt, stiller Sagen sig ulige bedre. Af denne Æt kjende de to Oldsprog, Græsk og Latin, og tre eller fire levende. Skjøndt det allerede er sagt, skal jeg dog her atter erindre om, at det næsten maa betragtes som en utvivlsom Kjendsgjerning, at der ogsaa for det japhetiske Oldsprog maa have været en Tid, da det var et Rodsprog, et Eenstavelsessprog, hvor Roden *da* betød «give», «Gave», «en Giver»; *an* «aande», «Pust»; *ga* og *gan* «føde, avle», «Slægt» o. s. v. Ligesaa vist synes det ogsaa at være, at Sproget maa have havt sit agglutinative Standpunkt. Det vil sige, at der maa have været en Tid, da *ἄν-ε-μος*, *an-i-mus*, *γέ-γα-μεν*, *γεν-ε-τήρ*, *gen-i-tor* have været saa gjennemsigtige Sammensætninger, at deres enkelte Bestanddele føltes hver med sin selvstændige Betydning, ligesaa tydeligt som Bestanddelene af det danske *Barsel* høres i det svenske *barnsöl*. Men disse Stadier, som en Betragtning af andre Sprogætter synes at gjøre til naturlige Gjennemgangspunkter for ethvert Sprog, ere tilbagelagte af det japhetiske Grundsprog, førend Adskillelsen skete. Formdannelsen maa have fundet Sted paa en Tid, da Sanskrit og Persisk, Latin og Græsk, Slavisk og Gotisk endnu kun laa som Muligheder i det Oldsprog, der taltes for Aartusinder siden i det mellemste Asien, omkring ved det kaspiske Hav af den Folkeæt, som vi høre til. Dette see vi af den Overensstemmelse, som hersker imellem de forskjellige Sprogfamilier, der nærmest ere udgaaede fra dette Grundsprog, ikke blot i Rødderne, men ogsaa i hele Beskaffenheden af de deraf dannede Ord; vi see det af den Fasthed, hvormed de fleste væsentlige Former ere bevarede. Ligesom denne længere Sam-

[1]) kaldes ogsaa den indoeuropæiske og af Tydskerne den indogermanske.

væren af de senere saa langt fra hinanden adskilte japhetiske Stamfolk ogsaa stadfæstes ved de mange Træk af fælles Tro, mythiske Digtninge, Sæder o. s. v., saaledes kunne vi kun derved forklare den Udvikling Formdannelsen allerede maa have havt i hine fjerne Tider. Vi kunne endog eftervise bestemte chronologiske Punkter i Sprogudviklingen i hin forhistoriske Tid. De have i deres Skolegrammatik lært, at aor. primus er den yngre, aor. secundus den ældre Form for dette Tempus (saa at den historiske Grammatik burde ombytte Navnene). Men ganske den samme Forskjel i de to Former for dette Tempus kunne vi erkjende i de andre japhetiske Sprog, hvoraf ligefrem følger, at Forskjellen har været tilstede i Grundsproget, at vi her have eet Tilfælde, hvor vi i selve Grundsproget kan anvende en chronologisk Maalestok. Lader os betragte et andet Tilfælde i, hvad man vel tør kalde det, Flexionens Chronologi indenfor de endnu ikke til forskjellige Sider splittede japhetiske Folks Stamsprog. Et *s*, der uden Tvivl er en Rest af Pronominalroden *sa* (demonstrativ, Nom. sing. masc. i sanskrit og got. *sa*, græsk *ὁ*, fem. sanskrit *sâ*, got. *sô*, græsk *ἡ*), betegner Nominativ Enkelttal (*λόγο-ς*, *urb-s*, *voc-s*); det samme, maaskee oprindelig sat dobbelt, Nominat. Fleertal. Men *s* møder os ogsaa som Casusmærke for Genitiv Enkeltt. Sammenligner man *ὁδό-ς* og Genitiv *ποδό-ς* (af Rødderne *ἑδ* og *πεδ*), maae vi indrømme, at der i begge Former synes at være samme Casuselementer. Men det er ubegribeligt, hvorledes forskjellige Casus kunde betegnes saaledes, naar vi ikke antage, at disse Former ere Skabninger fra aldeles forskjellige Tider, at det samme Middel til forskjellige Tider har været anvendt i Sprogene til ganske forskjellige Øiemed. Noget lignende see vi ogsaa med Hensyn til den Rolle Reduplicationen spiller i Formlæren. I *δι-δάσκω* er Præsensstammen, i *δε-δάηκα* er Perfectstammen, i *δέ-δαον* er Aoriststammen betegnet dermed. Men fra først af er visselig ikke det samme Middel blevet anvendt i saa forskjellig Hensigt. — Førend altsaa det japhetiske Grundsprog spaltedes i 8 Sprogklasser, havde det allerede gjennemgaaet en lang Udvikling som Bøjningssprog, og vi ere istand til at opstille chronologiske Bestemmelser i disse forskjellige Sprogperioder.

Den første Udsondring fra den fælles Moderstamme synes at have taget en sydlig Retning. Denne Udsondring mod Syd, som man har omfattet med Navnet de **ariske** Sprog, falder i to store Sprogklasser, den iraniske og den indiske (zend og sanskrit). Disse to Sprogklasser have visse Ord og grammatiske Former fælles, der ikke forekomme i andre japhetiske Sprog. Det synes derfor, at Persernes og Indiernes Forfædre have levet en Tid sammen, efterat de havde forladt det oprindelige Fælles-hjem, enten paa deres Vandringer eller i deres nye Stade.

A. Den iraniske Klasse.

Til den iranske[1]) Klasse hører følgende to Oldsprog oldiransk, der falder i to Grene, en nordligere eller oldbaktrisk, der sædvanlig kaldes Zendsproget, hvori oprindelig Zoroasters hellige Lære er forfattet. Det gamle Baktrien ansees for Zoroasters Hjemstavn, hvor han og andre hellige Mænd nedlagde deres Livsviisdom og religiøse Syner i Zendavesta. Det er sikkert, at Zendavesta, som vi besidde den, omfatter Brudstykker fra meget forskjellig Tid. Zoroasters Levetid sættes til Tiden før Achæmenidernе og bestemtere til Mederkongen Dejokes' Tid, omtrent 710 f. Chr. Platon omtaler ham selv og hans *μαγεία* eller *θεῶν θεραπεία*, og ogsaa Aristoteles kjender ikke blot Oromasdes som den gode Aand, men ogsaa Areimanios som den onde. Den første Europæer, der med fornøden Lærdom forsøgte at læse Zoroasters Urtext, var Rask[2]), og efter ham Franskmanden Burnouf.

Med den vestlige Green eller oldpersisk komme vi til Forhold og Tider, der ere Dem bekjendte fra Læsningen af Herodots Fremstilling af det persiske Rige. Dareios og Xerxes' Sprog har Nutiden kaldt til Live ved Tydningen af Kileskrift, saakaldet, fordi de forskjellige i Steen indhuggede Skrifttegn have Form af Kiler af forskjellig Størrelse og Stilling. Ogsaa her finde vi, at vort lille Fædrelands Sønner indtage en fremragende Plads i Sprogstævnet af Lærde fra Europas meest dannede Nationer:

---

[1]) Rask og L. Wimmer, i Tidsskrift for Phil. og Pæd. IV, L. 134 ff.

[2]) Om Anquetil du Perron, see Rasks samlede Afh. II, 361.

først Rask og dernæst Professor Westergaard. Det Store, som Sprogvidenskaben her har ydet, er, at den har gjort det muligt at læse det Sprog, hvori hine gamle persiske Konger bekjendtgjorde deres Villie [1]), det Sprog, som taltes af de gamle Perser og Meder, jeg siger, at læse dette Sprog, udtrykt med selve de Tegn, som hine gamle Herskere have ladet indgrave.

Heraf udviklede jeg det Sprog, hvori «kort før og efter Sassanidernes Fald» (500—600 eft. Chr.) Oversættelser, som vi have af Zendavesta, ere skrevne. Dette Sprog, der er blevet kaldet Pehlevi-sproget, maa vel adskilles fra et andet Sprog af samme Navn, der er semitisk og var Statssprog under de første Sassanider. Det først omtalte Pehlevisprog kan næppe siges endnu at leve hos de faa Levninger af de gamle Pårser i Jasd og Kirman og hos de noget flere, der findes i Indien, især i Bombay. Den berømte persiske Digter Firdûsi, Forfatter af det 60000 Vers store Epos, hvori han fortæller om de persiske Herskeres Bedrifter indtil Sassanidernes Fald, danner i sproglig Henseende Overgangen fra parsisk til Ny-persisk.

Det ny-persiske er efterhaanden ved Islåms Udbredelse bleven opfyldt med en saa stor Mængde semitiske Ord, at det i lexikalsk Henseende slutter sig mere til den semitiske end til den japhetiske Sprogæt. Blandt de andre Sprog, der regnes til den iranske Sprogklasse, bør endnu nævnes armenisk, som tales, foruden spredt paa mange andre Steder, i Plateauet mellem Mesopotamien, Syrien og Kaukasus. Armenien beboes ogsaa af andre indvandrede Folk, men de egentlige Armeniere anslaaes til omtrent een Million. Det var fra det 4de til det 14de Aarh., at Sproget manifesterede sig i en ny Literatur og denne er ikke uden almindelig literær Betydning ogsaa paa Grund af Armeniernes Forkjærlighed for den græske Literatur, hvoraf der endog skal findes Oversættelser i armenisk, hvis Originaler ikke længere findes.

---

[1]) Jævnsides med den persiske Art af Kileskrift anvendtes af Achæmeniderne to andre Arter til Gjengivelse af to andre Sprog, et uralaltajisk og et semitisk. Disse sidste maae betragtes som Oversættelser af det oldpersiske. See Westergaard, Vidensk. Selsk. Sk. V, Phil. og hist. Afd. II, 1854.

Det gammelarmeniske, Literatursproget, maa betragtes som et uddød Sprog. Det nyarmeniske, der falder i fire kun lidet fra hinanden afvigende Sprogarter, er opfyldt med en stor Mængde fremmede, især tyrkiske Ord. Endnu kan ved Siden af nyarmenisk her endnu blot nævnes afghanisk eller Pushtu el. Pachto[1]) (i Afghanistan), kurdisk (paa den sydostlige Skraaning af det armeniske Højland) og ossetisk (paa den vestlige Skraaning af Kaukasus).

B. Den indiske Klasse[2]).

Medens den iraniske Green af det ariske Stamfolk var os vel bekjendt fra Herodot og andre græske Forfattere; medens Kampen mellem Perser og Græker blev af afgjørende Betydning for hele Europas Fremtid, var i aller egentligste Betydning en Verdensbegivenhed: tilbragte dets anden Green et mere indadvendt Liv, sondret, som det var i den ældste Tid, i en Mængde mindre Stater. Vel fortæller Herodot, at Inder var med paa Xerxes' store Tog mod Grækenland og kæmpede med i Slaget ved Plataiai; men skjøndt Alexander den store i en senere Tid trængte frem til Indus, findes der i de indiske Overleveringer ikke det mindste Sagn om ham eller hans tappre indiske Modstander. Derimod have de forskjellige Former, som de indiske Folk i Tidernes Løb have skabt sig for deres religiøse, politiske og literære Liv i høj Grad tildraget sig det nyere Europas Opmærksomhed. Indiens Literatur vil have blivende Betydning ved sit Indhold, ved sit Sprog og ved sin Ælde. — I den indiske Sprogklasse skjelne vi, ligesom ved den iraniske, mellem Oldsprogene og de nu i Indien brugelige. De første, der have faaet en saa afgjørende Betydning for hele Sprogvidenskaben, falde i tre Udviklingsperioder efter den Tid, hvori de vare levende Sprog: først

---

[1]) Sml. Herodot. VII, 67 *Πάκτυες*.

[2]) De Træk af de indiske Folks Tilstande, som her meddeles Dem, ere hovedsagelig laante fra Professor Westergaards Universitets Program 1860: *Om de ældste Tidsrum i den indiske Historie med Hensyn til Literaturen.*

mod nordost oppe ved Indus, senere over hele Forindien til Vindhja-bjergene. De benævnes: Vêdasproget, Sanskritsproget og Pråkritsprogene. Den første Periode er kaldt Vedatiden og Vedasproget, fordi Vedakvadene eller Kvad til Gudernes Priis er denne Tids Særkjende; eller med andre Ord, det, der er blevet tilbage fra hine fjerne Tider er hovedsagelig hellige Sange, og det, vi vide om disse Tider, er især af religiøst Indhold, men vedrører ikke meget jordiske Forhold. Vi see dog tydeligt af disse Levninger, at det forstenende Kastevæsen endnu ikke havde faaet Fodfæste. «Bevægelsen og Udviklingen var fri og uhæmmet af Fødselens Skranker». Der herskede en mild Tro paa Naturguder, der vilde Menneskene vel og selv trængte til disses Dyrkelse og Offring forat kunne hævde deres Magt mod lurende Fjender. Som de tre Hovedguder fremhæves 1) den venlige Ildgud, Husets Beskytter og Menneskets Sendebud til Guderne, 2) den mægtige Luftgud, der med sit Lyn fremtvinger den frugtbringende Regn fra de onde Væseners Vold, og 3) den høje Solgud, der fremkalder alt Liv paa Jorden. Glæden over Livet formørkedes ikke ved de senere Tiders Tro paa Sjælevandringen eller paa at dette Livs Kaar var en ligefrem Følge af et foregaaende Livs Handlinger. Den til Guderne opsendte Bøn var ikke en fra Fædrene nedarvet, udenadlært Formel, men maatte helst fremgaae frit af Sjelens Begeistring. Det var de nye og friske Sange, som Guderne helst lyttede til. Høvdingen styrede sin Stamme, anførte den i Krigene, der førtes mod fremmede og vantro, som mod Landsmænd og Trosfæller. Han var Stammens Præst, der forestod Offringen og sang Kvad til Gudernes Priis, men enhver Huusfader kunde for sit Omraade gjøre det samme. Dog fandtes der ogsaa Mænd, der ved deres Fromhed særlig vare Gudernes Yndlinge og hvis Bønner lettest fandt Indgang hos dem, hvorfor disse tillige ogsaa nød særegen Anseelse og modtog rige Gaver. Medens vi altsaa i Vederne hovedsagelig kun have Gudekvad, kan der næppe være Tvivl om, siger den Forfatter, fra hvem disse Bemærkninger ere laante, at Folkesangen og Kæmpevisen have lydt ligesaa ofte som Lovsangen og Offerkvadet, men de ere efterhaanden forsvundne ved den Udvikling, som den næste Periode i de ariske Indiers hele Liv tog. — Disse gamle Kvad sam-

ledes i Tidernes Løb i fire Veder. De tre første have gudelige Formaal, og Forholdet mellem dem er dette, at Sâmavêda ene er bestemt for den Præst, der ledsagede Offerhandlingen med sin Lovsang, og Jag'urvêda for den, der forrettede Offerhandlingens Gjerning. Disse to Veder indeholdt alene de Vers, som disse Præster skulde bruge, og de ere uddragne af Kvadene i Rigvêda, der er den vigtigste og indeholder foruden de Kvad, der ere bestemte for den Præst, der indbød og bønfaldt Offringens Gud, ogsaa flere andre, der ikke havde nogen Anvendelse ved Guddyrkelsen. Rigvêda yder os i sine mange Kvad, der for største Deel tilhøre den ældste Tid, de tidligste Mindesmærker om den japhetiske Æts sproglige Liv. Foruden disse tre Veder, der danne en egen Heelhed med samme gudelige Formaal, er der endnu en fjerde, Atharvavêda kaldet, som er forskjellig fra hine og gik ud paa at hæve en begaaet Feil, at forebygge en truende Fare og at afværge eller mildne en indtruffen Ulykke. Dens Sprogform antages i det Hele for yngre end de andre Veders og den betragtedes ikke som hellig. Vederne, som vi nu have dem, ere fra forskjellig Tid, men da de i mange Aarhundreder ere bevarede blot ved mundtlig Tradition, og da denne Overleveringsmaade, hvor omhyggeligt og samvittighedsfuldt og med hvor skarpsindig og udholdende Kraft og Dygtighed Læreren end meddeelte sin Viden til Lærlingen, maa have indvirket navnlig i tidligere Tider, da Kvadene forstodes, paa Sprogformen, er det ikke muligt at drage en skarp Grændse ogsaa i sproglig Henseende mellem denne Tid og den næste, eller ved hvert enkelt Kvad med Sikkerhed at afgjøre, hvilken Sprogalder det tilhører. Dog synes det utvivlsomt, at vi have Vederne i en meget gammel Form, om end ikke i deres ældste og oprindelige. Uagtet altsaa de to første Sprogaldre, Vedasproget og Sanskritsproget, umærkelig gaae over i hinanden, er dog Forskjellen mellem Ydrepunkterne fremtrædende. Vedasproget er langt rigere paa Bøjningsformer, der senere afslibes, og har et i flere Henseender ejendommeligt Ordforraad.

Hvorledes den anden Periode i Indiens Historie lidt efter lidt udviklede sig af den foregaaende, kan ikke sees af de efterladte Værker i Literaturen. Det meest fremtrædende Særkjende

for denne Tidsalder, Kastevæsenet eller den Statsindretning, hvorved Stænder gik over til Kaster, hvortil kun Fødselen gav Adgang, synes især at være begrundet i Udviklingen af en særegen Præstestand. Da nemlig den Tro udbredte sig, at Guderne kun fandt Behag i de Kvad, hvormed de vare paakaldte af Forfædrene, kom der til at hvile en saadan Hellighed over disse gamle Sange, at de ansaaes for Gudernes egne Udtalelser, som det var nødvendigt at bevare og gjengive ganske saaledes, som Guderne havde aabenbaret dem. Den døde Ordform eller Forbindelse af Ord havde den hellige Kraft, men Forstaaelsen af den Tanke, det Indhold, som disse Lyd, denne Ordforbindelse havde, blev det underordnede. Prof. Westergaard efterviser endog, at der allerede tidligt ligefrem opstilledes den Paastand, at de hellige Kvad overhovedet ikke kunde have nogen for Mennesket forstaaelig Betydning. Da nu tilmed Offerdyrkelsen, saaledes som den fremstilledes i Vederne, ogsaa efterhaanden fik sin uforanderlige Form, der ligeledes betragtedes som meddeelt af Guderne, gjaldt det om at tye hen til dem, der særlig bevarede og maatte kjende disse gamle Sange, det vil sige, til de Familier, hvorfra de gamle Skjalde vare udgaaede. Saaledes dannede der sig i Tidernes Løb en egen afsluttet Stand, Præstekasten, Bråhmanerne, som Indehavere af Kundskaben til de præstelige Gjerninger og af Berettigelsen til at udføre dem. Ved Siden af denne Præstekaste, der var Bærer af Religionen og den højere Intelligents udviklede sig Krigerkasten af de Familier, der indtoge en fremragende Stilling ved deres Rigdom og Magt. Dens Opgave var det at vaage over Samfundsordenens og Rigets Sikkerhed. Man kommer ved disse to Kasters Forhold til hinanden og til de lavere Kaster uvilkaarlig til at tænke paa Philosopherne og Krigerne i Platons Stat. Kun er der den væsentlige Forskjel, at i Indernes Samfundsorden alt mere og mere stilede hen imod en urokkelig, stillestaaende Uforanderlighed. Den tredie Kaste var den besiddende Deel af Folket, der udelukket fra de to andre Kaster igjen afsluttede sig mod den lavere staaende Klasse, de fattige og besiddelsesløse, der, fjernede fra al Deeltagelse i det religiøse og aandelige Liv, kun havde den Opgave at tjene de tre andre Kaster, og da særligt Bråhmanerne. Disse sidste vare Kasternes Herrer, selv

ukrænkelige og de egentlige Ejere af hele Jorden og dens Goder. — Den hele Kasteorden blev der tillagt guddommelig Oprindelse: selve Skaberen Brahman havde frembragt Bråhmanen af sit Ansigt, Krigeren af sine Arme, den tredie Kaste af sine Laar, den fjerde af sine Fødder. Under dette Præsteherredømme var det naturligt, at det formelle ved Gudsdyrkelsen og Offringen efterhaanden maatte komme til at spille en fremtrædende Rolle. Alle Sider af Ritualet bleve udvikle de og studerede med den største Omhu. Men da Formerne for Offerhandlingerne forøgedes, blev det vanskeligt for den enkelte at være ligemeget hjemme i alle Sider deraf. Medens derfor en Bråhmana ledede hele Offerhandlingen, havde andre Præster hver sin særegne Beskjæftigelse derved. Saaledes uddannedes der tre Klasser af Offerpræster, hvoraf hver kun lærte og forstod tilgavns det, der hørte til hans særegne Hverv. Hver fik derfor sin egen Veda (see ovenfor): den, der fremsagde de Kvad, hvormed Offringens Gud blev indbudt, hyldedes eller bønfaldtes, lærte visse Partier af Rigvêda; den, der ledsagede Handlingen med sin Lovsang, lærte Sâmavêda; den, der under en halvlydt Fremmumlen af Offervers og Offerord forrettede Offerhandlingens Gjerninger, lærte Jag'urvêda.— Som ovenfor bemærket, overleveredes Vederne ved den mundtlige Tradition. Men Lærlingen havde en baade lang og besværlig Skolegang. Bråhmandrengen blev i en Alder af syv eller otte Aar overgivet til en Lærer, i hvis Huus han modtog hele sin Underviisning deels af Læreren selv, deels af Underlærere. For den, der vilde tilegne sig alle tre liturgiske Veder tilligemed den øvrige præstelige Viisdom var den lovbestemte Læretid 36 Aar, der tilbragtes med at lære Stykke for Stykke, og ved idelige Gjentagelser at indprente sig det lærte. Thi i hele Perioden brugtes endnu ikke Skrift. I det mindste er det sikkert, at der hos Indiens største Sproglærde Pânini, der levede til henimod Slutningen af denne Periode (omtr. 400 f. Chr.), intet Spor findes til, at Skrift har været anvendt til Optegnelse af hellige eller profane Værker, eller at der paa hans Tid gaves skriftlig affattede Arbeider. Og dog udgjorde hans Sprogregler ikke mindre end 3976, der maatte læres udenad tilligemed et betydeligt Antal af Tillægsregler. Til Slutningen af den Sprogperiode, hvori Sanskrit var et levende

Sprog, der blev talt, ikke af en enkelt Stand af ringe Omfang, men af Landets større Fleerhed (altsaa vel omtr. 300 f. Chr.) henstiller Prof. Westergaard Sprogformen i de to store episke Digte Râmâjana og Mahâbhârata. Det første, der skal bestaae af 25000 Vers, indeholder i syv Bøger Helten Râmas Historie, især hans Krigstog mod Kong Ravana. Mahâbhârata paa over 100000 (?) Vers handler om to nærpaarørende Slægtninges Krige. Men begge disse to store Epopéer fjerne sig langt fra det Begreb om et Epos, som Homer lader os fordre.

Medens Sanskrit er vedblevet at være de Lærdes Sprog i Indien ligetil den Dag idag, ligesom Latin i Middelalderen, skred Tale- og Folkesproget umærkelig frem. Vi kjende ikke Overgangsledene mellem anden og tredie Periodes Sprog, men Forskjellen viser sig ved Afslibningen af det haarde og skarpe saavel i Bøjningsformerne som i selve Ordene, ved Tabet af flere Lyd og ved en udvidet Brug af andre. Denne tredie Tidsalder indledes med Buddhas Fremtræden, der sættes til noget før 400 f. Chr. Buddhas Lære maa ikke betragtes som en fuldkommen Modsætning til den brâhmanske. Troen paa Sjælevandringen og Overbeviisningen om Kastevæsenets Nødvendighed er fælles for Buddha og Brâhmanerne, men Buddha nægtede de brahmanske Guders evige Guddommelighed og forkastede som Følge heraf den hele Offerdyrkelse som unødvendig og unyttig; og, idet han dannede en egen Lærer- eller Præstestand, der stod aaben for enhver, selv den ringeste, undergravede han Brâhmanernes overmægtige Indflydelse. Hos Brâhmanerne, der snart opvakte heftige Forfølgelser mod Buddhaismen, indtraadte der ikke ringe Forandringer i Religion og Tro. Ved Siden af Guden Brahman optoges to nye Guder og forenedes med to gamle Vedaguder: Vishnu som Opholder af Verden og Çiva som Tilintetgjører, og man søgte at sammenfatte alle tre til en Enhed. Men isteden herfor dannede der sig to, indbyrdes fjendtlige religiøse Anskuelser, hvoraf den ene holdt paa Vishnu, den anden paa Çiva, som øverste Gud, hvem alle andre Guder vare underordnede. Tilhængerne af begge Retninger have efterladt sig en rig Literatur, hvoraf dog meget endnu ikke er bekjendt. Çivas Tilbedere fastholdt især Brugen af Sanskrit-Sproget og dyrkede Sanskrit-Lite-

raturen. De lagde sig efter Philosophi, Arithmetik, Astronomi, Grammatik, Prosodi. Ogsaa Digtekunsten frembragte ejendommelige Værker baade i episk, lyrisk og dramatisk Retning. De fleste af Dem have læst Kâlidâsas friske Drama *Sakuntalâ* i Hammerichs Oversættelse. Af denne Indiens ypperste Digter, der var en Tilhænger af Çiva og hvis Levetid vel sikkrest kan sættes omkring ved Begyndelsen af vor Tidsregning, haves foruden flere andre Dramaer ogsaa episke Digte. Berømt er ligeledes den indiske Dyrefabel, hvis Forhold til den græske og arabiske endnu ikke er ret klaret. Den buddhistiske Literatur er overordentlig stor, men bestaaer meest af kosmogoniske, dogmatiske, moralske og liturgiske Skrifter.

Det første faste Udgangspunkt for Tidsregningen i den indiske Historie begynder med Kong Açôka, hvis Bedstefader fra ringe Stand havde svunget sig op til Konge i et mægtigere Rige end der før havde været samlet under een Hersker; thi det strakte sig fra Indus til det østlige Hav. Dette Rige udvidede Sønnesønnen Açôka, der tiltraadte Regjeringen 372 f. Chr. Han gik over til den buddhistiske Lære og hans to Børn traadte ind i den geistlige Stand og bleve siden Buddhismens Apostle paa Ceylon. De ældste indiske Indskrifter, der kjendes, skyldes Açôka og de ere alle fra Tiden efterat han havde hyldet Buddhismen. Disse Indskrifter ere deels anbragte paa Klippesider, deels paa oprejste Søjler og ere affattede — ikke i Sanskrit, thi han henvender sig til Lægfolk, men — i tre forskjellige Sprogarter af det da almindelige Talesprog, det vil sige i tre Pråkritsprog, men med to forskjellige Slags Skrifttegn: det ene, det arianske, skrives fra højre til venstre, det andet, der allerede synes at have havt Hjem i hele det ariske Indien, gaaer fra venstre til højre. — Af haandskrevne Bøger, henhørende til den indiske Literatur, er vel ingen ældre end tre eller fire hundrede Aar, men det vides med temmelig Sikkerhed, at den hellige buddhistiske Text og Udtydningen dertil optegnedes omkring ved Begyndelsen af vor Tidsregning baade af de nordlige og sydlige Buddhister «for at sikkre Troen for lang Tid». Hvad den bråhmanske Lære angaaer, haves ingen Angivelse om, paa hvilken Tid den er bleven skriftlig optegnet, men det betragtes som højst sandsynligt, «at det Aar-

hundredes Udvikling, som medførte den skriftlige Optegnelse af de hellige Bøger hos Buddhisterne baade paa Ceylon og i Nordindien, ogsaa har strakt sin Indflydelse med samme Følge udover Bråhmankasten, der ikke levede og virkede paa egne, afsondrede Steder, men boede sammen med hine under samme ydre Forhold og Paavirkninger.»

Fra de forskjellige Pråkritsprog, blandt hvilke især Påli bør nævnes paa Grund af den rige Literatur, fornemmelig indeholdende Buddhisternes Religion og Philosophi, som er skreven deri, ere de nulevende Sprog udgaaede. Deres Antal skal være meget stort. Vi kunne her udhæve f. Ex. Hindi og Hindustani, bengalsk, mahrattisk, guzuratisk.

Et særegent, i grammatisk Henseende meget forstyrret Sprog er Zigeunernes. Ordforraadet er samlet sammen fra de mange Lande, hvorigjennem de ere vandrede og vandre. Det henføres almindelig i sin første Oprindelse til Hindustan og betragtes som et arisk Sprog[1]).

C. Den keltiske Klasse.

Den næste Sprogklasse, som vi efter den ariske skulle betragte, er den keltiske, idet jeg følger deres Anskuelse, der mene, at Kelterne tidligst forlod den asiatiske Moderstamme af de Folkeslag, der droge mod Nordvest. Denne Folkeklasse var i tidligere Tider vidt udbredt over Europa og deres Færd omtales ofte af græske og romerske Forfattere[2]). Gallien, Belgien og Britannien bestode af keltiske Riger; Norditalien og Tyrol beboedes af keltiske Stammer; i Lilleasien grundede de i Midten af det tredie chri-

---

[1]) En egen Klasse danne Sprogene i det sydlige af Forindien og paa Ceylon. Man har kaldt denne den **malebariske** eller **dekhanske**. Skjøndt den har optaget mange Bestanddele af sanskrit, hører den dog ikke til den japhetiske Æt. (See Rask: Tidskr. for Ph. og P. IV, Sid. 131 ff.). Der sondres mellem følgende 5 eller 6 Sprog: tamulisk paa Koromandelkjæden, malebarisk paa Malebarkysten, kanaræisk (karnatisk) inde i Landet, telugisk, nord for tamulisk langs med Kysten fra Madras til Orissa, singalesisk paa Ceylon. Desuden tuluvi fra Bjerget Dili til Goa.

[2]) Skjøndt de ofte ingen Forskjel gjøre mellem Galler og Germaner, men indbefatte under Navnet Galler eller Kelter begge Folkeslag.

stelige Aarh. et eget Rige, Galatia. Herodot sætter endogsaa *οἱ Κελτοί* i det yderste vesten. Men meget er dog endnu dunkelt med Hensyn til Sprogforholdene. — Efterhaanden fortrænglies de keltiske Folkeslag, forsaavidt de ikke gik op i de indbrydende fremmede Nationer, til de vestligste Dele af Europa. Skjøndt det keltiske Sprog endnu tales, har Folket eller Folkeslagene mistet deres politiske Selvstændighed. Kelterne ere foruden den baltiske Folkeklasse den eneste af de japhetiske Hovedgrene, hvis Folk ere blevne tvungne til at opgive deres Stilling som uafhængige Nationer, efterat Hellenerne have gjenerhvervet sig Autonomi.

Det keltiske Sprog falder i to Sprogstammer: den britiske og den gæliske. Den britiske Stamme indbefatter det walisiske (kymriske) Sprog, der indtil denne Dag er det egentlige Folkesprog i Fyrstendømmet Wales; det corniske i Cornwall, der i Slutningen af forrige Aarhundrede hørte op at være et levende Sprog; og det armoriske eller bas breton i Bretagne. — Til den gæliske Sprogstamme hører: irsk, der indtil for 200 Aar siden var det almindelige Sprog i Skrift og Tale over hele Irland, men nu er trængt mere henimod de sydlige og vestlige Dele af Øen; og gælisk (ersisk), der er det af de keltiske Sprog, som De meest have hørt tale om. Det er Høiskotternes Sprog og tales og synges den Dag idag. Ligeledes hører hertil Sproget paa Man. Iøvrigt er der ved Studiet af det keltiske fremkommet mange vilde Hypotheser. — Man har i vor Tid begyndt paa at forklare de ældste keltiske Indskrifter. Af disse ere de oldgalliske skrevne med græske eller latinske Bogstaver, medens man paa de britiske Øer har fundet Stene med en særegen Skrift, Oghamskriften, der bestaaer af Punkter og Streger (i Prof. Stephens store Runeværk findes 2 Indskrifter med dette Alphabet afbildede).

D. Den italiske Klasse.

De romanske Sprog.

Paa samme Maade, som de to ariske Sprog, iranisk og indisk, en Tid efter at de havde skilt sig fra den japhetiske Moderstamme udviklede sig sammen, saaledes synes noget lig-

nende, om ikke i saa høj Grad, at have været Tilfældet med de to Søstersprog det latinske og det græske. Hvorledes Latinen efter Adskillelsen fra Græsken blev til det Sprog, vi kjende fra Literaturen, haves ingen sikkre Efterretninger om. Med Hensyn til Italiens ældste Sprog er Resultatet af Undersøgelserne følgende: til den latinske Sprogklasse hører foruden Latin eller de syv Højes Sprog, mod nordost umbrisk, lidt sydligere sabellisk og volskisk, syd derfor oskisk, der ved Samniternes Vandringer var blevet udbredt over hele Nederitalien. Foruden disse have følgende Sprog, der ikke hører til denne Klasse, men dog maae ansees for at høre til den japhetiske Sprogæt, været talt hvert paa sine Steder i Italien, nemlig: etruskisk i Mellemitalien; gallisk eller Gallernes Sprog paa begge Sider af Pofloden; messapisk mod sydost. Desuden taltes græsk i de mange Kolonier i Nederitalien og over hele Sicilien. Af de forskjellige Folk, der talte disse Sprog, antog Sabinerne først det latinske Sprog. Langt ned i Tiden derimod holdt sig det mere udviklede oskiske. Det skal have levet indtil Kejsertiden. Paa Sullas Tid gik de gamle Etrusker med deres Videnskab og Kunst under som Nation. Efterat Romerne havde underkastet sig det cisalpinske Gallien og de græske Stæder i Nederitalien, blev det latinske Sprog det ene raadende paa Halvøen, og udbredte sig derfra til et Verdenssprog.

Fra Latin som Modersprog udgik flere Døttresprog, de sex bekjendte romanske Søstersprog: italiensk, valachisk, spansk, portugisisk, provençalsk, fransk[1]).

Hvad for det første italiensk angaaer, da findes der ved Siden af det latinske Grundstof og hvad det har optaget fra Søstersprogene ogsaa græske og tydske, men meget faa slaviske Ord. Endnu blive enkelte Ord tilbage, hvis Hjem man har villet finde i Levninger af Italiens gamle Sprogarter, f. Ex. etruskisk. Men uagtet al den Tilførsel af fremmede Bestanddele, som i Tidernes Løb kan have fundet Sted, er det italienske det reneste af de romanske Sprog, «Latinens meest lignende Datter»: ikke

---

[1]) See Fr. Dietz: Grammatik der romanischen Sprachen, 2te Ausg. og Etymologisches Wörterbuch des romanischen Sprachen, 2te Ausg.

en tiende Deel af Stamordene ere ulatinske. Det strækker sig ogsaa udenfor Italien over Kanton Tessin og en Deel af Tyrol og Illyrien. — Fra det tiende Aarhundrede kan man godtgjøre, at det var i Brug hos de dannede. Literaturen begynder med det trettende Aarh. Det italienske er meget rigt paa Dialekter, som man har deelt i tre Grupper: de neder-, mellem- og overitalienske. Og disse mange Dialekter have en rig Literatur ikke blot af belletristiske Arbeider, men ogsaa af philologiske. Ordbøger til dem forekomme allerede i det femtende Aarhundrede.

Valachisk[1]) er det meest blandede af de latinske eller romanske Søstersprog. Dog slutter det sig nærmest til italiensk. Folket kalder sig selv *Romuni* og sit Sprog *Romunie*. Det omfatter meer end tre Millioner Mennesker, der beboe Moldau, Valachiet, en stor Deel af Transylvanien og tilgrændsende Strækninger af Ungarn og Bessarabien, men ogsaa strække sig ned i det gamle Thrakien og Makedonien ligetil Thessalien. I Aaret 107 af vor Tidsregning blev Dacien romersk Provinds, men Romaniseringen ved Kolonier har dog næppe været saa gjennemgribende som i de vestlige Lande, thi allerede 272 blev det afstaaet til Goterne, efterat de oprindelige Beboere, Thrakerne, havde maattet vige for et fra Østen fremtrængende sarmatisk Folkeslag. Senere blev det taget i Besiddelse af Folk deels af mongolsk (eller finsk), deels af slavisk Oprindelse. Det kan derfor ikke undre os, at næppe Halvdelen af Ordforraadet er latinsk. Den anden Halvdeels Rødder maa søges i slavisk, der synes at være overvejende, albanesisk-græsk, tydsk, magyarisk, tyrkisk o. a. Ved Donau deles det i to Hovedsprogarter, en nordligere (dacoromansk) og sydligere (makedoromansk), hvoraf den første, der tales af en Befolkning, der boer mere samlet, ansees for mindre blandet, og er mere literær uddannet; den sydligere derimod, der tales af en mere spredt Befolkning, er blot Almuesprog og har flere

---

[1]) Valacher er et Navn, som Folket selv ikke bruger. Det er vel af samme Stamme, som findes i Wales, i Valloner, i vælsk, og synes fra først af brugt af de gotiske Folk i Betydningen fremmed om deres keltiske og romanske Naboer.

græsk-albanesiske Bestanddele, men færre slaviske. — Først 1580 begynder den dacoromanske Literatur, der tidligere blot var kirkelig. I nyere Tid ere baade poetiske og videnskabelige Værker affattede i dette Sprog.

De ældste Beboere i Spanien vare Iberer, der antages for en oprindelig keltisk Folkegreen. Hvor de blandedes med de egentlige Kelter, fremkom Kellibererne. Paa Kysten nedsatte Phøniker sig, og Karthaginienserne strakte deres Herredømme vidt over Landet. Derefter kom Romerne, der besad Landet i 600 Aar og grundede der et nyt Hjem for det latinske Sprog. Men baade Cicero og senere Tacitus omtaler det oldspanske som endnu existerende paa deres Tid, og W. Humboldt mener, at det lever indtil den Dag idag i det baskiske. Med Begyndelsen af det femte christelige Aarhundrede begynde de krigerske Indvandringer af germaniske Folk. I Begyndelsen af det ottende erobrede Araberne næsten hele Halvøen og fortrængtes eller underkastede sig først i det femtende. Disse forskjellige Folkeslag maa naturligviis have efterladt sig forskjellige Minder i Sproget[1]), dog meest hvad Ordbog og Lydlære angaaer, medens Orddannelse og Bøjning ere ægte romanske og nærmere Latin end selv italiensk. Hvad særlig Arabernes Indflydelse paa Sproget angaaer, maa denne naturligviis ikke have været ringe. Der anføres 500 Appellativer, der alle — mærkeligt nok — betegne sandselige Gjenstande, videnskabelige Begreber, Statsindretninger, Krigsvæsen, men intet, der vedrører Udtryk for Gemyttets, Hjertets Stemninger, «som om intet hjerteligt Forhold kunde finde Sted mellem Muhammedaner og Christne». Det er værdt at lægge Mærke til, at der ogsaa blandt de fra arabisk optagne Ord findes et Pronomen *fulano* (for *qvidam*) og to Partikler *fata* (for *tenus*) og *ojalá* (for *utinam*). — Som Folkesprog hersker det spanske ikke over hele Kongeriget, idet portugisisk tales i nordvest, og provençalsk i den østlige Deel, medens baskisk tales i Biscaya, Guipozcoa, Alava og en Deel af Navarra. Derimod indtager det

---

[1]) Af Ordforraadet angives $^{6}/_{10}$ for latinsk, $^{1}/_{10}$ for kirkelig og græsk, $^{1}/_{10}$ for nordisk eller germanisk, $^{1}/_{10}$ orientalsk, $^{1}/_{10}$ amerikansk, fransk, italiensk, nytydsk.

spanske en stor Plads i den nye Verden. — Egentlige Sprogmindesmærker gaae op til det 12te Aarh.; til Midten af dette Aarhundrede henføres det spanske Nationalepos *Poema del Cid.* I det femtende Aarh. begyndte selve Nationalsproget som saadant at blive Gjenstand for grammatisk Behandling. Derimod have Dialekterne ikke modtaget nogen omhyggelig Bearbejdelse.

Skjøndt det portugisiske i det Hele har Ordforraad tilfælles med spansk, betragtes det dog paa Grund af vigtige grammatiske Forhold ikke som en Sprogart deraf, men som et selvstændigt Sprog. Hvad Ordforraadet angaaer, indeholder det langt mindre baskisk end det spanske, men har en stærkere fransk Indblanding; ogsaa fra nord er der tilført det portugisiske Sprog Ord, som det spanske ikke har. Sprogomraadet indbefatter foruden det nuværende Portugal ogsaa den spanske Provinds Galicien, om Sproget end der i den nyere Tid ved Forbindelsen med Spanien er blevet noget afvigende. Sprogprøver ere noget yngre end i spansk. Det første egentlig literære Mindesmærker hører til Midten af det 13de Aarh.

Det er bekjendt, at Cæsar forefandt i Gallien tre forskjellige Folkeslag: Belger i nordost, Aqvitaner i sydvest og mellem begge de egentlige Galler eller Kelter. Af disse vare Belger og Galler af samme Stamme, Aqvitaner derimod tildeels af iberisk Herkomst. Paa Sydkysten var græsk Sprog og Literatur udbredt fra Massilia af. Skjøndt Latinen stræbte at fortrænge Landets tidligere Sprog, levede dette dog ind i det fjerde christelige Aarh., ja omtales endnu i det sjette, men vel kun hist og her paa mere afsides liggende Punkter. Fra det femte Aarh. erhvervede germaniske Folkeslag faste Boliger i Gallien og i Midten af samme Aarh. gjorde Frankerne en Ende paa det romerske Herredømme der. I det tiende Aarh. satte Normannerne sig fast paa Nordkysten.

Man antager, at der udviklede sig af omtrent det samme Stof et tilnærmelsesviis fælles Sprog over hele Frankrig. Men omtrent fra det 9de Aarh. gjorde to Hovedarter sig gjeldende: den provençalske (*langue d'oc*) og det franske (*langue d'oïl*), der adskilles ved en Linie gjennem Dauphiné, Lyonnais, Auvergne, Limousin og Saintonge. — Den egentlige Hjemstavn for det pro-

vençalske er altsaa Sydfrankrig. Udenfor Frankrig strækker det sig over det østlige Spanien (Catalonien, Valencia og Balearerne) og mod Østen (foruden over Savoien) over en lille Deel af Schweitz. Sprogprøver stige op til det 10de Aarh., men rigest forekomme de i den poetiske Literatur i det 12te og 13de Aarhundrede. Af alle romanske Sprog har dette tidligst været Gjenstand for grammatisk Behandling. Dog kan der ved det provençalske ligesaalidt som ved de andre Sprog i Middelalderen være Tale om et Skriftsprog i Ordets strenge Betydning og derfor heller ikke om egentlige Sprogarter. I Tidernes Løb sank Troubadourernes Sprog ned til blot Almuesprog. Dog have De maaskee af Aviserne for ikke lang Tid siden seet, at en Parykmager Jamin har skrevet Digte i dette Maal, der have gjort megen Lykke.

Det nordfranske Sprog strakte sig altsaa over Frankrig med Undtagelse af den Deel, hvor det provençalske herskede, over en Deel af Belgien og Schweitz. De skriftlige Mindesmærker gaae op til det 9de og 10de Aarh. Af de flere, som nævnes, kunne vi her mærke Sangen (Legenden) om Sancta Eulalia fra Slutningen af det 9de Aarh., da den er af stor Vigtighed for den comparative Grammatik. I det 13de og endnu ind i det 14de Aarhundrede bevarede Sproget sin oprindelige grammatiske Charakteer. Men derefter indtræder stærk Forfald i Flexionen. Af denne nordfranske Sprogart udvikler sig det nuværende franske Sprog. Den grammatiske Literatur begynder med det 16de Aarh.; Ordbøger fra Slutningen af det 15de Aarh. — Af Dialekterne i det Nordfranske fremhæves tre Hovedarter: den burgundiske, picardiske og normanniske Sprogart. Omgivet af og blandet med dem var den Sprogart, som taltes i Île de France eller fransk i snævrere Forstand, hvoraf det senere Skriftsprog nærmest udviklede sig. — Som særegen Dialekt fremhæves endnu længst mod nordost det vallonske.

Endnu maa som romansk omtales Sproget i Kanton Graubünden, en Deel af det gamle Rætien. Ræterne synes at have været et etruskisk Folk og deres Land blev under August erobret og latiniseret. Senere besatte Alamannerne den vestlige Deel (Graubünden), og her vedblev det romanske, medens det gik under

i den østlige Deel (tydsk Tyrol). Sproget, der almindelig benævnes churvælsk, hedder i Landet selv *rumonsch*. Men det har ikke hævet sig til et egentlig Skriftsprog.

E. Den græske Klasse.

Latinens nærmeste Søstersprog eller den femte Klasse i den japhetiske Sprogæt er det græske Sprog. Medens baade det latinske, slaviske og gotiske Søstersprog have opløst sig eller ere gaaede op i flere yngre, hvori de leve et rigere Liv end tidligere, kan det samme ikke siges om græsken. Dette smukke, klangfulde, rige, Tankens fineste Afskygninger gjengivende Sprog, hvori der er skrevet Mesterværker, som endnu den Dag idag have bevaret deres Friskhed ligeoverfor den frugtbare ny-europæiske Aands Værker, lever kun i eet Sprog i Nutiden. Og det kan ikke sige som Løvinden sagde i een af dets Fabler, da de øvrige Dyr pralede af deres mange Børn: *σκύμνον μὲν ἕνα τίκτω, ἀλλὰ γενναῖον πάνυ.* — Det græske Oldsprog har allerede før dets skriftlige Optegning gjennemgaaet betydningsfulde sproghistoriske Forandringer, men er alligevel et Sprog med Præg af høj Ælde. Den syntaktiske Adskillelse af Imperfectum, Aorist, Perfectum og Plusqvamperfectum; Conjunctiv og Optativ o. s. v. har det bevaret troere end dets Søstersprog, selv end sanskrit. Dets til Skriftsprog uddannede Hovedsprogarter falde i to Hovedgrupper: den aiolisk-doriske og ionisk-attiske. Her er ikke Stedet til nøjere at undersøge Forholdet mellem disse forskjellige Sprogarter. Kun med Hensyn til Sprogets Udbredelse som Skriftsprog og de dannedes Sprog vil jeg blot henlede Deres Opmærksomhed paa, at det fra Ægypten udbredte sig i en meget forvildet Dialekt til Æthiopien, og at vi have en Indskrift deri af den nubiske Konge Silko (under Diocletian og Maximian). Ogsaa over Afrikas Nordkyst (Karthago, Mauretanien) udstrakte det græske sig. Fra Massilia (*Μασσαλία*), Phokæernes gamle Nybygd fra det 6te Aarh. f. Chr., forplantedes græsk Videnskab og Sprog til flere andre Stæder i Sydfrankrig. I Nederitalien, hvor det græske engang havde hersket saa udelukkende, og paa Sicilien vedblev det at benyttes indtil det 13de Aarh. Side om Side med det

latinske og saracenske paa Indskrifter og Mønter. — Hvad Sprogets Skjæbne i selve Grækenland angaaer, saa sættes sædvanlig det 6te Aarh. efter Chr. som den Tid, da et Vendepunkt indtraadte i det græske Sprogs Historie, ikke lidet fremmet ved den Fanatisme og Voldsomhed, som senere vistes af flere Kejsere mod antik Aandsdannelse. I Begyndelsen havde det vel ikke havt stor Indflydelse paa Sproget, at Grækenland kom under Romerne. Derimod fik efterhaanden, da Regjeringssædet var flyttet fra Rom til Byzantion, latinske Ordrødder og Constructioner stor Udbredelse i skriftlige Mindesmærker, især gjelder dette om Oversættelser eller Bearbeidelser af romerske Retskilder. Med Hensyn til egentlige literære Forfattere, f. Ex. de byzantinske Historieskrivere, da retter Sproget sig der næsten alene efter den skrivendes personlige Dannelse og Livsanskuelse, thi det almindelige Folkesprog var, endnu før Konstantinopels Indtagelse, begyndt at anvendes i Skrifter. Det er dette Folkesprog, Almuesproget, de ulærdes Sprog, som vi nu kort skulle berøre. Jeg siger kort, thi vi have endnu ikke nogen fuldstændig Udvikling af Sprogforholdene fra Konstantinopels Indtagelse indtil Nutiden.[1]) — De gamle Sprogarter synes at have bevaret sig i de forskjellige Landsdele, trods den attiske Sprogarts og senere Fællessprogets store Udbredelse, endnu ind i det tredie christelige Aarh. Men nu tiltager Udvidskningen af de gamle Dialekter, og Latinismen trænger sig ind i Folkesproget. Dernæst fulgte to væsentlige Forandringer: Stavelsernes Kvantitet ophørte og Ordenes Flexion gjordes simplere, idet af Casus Dativ, af Tal Dualis, af Maader Optativ, af Verbets Genera Medium, af Tiderne Perfectum ophørte. For det enkelte Plusqpf. og Futur. kom Omskrivninger. Brugen af Fremmedord indførte Lydforbindelser, som vare fremmede for det gammelgræske: fr. *passage* bliver til *πασσάτζιο*, *Champagne* = *Τζαμπάνια*, *roi* eller *rex* har sex Former *ῥέ*, *ῥήξ*, *ῥόε*, *ῥώας*, *ῥῶε*, *ῥήγας* o. s. v. Under den Række af Begivenheder, der gik henover Grækenland, blev Folkesproget opfyldt ikke blot af latinske og franske Bestanddele, men ogsaa af italienske, arabiske, tyrkiske, sjeldnere af slaviske. Hvad de nygræske Dialekter an-

---

[1]) See Mullach i Ersch og Grubers Encycl. Sect. I, B. 81.

gaaer, da skal Forskjellen mellem dem ikke være saa fremtrædende som mellem Oldsprogets. Man deler dem i sex Hoveddialekter: den østlige eller lilleasiatiske, den chiotiske, kretiske, kypriske, peloponnesiske og den paa de ioniske Øer. Slettest skal Sproget tales af Athenærne.

Et Sprog, som af nogle Granskere regnes — men dog med nogen Tvivl — til græsken er det albanesiske eller shkipetariske (arnautiske). Det er sikkert, at det trods mangfoldige Indblandinger dog har bevaret adskilligt gammelt græsk, men, da det kun kjendes fra den nyere Tid, er Spørgsmaalets Løsning endnu meget usikker.

Den baltiske og slaviske Klasse.

De to næste Sprogklasser, den litauiske eller baltiske og den slaviske staae i et nærmere indbyrdes Slægtskab end deres øvrige sideordnede Søstersprog af den japhetiske Sprogæt, deels lexikalsk i Ordforraadets overvejende etymologiske Slægtskab, deels grammatikalsk; ligesom Lydlæren har særlige Overeensstemmelser i begge Sprogfamilier. Men paa den anden Side adskille de sig igjen i saa væsentlige Punkter, at de af de fleste betragtes som to forskjellige Sprogklasser. Den baltiske Klasse, der ellers i de mellem begge overeensstemmende Partier gjerne viser Formerne i en ældre, mere oprindelig Skikkelse end den slaviske og derfor med Grund bliver betragtet som en ældre Søster til denne, savner derimod andre særlige Ejendommeligheder, som netop gjøre den slaviske Klasse interessant for Lingvistikeren. Denne Forskjel viser sig deels i visse Partier af Lydsystemet, deels i Udsagnsordenes Bøjning, ved den særegne Maade, hvorpaa Sproget forøger Tallet af sine Tider ved at lade forskjellige Verbalstammer gjensidig supplere hinanden. Paa Grund af disse fælles væsentlige Ejendommeligheder, forbundne med særlige Afvigelser, antager man, at de Folkestammer, der have talt disse Sprog, have levet en længere Tid sammen efter Adskillelsen fra den fælles asiatiske Moderstamme, førend de sloge ind hver paa sin Vej og sin Udvikling.

F. Den baltiske Klasse.

Den baltiske eller litauiske eller lettiske[1]) Klasse begrændses mod nord af det estniske Sprog, der hører til den finske Familie, mod øst og syd af slaviske Sprog, mod sydvest af plattydsk, mod vest af Østersøen. Den omfatter to levende Sprog, nemlig lettisk i en Deel af Livland og i Kurland og litauisk i Gouvernementerne Vilno og (i Kongrespolen) Augustovo samt omtrent i en tredie Deel af Østpreussen. Disse Sprog tales af henimod $2\frac{1}{2}$ Million Mennesker, der, som sagt, boe omkring ved Østersøens østlige Kyster. Desuden er der et uddød Sprog, det gammelpreusiske, hvori der kun existerer en (3) Oversættelse af Luthers Katechismus, besørget efter Foranstaltning af Hertug Albrecht af Brandenburg, der selv har skrevet Fortalen dertil (1545). Sproget taltes dengang endnu i adskillige Dele af Landet, navnlig paa Landtungen mellem det friesche og kuriske Haff. Den baltiske Folkestammes Aandsprodukter ere faa og fattige. Meest Interesse fremkalder Folkepoesien. Den er reent lyrisk, og nogle af dens Sange ere meget gamle og indeholde saavel mythologiske Sagn, som Sagn om skandinaviske Vikinger. Af de to levende Sprog er lettisk det i Lyd og Form yngre. Literære Mindesmærker kunne begge kun opvise fra de tre sidste Aarhundreder. Dog har det litauiske i Lydenes Ælde og Oprindelighed flere Fortrin fremfor alle endnu levende Afdelinger af den japhetiske Sprogæt. — Iøvrigt indeholder disse Folks Historie en alvorlig Lære om, hvilken Betydning det har i Nationernes Liv at mangle Kraft og Villie til at følge Kulturlivets Udvikling; hvad det vil sige at holde Kulturstrømmen borte fra sine Enemærker, at ville tænke paa at sondre sig fra de omgivende, raskere sig udviklende Nationers Aandsliv. Af alle europæiske Folk vedbleve de baltiske længst at være Hedninger; selv deres Omvendelse under de tydske Ridderordener var kun nominel, thi de vedbleve hemmeligt at drive deres

---

[1]) A. Schleicher: Die deutsche Sprache S. 78. Af disse Navne ere litauisk og lettisk noget misvisende, da de tillige ere Navne paa to under den fælles Klasse hørende Sprog, medens baltisk, der efter Prof. Smiths Meddelelse skyldes en litauisk Philolog Nesselmann, udelukker en saadan Forvexling.

hedenske Gudsdyrkelse ligetil Reformationen. — Da de hænge særdeles fast ved deres gamle Skikke og Leveviis og skulle være meget utilbøjelige til at lade deres Sønner studere eller paa anden Maade træde ud af Bondestanden, maae de næsten ganske overlade til Fremmede (det vil sige til Tydskere) at besørge deres Literatur. Den lettiske Bibeloversættelse (omtr. 1620) er egentlig ikke lettisk, men ligefrem skreven paa tydsk med lettiske Ord. Den litauiske, der forfattedes langt senere (først 1730), skal være en Deel bedre, da den protestantiske Geistlighed imidlertid havde havt Lejlighed til at blive bedre bekjendt med Sproget. Foruden Psalmebøger, Katechismer, Postiller o. l., samt nogle faa Almueskrifter, altsammen forfattet af Tydskere, skal litauisk kun besidde et literært Værk, der ikke skal være uden poetiske Fortrin, nemlig et Læredigt «de fire Aarstider» af en indfødt Forfatter Donaleitis fra sidste Halvdeel af forrige Aarhundrede [1]).

G. Den slaviske Klasse.

Det nærmeste Søstersprog til den baltiske Sprogklasse er den slaviske, der tales af over 80 Millioner Mennesker og er udbredt over hele Østeuropa. Det omfatter 7 levende Sprog, der samles i to Grene, en sydlig-østlig og en vestlig, som adskille sig fra hinanden saavel ved bestemte Lydlove, som ved deres Grundtypus i det Hele. Dog er det værdt at lægge Mærke til, at de forskjellige slaviske Sprog have indbyrdes, naar man lader Skrifttegnene ude af Betragtning, langt mere Lighed, end Sprogene af den romanske eller gotiske Sprogklasse — en mægtig Hjælp for Panslavismen.

Til den sydlig-østlige Gren hører: 1) Det russiske Sprog, der tales i hele det europæiske Rusland (med Undtagelse af Østersøprovindserne, Bessarabien, Krim og nogle Strækninger ved Uralbjergene) samt i største Delen af Ga-

---

[1]) Hvad saavel den baltiske som den slaviske Sprogklasse angaaer, maa jeg ved Siden af den Hjælp, som jeg har havt af trykte Kilder, fremhæve de Bemærkninger, som jeg gjennem Breve og Samtaler har modtaget af Professor C. W. Smith. Men vort Venskab er for gammelt til, at jeg kan indlade mig paa en detailleret Omtale af, hvad han har henledet min Opmærksomhed paa.

litsien (omtrent 50 Millioner). Det russiske Sprog falder i tre Dialekter: den storrussiske, lillerussiske og hviderussiske. Dog vil en fremragende Lingvistiker (A. Schleicher: die deutsche Sprache, S. 77) ikke have lillerussisk (ruthenisk, russenisk) betragtet som en russisk Dialekt, men som et særligt slavisk Sprog ved Siden af de øvrige i samme Sprogklasse. — 2) Det ny-bulgariske, der tales i Bulgarien og i en Deel af Bessarabien og Rumili (omtr. 4½ Million). — 3) Det serbiske eller illyriske, der tales (i det tyrkiske Rige) i Serbien, Bosnien og i en Deel af Macedonien og Albanien, samt (i det østerrigske Rige) i Dalmatien, Kroatien, Slavonien og det saakaldte ungarske Banat[1]) (omtrent 6 Millioner). — 4) Det sloveniske[2]), som tales i Kärnthen, Krain og i en Deel af Steiermark (over 1 Million).

Til den vestlige Gren hører: 1) det bøhmiske eller čechiske (tshechiske), der tales i Bøhmen, Mähren og Øvreungarn[3]) (omtr. 8 Millioner). — 2) Det vendiske, ogsaa kaldet det sorbiske eller lausitziske, som tales i en lille Strækning ved Grændsen af Sachsen og Schlesien (næppe 1½ hundredetusinde). — 3) Det polske, der tales i flere tildeels stærkt afvigende Dialekter i Polen, den vestlige Deel af Galitsien, den sydlige Deel af Schlesien, i Posen og i en ikke ringe Deel af Provindsen Preusen (omtr. 9½ Million). — Uddøde ere derimod de i det tydske forsvundne vestslaviske Sprogarter (der bleve talte af Weleter, Obotriter, Drewaner o. A.), hvilke sammenfattes under

---

[1]) Illyrisk og serbisk ere kun forskjellige med Hensyn til Skrift, idet det illyriske skrives med latinske, det serbiske med cyrilliske (see nedenfor) Bogstaver (Schleicher: Formenlehre der kirkenslawischen Sprache, S. 24).

[2]) Det kaldes af nogle vindisk, medens andre betragte vindisk eller krainerisk, kärntisk og steirisk som tre sloveniske Dialekter (Schleicher: F. d. ksl. Sp. S. 29).

[3]) Dog ansee nogle den Sprogart, der tales i Øvreungarn, ikke for en Dialekt af det bøhmiske Sprog, men for et det bøhmiske sideordnet Sprog. Dette Maal, det slovakiske, udmærker sig ved ældre Former end de øvrige Dialekter. Dets Sydgrændse mod Magyarerne gaaer fra Presburg henimod, hvor Donau drejer sig mod syd, og derfra mod nordost op til Kaschau.

Navnet de polabiske eller elbslaviske Sprog, hvoraf vi kun have tarvelige og usikkre Optegnelser.

De ældste skriftlige Mindesmærker om Slavernes aandelige Liv ere nedlagte i det oldbulgariske eller oldslaviske Sprog og til dettes Behov er den saakaldte cyrilliske Skrift opfunden af Slaveapostlen Constantin, der senere antog Navnet Cyrill (827—869). Bogstavernes Form og Orden vise, at det græske ligger til Grund for dette Alphabet. Særlig mærkelig er den Omstændighed, at den i slavisk saa hyppige Consonant *j* mangler i dette Alphabet, hvortil utvivlsom Grunden er den, at dette Bogstav ikke findes som Tegn i det græske. Det angives derfor i cyrillisk ved *i* sammenknyttet med en følgende Selvlyd, hvorfor der behøves til at betegne *j* ligesaamange Tegnforbindelser, som der gives Selvlyd, foran hvilke denne Lyd *(j)* kan staae. Dette Alphabet blev som sagt anvendt af de fra Byzantion udgaaede Geistligé, der prædikede Christendom blandt Slaverne, og det har udbredt sig til alle græske Christne af denne Folkestamme, hvorimod de romersk-katholske blandt Slaverne betjene sig af latinske Bogstaver[1]). — Hvad der er skrevet i det oldbulgariske, medens det levede, og af Mænd, der betjente sig af det som levende, er altsammen kirkeligt: oversatte Partier af Biblen og Prædikener af græske Kirkefædre, Legender, Liturgier o. l. De ældste forhaanden værende Haandskrifter kunne ikke med Sikkerhed sættes ældre end til det 11te Aarhundrede. Iøvrigt er

---

[1]) Der findes ogsaa hos disse og i flere gamle Haandskrifter et uskjønt og ubehjælpeligt Alphabet af Skrifttegn, det glagolitiske. Paa Sproget i og for sig har iøvrigt Brugen af det ene eller det andet Alphabet ingen Indflydelse. Hvilket af de to Slags særlige Skrifttegn der er det ældste, er ikke afgjort, da der endnu ikke ere fundne glagolitiske Haandskrifter med bestemt Datum. Det er indlysende, at det ene Alphabet ligger til Grund for det andet. Anordningen er den samme, de have næsten lige mange Tegn, mangle begge Tegn for *j*. Iøvrigt er der fornylig forsøgt at gjøre en ganske anden Opfattelse gjældende angaaende Forholdet mellem disse to Slags Skrifttegn, ifølge hvilken det glagolitiske Alphabet egentlig er det, Constantin har opfundet i det niende Aarh., og at det saakaldte cyrilliske skyldes Biskop Clemens af Achris i det tiende. Men Sagen synes endnu ikke at være bragt til Klarhed.

Grændsen for det oldbulgariske vanskelig at fastsætte, fordi Sproget vedblev at være, ikke blot Kirkesprog (Kirkeslavisk), men ogsaa overhoved Skriftsprog for Russerne indtil det 18de Aarhundrede og hos Sydslaverne for en Deel er det endnu. Det er saaledes det Sprog, hvori den russiske Historieskriver Nestor har skrevet; ja, hvad mere er, det er kun i dette Sprog, at der existerer en russisk Bibel, der følgelig er saa godt som uforstaaelig for den russiske Menigmand. — Da Grundsproget ligesaa lidt er bevaret i slavisk som i de andre Familier af den japhetiske Sprogæt, bliver oldbulgarisk, der ansees for at staae dette Grundsprog meget nær, det vigtigste af de slaviske Sprogarter for den sammenlignende Sprogvidenskab. I Folkets Mund har dette Sprog forandret sig meget stærkt, saaat det nuværende nybulgariske betragtes som den meest forvildede Gren af alle slaviske Sprog.

Om de slaviske Literaturer overhovedet kan der her naturligviis intet berettes. Kun skal jeg meddele, at vi have skriftlige literære Mindesmærker paa bøhmisk fra det trettende, paa polsk fra det fjortende, paa illyrisk (d. e. romersk-katholsk serbisk) fra det femtende, slovenisk fra det sextende Aarhundrede.

Blot paa een Side af de slaviske Nationers Aandsliv skal jeg dog tillade mig at henlede Deres Opmærksomhed, da vi baade ved Professor Smiths fine og friske Udvikling af den serbiske Folkepoesi og gjennem Professor Berggreens smukke Samling af slaviske Sange ere førte nærmere hen til Skildringer, som vi Skandinaver med vore rige Viser fra Middelalderen saa godt kunne nyde. Der er ingen nok saa lille slavisk Stamme, som jo har sin egen Folkepoesi. Den kan være kommen til en mere eller mindre rig Udvikling, men overalt nødes man til at erkjende, at Slaverne ere et sangrigt Folk. Den meest fuldendte Udvikling har Folkepoesien faaet i Syden, hos den serbiske Folkestamme. Man har der episke Digte paa indtil 1200 Vers. De ældste historiske Begivenheder, der omhandles i disse Sange, falde paa den Tid, da Tyrkerne trængte ind i Europa. Ogsaa Storrusserne have en, vistnok yderst raa, men kraftig episk Folkepoesi. De øvrige Slavers Folkepoesi er næsten udelukkende lyrisk. Højest

skulle Slovakerne i Øvreungarn staae, men ogsaa Bøhmerne[1]), Polakkerne og især Lillerusserne have smukke Folkeviser; selv den lille vendiske Stamme har givet sit Bidrag.

H. Den gotiske Klasse.

Jeg kommer endelig til den Klasse af japhetiske Sprog, hvortil vort eget Maal hører og som altsaa ganske særlig burde tildrage sig vor Opmærksomhed, tilmed da saa mange og saa dygtige Lærde saavel i Skandinavien som i Tydskland og England have offret og offre deres Aandskraft paa at klare alle herhenhørende Spørgsmaal. Men mine foregaaende Meddelelser have allerede bredet sig saa langt ud over, hvad jeg fra Begyndelsen havde tilsigtet, at jeg maa lade det være nok med her blot kort og godt at fremstille de Hovedresultater, hvortil man for Øieblikket er kommen. Den Sprogklasse, hvorom der nu skal tales, har man deels kaldt den gotiske (Rask), deels den germanske (Keyser, Munch). A. Schleicher antager, at Stamfolkene til de Nationer, der nu tale enten de baltisk-slaviske eller de gotiske Sprog, samtidig udsondrede sig fra den fælles asiatiske Moderstamme og en Tid levede sammen som et slavo-gotisk Folk.

---

[1]) Pladsen tillader mig kun her at henvise til de mærkelige literære Kampe, som i vor Tid have rejst sig i Anledning af de i den første Deel af dette Aarhundrede fundne Levninger af gammel bøhmisk Poesi og da navnlig om Königinhoferhaandskriftets Ægthed. Professor Smith har paa sin sædvanlige jævne, uhildede og let læselige Maade fremstillet baade Indholdet af disse Oldtidslevninger og de Grunde, der tale for eller imod deres Ægthed. Han er ikke kommen til noget afgjørende Resultat, men slutter sin livlige Skildring med det Dilemma, at «det kan være muligt, at der om faa Aar bliver afsløret et storartet Bedrageri, men det kan ogsaa være muligt, at Videnskaben om nogen Tid kommer til det Resultat, at der ved Siden af de forskjellige europæiske Nationers Folkepoesi maa erkjendes en anden Række af ægte gamle Sange, hvori den oldnordiske Skjaldekunst, der hidtil som utvivlsomt ægte Oldtidsminde har staaet temmelig isoleret, kommer til at staae ved Siden af de her omhandlede bøhmiske Poesier, det russiske Igorsqvad og maaskee flere saadanne poetiske Levninger.» See Tidskr. for Phil. og Pædag. B. III, S. 290 o. ff. og IV, S. 22 o. ff.

Som fælles Særkjende paa det nærmere Forhold mellem de Sprog, disse Folk talte, har man anført Opgivelsen af Conjunctiven og Augmentet; ligesom der i disse Sprogklasser findes mange Rødder og Ord, der ellers ikke ere forhaanden. Efterat det baltisk-slaviske Element i en forhistorisk Tid havde udskilt sig, begynder altsaa den gotiske Sprogklasses Udvikling, og som Kjendemærke for dennes Særlighed anføres saavel flere grammatiske Forhold som fremfor alle den forhen omtalte regelrette Lydfremskydning, først iagttaget og ved sammenordnede Exempler godtgjort af Rask[1]), senere udviklet og nærmere bestemt af Grimm, hvem denne mærkværdige Opdagelse, som bekjendt, nu urigtigt tillægges af ikke blot Tydskere, men af alle Sproggrandskere udenfor Norden. — Spørge vi, om man kjender noget til det Oldsprog, der ligger til Grund for de forskjellige Maal, som de mange gotiske Folkeslag have talt, da maa dette vel benægtes, men der maa tillige bemærkes, at vi have et nu uddød Sprog, som har staaet dette Oldsprog nær, men som dog beviislig ikke kan betragtes anderledes, end som en særlig udviklet Green af den gotiske Sprogstamme, vi mene det gotiske i indskrænket Forstand. Dette Sprog har en overordentlig Betydning, idet det i grammatisk Henseende er langt oprindeligere end enhver af de andre gotiske Oldsprog: det har tydelige Levninger af Medium-Passiv, ligesom græsk og arisk, har i nogle Ord Præteritum-reduplication og besidder de grammatiske Endelser i en henholdsviis meget uforkortet Form[2]). — Det gotiske Sprog kjende vi saa godt som alene af een Mands Værker, nemlig af Biskop Ulfilas elles Vulfilas Bibeloversættelse. Han havde oversat hele Biblen med Undtagelse af Kongernes Bøger; det gamle Testament efter Septuaginta, det nye efter den græske Text. Men vi besidde kun nogle Stykker af hans Arbeide, nemlig: Evangelierne (dog ikke i deres Heelhed), Pauli Breve (heller ikke fuldstændig), Brudstykker af Esra og Nehemia. Evangelierne bleve fundne i Slutningen af det 16de Aarh. i et Abbedi i Werden, kom derfra til Prag, hvorfra Grev Königsmark 1648 sendte dem til Stokholm.

---

[1]) »Undersøgelse om det gamle Nordiske«. Prisskrift. 1818. S. 169.

[2]) M. Heyne: Kurze- Laut- und Flexionslehre der altgermanischen Sprachstämme. 1862.

Derfra kom de senere til Holland, hvorfra M. G. de la Gardie fik dem tilbage og gav dem til Upsala, hvor de nu findes. Det er en pragtfuld Codex, skreven paa purpurfarvet Pergament med Sølvbogstaver (*codex argenteus*). Det er naturligt, at vi spørge om, hvem var denne Mand og hvor og hvornaar levede han; thi naar vi tænke paa, hvor langt hen i Tiden Europas øvrige ikke romanske Nationer fik Biblen oversat i deres Modersmaal, saa see vi let, at vi her have en ualmindelig Personlighed for os. Hans Forældre vare fra Kappadokien, hvorfra de bleve bortslæbte af Goterne paa et Tog, som disse havde gjort fra Europa til Asien. Ulfilas blev født 311 (318) efter Chr. blandt Goter; hans Modersmaal var gotisk, skjøndt han senere baade forstod og skrev latin og græsk. Da han var 30 Aar gammel blev han af Eusebios 341 (348) udnævnet til Biskop og opholdt sig syv Aar hos Goterne. Sine sidste 33 Aar tilbragte han *in solo Romaniæ* blandt Goter, der vare flygtede derhen under en Christenforfølgelse. Han døde 381 (388). Af Troesbekjendelse var han Arianer. Ulfilas maa have været en Mand ikke blot af en overordentlig Begavelse, men ogsaa med en ualmindelig fast Tro paa sine Landsmænds Bestemmelse. Der var paa den Tid kun to Sprog, som en christlig Biskop i Almindelighed vilde betragte som passende til skriftlig Meddelelse, det latinske og græske. Alle andre Sprog ansaaes for barbariske. Og dog var han den første Europæer, der allerede i fjerde Aarhundrede af vor Tidsregning fattede den store Tanke at oversætte den hellige Skrift i sine barbariske Landsmænds Sprog og danne et Alphabet dertil efter det græske. Det gotiske Sprog kjende vi, som sagt, næsten udelukkende kun af denne Bibeloversættelse, men at Sproget i dette Skrift virkelig var Goterfolkets Sprog, see vi ogsaa af Fragmenter af en Kalender og af nogle gotiske Underskrifter under Dokumenter[1]).

Den gotiske Sprogklasse falder i tre Afdelinger: den gotiske, der ikke har efterladt sig Efterkommere, men maa betragtes som et uddød Sprog, den tydske, og den nordiske eller skandinaviske.

Den første, den gotiske, var alle østlige Germaneres Sprog,

---

[1]) M. Müller i Vorlesungen über die Wissensch der Sprache, I, S. 156.

ikke blot Øst- og Vestgoters, men ogsaa de dem nærstaaende Gepiders, Vandalers o. a.

Det tydske deelte sig tidlig i to Hovedgrene, den nedertydske og overtydske. Betragte vi først den nedertydske, maa vi strax her sondre mellem tre Sprog oldsaxisk, oldengelsk og frisisk. Det første kjende vi af et religiøst Epos *Hêljand*, der var skrevet til Bedste for de nyomvendte Saxer og er bevaret i Haandskrifter fra det 9de Aarh. Sprogets Hjem er Landet mellem Rhinen og Elben, med Udelukkelse af Nordsiden, der beboes af Friser. Dets Afkom er de nuværende nedertydske eller plattydske Dialekter. Spor af en Literatur i dette Sprog findes i hele Middelalderen, men med Luthers Oversættelse af Biblen (i det højtydske) var dets Skjæbne som Literatursprog afgjort. Forresten har det nedertydske udbredt sig og udbreder sig langt imod øst udenfor sine gamle Grændser, over de baltiske og slaviske Sprogs Omraade.

Nederlandsk (hollandsk og flamsk) synes fra Begyndelsen af at have staaet nærved oldsaxisk. Af det hollandske, der nu er et National- og Kultursprog, findes literære Mindesmærker fra det trettende Aarhundrede. Det flamske var i det 16de Aarh. Hofsprog for Flandern og Brabant, men er nu ved de officielle Sprog i Holland og Belgien skudt meget til Side.

Oldengelsk, er det Sprog, som de Angler og Saxer talte, der i Midten af femte Aarh. satte over til Britannien og gjorde Landet fra romersk-britisk til germansk. Siden blev Land og Sprog paavirket af det nordiske, først gjennem de nordiske Vikingetog, senere, da de danske Konger Svend Tveskjæg og Knud den store underkastede sig Landet i Begyndelsen af det 11te Aarh. Endnu i samme Aarh. kom stærke romanske Bestanddele til, da Vilhelm af Normandiet stiftede det normanniske Kongehuus. Under disse forskjellige Indflydelser udviklede sig ved en hurtig Afslibning af de grammatiske Endelser lidt efter lidt fra Begyndelsen af det 12te Aarh. det engelske. Det franske herskede endnu i Skolerne 1385, og først 1483 forsvandt det fra Parlamentet. I det engelske, som Folkesprog, bekjendtgjordes allerede i Slutningen af det 13de Aarh. Parlamentsforhandlinger ved Siden af den franske og latinske Text.

Paa Nordranden fra Rhinen til Weser eller Elben og fra Ejderen til Vidaa (ved Tønder) samt paa Øerne udenfor boede de Folk, der engang talte oldfrisisk, deelte ligesom nu i Syd- og Nordfriser. I det nordfrisiske existerer der intet Skrift fra Middelalderen, medens der paa den Tid er blevet skrevet i det sydfrisiske fra Omegnen af Wesrens Munding til Zuydersøen[1]). Skjøndt disse Sprogmonumenter (nemlig Love) ere fra det 14de og 15de Aarh., have de dog, ligesom Tilfældet var med de baltiske Sprogs, bevaret meget gamle Former. Men hele Sproget trænges meer og meer tilbage, lever kun nu i Folkets Mund i den hollandske Provinds Frisland, i Saterland (paa Grændsen af Ostfrisland og Oldenburg) og paa nogle Øer udenfor, paa Helgoland, Amrum, Føhr, Sild og paa Slesvigs Fastland i Marsken fra Husum til Tønder og vil vel snart være et uddød Sprog.

Det overtydske eller højtydske i dets ældste Skikkelse finde vi ikke som eet Sprog eller som uddannet i eet fælles Skriftsprog, skjøndt heller ikke nogen almindelig Adskillelse opstilles mellem den frankiske, alamannisk-schwabiske, eller bairisk-østerrigske Sprogart. Man sætter det oldhøjtydske fra det syvende til henimod Enden af det elvte Aarh. Hovedkjendetegnet, hvorved det adskiller sig fra Søstersprogarterne er fremfor andet Gjentagelse af Lydfremskydningen, hvorved gotisk *k* bliver til *ch*; *t* til *z*; *p* til *ph*; *d* til *t* o.s.v.[2]) Sprogmindesmærkerne bestaae meest i Oversættelser af Geistlige og med religiøst Indhold. — Medens oldhøjtydsk kun fremtraadte i Dialekter, hævede i næste Periode — den mellemhøjtydske — en enkelt Sprogart sig op til at være baade Hofsprog og Digtersprog (Minnesänger), nemlig den schwabiske fra det 12te og 13de Aarh. — Det nyhøjtydske, Tydsklands Literatursprog, de Dannedes Sprog, høres ikke i Folkemunde; det har ikke været og er ikke nogen tydsk Stammes Sprog. Det er et bevidst lavet Sprog, Luthers

---

[1]) See: K. J. Lyngby: om Nordfrisisk 1858. S. 56.

[2]) isl. *sök*, dansk *Sag*, oldht. *sacha*, *sahha*, nyht. *Sache*,
— *tíð*, — *Tid*, — *zît*, — *Zeit*,
— *plógr*, — *Plov*, — *phluog*, *fluoc*, — *Pflug*,
— *dóttir*, — *Datter*, — *tohter*, — *Tochter*,

Bibelsprog. Det er et paa Papiret opstaaet Sprog, udbredt ved den skriftlige Brug deraf. «Luther», yttrer en tydsk Sprogforsker, «siger selv med udtrykkelige Ord, at han ikke betjener sig af et ««gewissen, sonderlichen, eigenen Sprache im Deutschen»», men af det ««sächsischen Kanzlei»» Sprog, ««welcher nachfolgen alle Fürsten und Könige in Deutschland»».

Den tredie Hovedgreen af den gotiske Sprogklasse er den nordiske eller skandinaviske. Et Hovedbeviis for den oprindelige Eenhed i Oldtiden af de til denne Green hørende Sprog have vi i Runestenene fra det 9de og 10de Aarhundrede. Sprogforskerne og da fremfor alle Rask have viist, at vi ved Studiet af denne Sproggren have som Vejleder et enkelt Sprog, hvorom vi kunne sige, at det ved Sprogundersøgelser kan betragtes som i Hovedsagen eens med Oldsproget. Det er det i 9de Aarhundrede af norske Udvandrere til Island overførte nordiske Sprog, om det ogsaa i Tidernes Løb under det bevægede Liv i de første tre Aarhundreder paa Island kan have undergaaet nogle Forandringer, thi bevarede skriftlige Optegnelser gaae ikke højere op end til Slutningen af 12te Aarh. Denne oldnordiske Moderstamme spalter sig i fire Sprog: det Moderstammen saa nær staaende nyislandske, det svenske og det meest afvigende danske Sprog; desuden endnu det norske, der har samme Skriftsprog som Dansken, skjøndt enkelte Nordmænd bestræbe sig for at danne et ikke blot i lexikalsk, men ogsaa i grammatikalsk Henseende særligt Skriftsprog ved Hjælp af Bygdemaal. De ældste danske og svenske Haandskrifter indeholde Provindslovene og ere fra det 13de og 14de Aarhundrede.

De mange til den skandinaviske Hovedgreen hørende Sprogarter har man[1]) omtrent grupperet saaledes:

1) Sprogarterne i det vestenfjeldske Norge (i Bergens Stift og i den vestlige Deel af Christianssands Stift).

---

[1]) See blandt Andet for de norske Sprogarters Vedkommende *Ivar Aasen*: Norsk Grammatik, Udg. 1864 S. 351 og Anm.; for Svensk og Dansk *Rask*: smld. Afhdl. III. S. 1 og ff.; *K. J. Lyngby*: Tidskr. for Phil. og Pæd. V, 93 o. ff. og Antiqv. Tidskr. 1858—60, S. 234 ff.

2) Sprogarterne i det nordenfjeldske og søndenfjeldske Norge (i Tromsøs, Trondhjems, Hamars, Christianias og den østlige Deel af Christianssands Stift). Herhen hører, som det synes, ogsaa Sprogarten i Jemteland.

3) Den dalske (dalekarliske) Sprogart, der danner Overgangen fra de norske til de svenske Sprogarter.

4) De øvre svenske Sprogarter, nemlig i Upland (Søderman-land, Vestmanland) og Nerike; disse ligge til Grund for det svenske Skriftsprog.

5) De gøtiske Sprogarter: østgøtisk, vestgøtisk, smaalandsk.

6) Den skaanske Hovedsprogart: i Skaane, i Halland og paa Bornholm. Denne danner Overgangen mellem svensk og dansk.

7) Sprogarterne paa de danske Øer (Sjelland, Fyn o. s. v.). Disse ligge til Grund for det danske Skriftsprog.

8) De jydske Sprogarter.

Hertil komme følgende Sprogarter, der kunne betragtes som Yderled, nemlig mod vest:

9) Færøisk, der endnu har temmelig stor Lighed med islandsk. Nær herved har det gamle Sprog paa Shetlandsøerne og Ørkenøerne staaet, som uddøde i Løbet af forrige Aarhundrede[1]).

Mod øst:

10) Gullandsk (gotlandsk), der staaer paa et meget gammelt Trin.

11) Det skandinaviske Sprog paa de estniske Øer og Estlands Kyst, samt vel ogsaa i Finland[2]).

---

[1]) See K. J. Lyngby: Annal. for nord. Oldk. 1860 S. 201 ff.

[2]) Af Mangel paa sikkre Angivelser er det nordlandske med Flid forbigaaet; det samme gjelder om Bleking (samt Bahuuslen, Vermeland, Dalsland).

Den altajiske Sprogæt

Den tungusiske Familie.		Den mongolske Familie.		Den tyrkiske Familie			Den samojediske Familie.	Den finske Familie			
vestlig Afdeling (ved øvre og nedre Tunguska).	østlig Afdeling (paa Kysten ved Ochotsk, Mandshu i China).	vestmong. (Kalmuker, Burjæter o. s. v.).	østmong.	sydøstlig. (Turkmaner, Usbeker o. s. v.).	nordlig. (Bashirer, Nogaier, Indv. i Siberien).	vestlig. (Osmanli i Asien, Europa, Afrika).	Jurak-Samojeder Taw -S. Ostjak-S.	Den finske Klasse (Finner Lapper).	Den bulgariske Kl. (Mordviner, Tschereminser).	Den permiske Kl. (Votjakker, Permier, Syrjæner).	Den ugriske Kl. (Voguler, Ostjaker, Magyarer).

Anskueligere for Øjet:

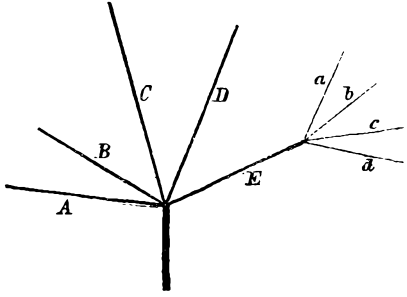

DEN ALTAJISKE SPROGÆT.

A. Den tungusiske Familie
B. Den mongolske —
C. Den tyrkiske —
D. Den samojediske —
E. Den finske —
  a. Den finske Klasse
  b. Den bulgariske —
  c. Den permiske —
  d. Den ugriske —

Den malayiske Sprogæt

Den malayiske Klasse.

Den malayisk-javanske (Malakka, Java, Sumatra, Borneo, Celebes).

Den tagaliske (Philippinerne, Formosa, Madagascar).

Den polynesiske Klasse (Sprogene paa Skipperøerne, Venskabsøerne, Nyseland, Selskabsøerne, Sandwichsøerne, Marqvesasøerne, de lave Øer).

Den melanesiske Klasse (Sprogene paa Fidshiøerne, Nyhebriderne, Nycaledonien).

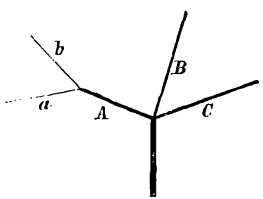

DEN MALAYISKE SPROGÆT.

A. Den malayiske Klasse.
   a. den malayisk-javanske Stamme.
   b. den tagaliske Stamme.

B. Den polynesiske Klasse.

C. Den melanesiske Klasse.

Den japhetis

Ariske Sprog.		Den keltiske Klasse.		Den italiske Klasse.	Den græsk Klasse.
Den iranske Klasse.	Den indiske Klasse.	britisk Stamme.	gælisk Stamme.	Latin.	Græsk. (Albai sisk
				italiensk, valachisk, spansk, portugisisk, fransk, churvælsk.	

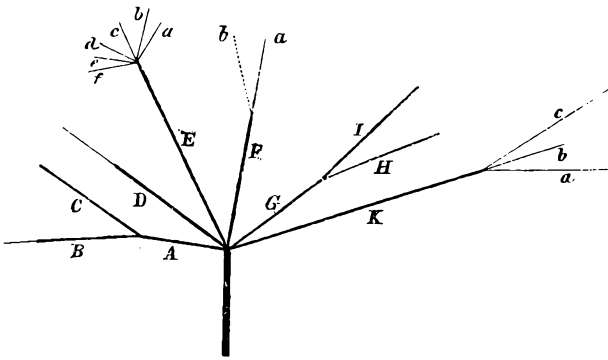

DEN JAPHETISKE SPROGÆT.

rogæt

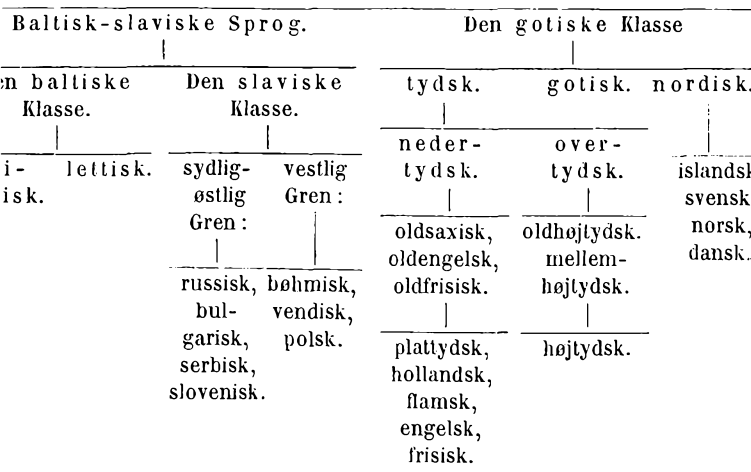

De ariske Sprog.
Den iraniske Klasse.
Den indiske —
Den keltiske —
Den italiske eller latinske Klasse.
a. italiensk.
b. valachisk.
c. spansk.
d. portugisisk.
e. fransk.
f. churvælsk.

F. Den græske Klasse.
a. nygræsk.
b. (albanesisk).
G. De baltisk-slaviske Sprog.
H. Den baltiske Klasse.
I. Den slaviske Klasse.
K. Den gotiske Klasse.
a. tydsk.
b. gotisk.
c. nordisk eller skandinavisk.

Den semitiske Sprogæt

- Den aramæiske Klasse.
  - syrisk eller vestaramæisk.
  - chaldæisk eller østaramæisk.
- Den hebraiske Klasse. (i Palæstina, Phønicien, Carthago).
- Den arabiske Klasse.
  - arabisk.
  - habeshinsk eller æthiopisk.

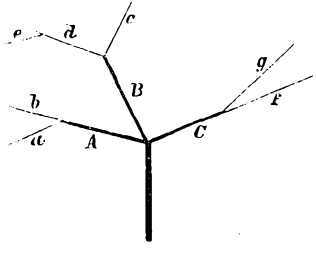

DEN SEMITISKE SPROGÆT.

A. Den aramæiske Klasse.
  a. syrisk.
  b. chaldæisk.

B. Den hebraiske Klasse.
  c. i Palæstina.
  d. i Phønicien.
  e. i Carthago.

C. Den arabiske Klasse.
  f. arabisk.
  g. habeshinsk.

B.

Statistiske Meddelelser.

I.

Examiner.

Afgangsprøven 1867: Den skriftlige afholdtes den 22de, 25de og 26de Juni; den mundtlige den 6te, 8de, 9de og 15de Juli. Underviisningsinspekteuren og Professor Holten vare tilstede under Examen og Meddommere, den første i Dansk, skriftlig og mundtlig Latin og i Historie, den sidste i skriftlig og mundtlig Mathematik og i Physik. Desuden vare Medommere udenfor Lærerpersonalet Hr. Pastor Hostrup i Religion og Hr. Pastor Andersen i Hebraisk.

Til Afgangsprøven indstillede sig alle syv Disciple i ældste Afdeling af syvende Klasse, af hvilke een, der havde taget 1ste Deel af Afgangsexamen 1864, ifølge ministeriel Skrivelse af 29de April 1867 underkastede sig Prøven i Henhold til Bekjendtgjørelsen af af 13de Mai 1850, saaledes at hans Charakterer fra 1ste Deel regnedes med ved Bestemmelsen af Hovedcharakteren. Disse Disciple vare følgende:

Sophus Christoffer Johannes Haagerup, Søn af Kjøbmand J. Chr. Haagerup i Hillerød, f. den 25de Juli 1849, opt. i Skolens 1ste Kl. den 23de Aug. 1859.

Jens Frederik Georg Eichel Lowsen, Søn af Adjunkt J. G. Lowsen i Hillerød, f. den 29de Juli 1848, opt. i Skolens 1ste Kl. den 23de August 1857.

Lauritz Ludvig Gundelach Nyegaard, Søn af Pator C. S. Nyegaard i Blidstrup, f. den 22de Septbr. 1849, opt. i Skolens 2den Kl. den 23de Aug. 1860.

Julius Christian Vilhelm Duus, Søn af Hoboist Th. Duus, f. den 16de Decbr. 1846, opt. i Skolens 6te Kl. den 23de Decbr. 1864.

Vilhelm Peter Schulin, Søn af Kammerherre Greve J. S. Schulin, C. af Db., Amtmand, f. den 17de Septbr. 1849, opt. i Skolens 2den Kl. den 30te Decbr. 1860.

Frithiof Louis Henrik Jensen, Søn af Pastor C. Chr. Jensen i Veiby, f. den 24de Mai 1848, opt. i Skolens 3die Kl. den 23de Mai 1860.

Niels Christian Hosrup Spur, Søn af Pastor J. H. Spur i Hobro, f. den 6te Juli 1846, opt. i Skolens 6te Kl. den 23de Aug. 1864.

Niels Christian Theodor Jessen, Søn af Skovfoged H. Jessen, f. den 24de Septbr. 1847, opt. i Skolens 1ste Kl. den 23de Aug. 1857.

Prøvens Udfald for disse 7 Kandidater, der alle afgik til Universitetet, sees paa følgende Side.

	1ste Deel 1864.				2den Deel 1867.									
	Tydsk.	Fransk.	Geographi.	Naturhistorie.	Dansk.	Latin skriftl.	Latin mundtl.	Græsk.	Religion.	Historie.	Arithmetik.	Geometri.	Naturlære.	Hovedcharakteer.
J. F. G. E. Lowsen	G.	Ug.	Ug.	Mg.	Mg	G.	Mg.	Mg.	Mg.	Mg.	G.	Mg.	Tg.	FørsteCharakteer.

	S. C. J. Haagerup.	**L. L. G. Nyegaard.**	**S. C. W. Duus.**	**V. P. Schulin.**	**F. L. H. Jensen.**	**N. C. H. Spur.**	**N. C. Th. Jessen.**
Dansk I.	Mg.	Mg.÷ 1/3	Mg.	Godt	Godt	Godt	Mg.÷ 1/3
Dansk II	Mg.÷ 1/3	Tg.	Mg.÷ 1/3	Godt÷ 1/2	Godt÷ 1/3	Godt	Godt
Latin skriftlig .	Mg.÷ 1/6	Godt+ 1/2	Godt+ 1/2	Tg.+ 1/2	Tg.+ 1/2	Tg.+ 1/2	Godt+ 1/2
Latin mundtlig .	Mg.+ 1/2	Mg.÷ 1/6	Mg.	Mg.÷ 1/3	Godt	Tg.+ 1/2	Mg.÷ 1/3
Græsk	Mg.+ 1/2	Mg.÷ 1/3	Mg.+ 1/2	Mg.÷ 1/6	Godt+ 1/2	Godt	Godt
Historie	Mg.÷ 1/6	Godt+ 1/2	Mg.÷ 1/6	Godt+ 1/2	Godt+ 1/2	Godt÷ 1/3	Godt÷ 1/6
Arithmetik . . .	Ug.÷ 1/3	Ug.	Godt+ 1/3	Godt	Ug.	Godt	Godt÷ 1/3
Geometri	Ug.÷ 1/6	Mg.+ 1/2	Godt÷ 1/3	Mg.÷ 1/6	Ug.÷ 1/3	Tg.+ 1/3	Godt÷ 1/2
Naturlære	Godt+ 1/3	Godt÷ 1/3	Mg.÷ 1/3	Ug.	Mg.	Mg.÷ 1/3	Mg.
Hovedcharakteer	Førtse Charakteer	Anden Charakteer	Første Charakteer	Anden Charakteer	Anden Charakteer	Anden Charakteer	Anden Charakteer

Disse sidstnævnte Kandidater underkastede sig Oprykningsexamen 1865, og Udfaldet deraf for dem var saaledes, at de alle paa een nær vilde have opnaaet første Charakteer med et bedre Resultat end den førstnævnte Kandidat, hvis den gamle Charakteerberegning var bleven anvendt, og Dansk regnet som et enkelt Fag. Jeg har tilladt mig at henlede Opmærksomheden herpaa, fordi Retfærdighed og Billighed synes mig at fordre af Universitetet, at det i Overgangstiden tager Hensyn til dette Misforhold ved Uddelelsen af Beneficier og Stipendier.

Aarsprøven 1867. Den skriftlige afholdtes den 22de, 25de og 26de Juni og den 12te og 13de Juli; den mundtlige den 6te, 8de, 16de til 20de Juli i den Orden, som er angiven i forrige Aars Program. Ifølge Lærerforsamlingens Bestemmelse opflyttedes fra 6te til 7de Kl. 3 Disciple, fra 5te til 6te 3 Disciple, fra 4de til 5te 7 Disciple, fra 3die til 4de 7 Diciple, fra 2den til 3die 10 Disciple, fra 1ste til 2den 6 Disciple.

Halvaarsprøven afholdtes umiddelbart før Juul. Med Hensyn til syvende Klasse var der foretagen den Forandring, at Disciplene kun underkastede sig mundtlig Prøve i Græsk, Historie og Physik, men skriftlig i alle Fag. For de øvrige Klasser var Prøvens Form den samme som de foregaaende Aar.

II.

Disciplene.

Antallet af Skolens Disciple var ved Slutningen af forrige Skoleaar 67. Af disse afgik, som ovenfor omtalt, 8 til Universitetet. 5 Disciple: H. A. Petersen, P. Chr. Willerup, S. Chr. Wilsbech, Th. S. Jensen, H. Chr. G. Hastrup

udmeldtes forat gaae over til anden Bestemmelse. 1 H. E. Bech blev sat i Haderslev Læreres Skole i Kjøbenhavn, da hans Forældre flyttede dertil. Derimod ere 14 nye Disciple optagne:

I 4de Klasse:

1. Eggert Christopher Achen, Søn af Apotheker E. Ch. Achen i Hillerød (var tidligere bleven udmeldt paa Grund af Legemssvaghed).
2. Rasmus Nicolai Marius Madsen, Søn af Kancelliraad, Branddirekteur Madsen i Hillerød.
3. Carl Hans Theodor Pfeil, Søn af Proprietær C. Pfeil i Nøddebo.

I 3die Klasse:

4. Adam Vilhelm Tuxen, Søn af Pastor Tuxen i Esbønderup.

I 1ste Klasse:

5. Michael Christian Achen, Broder til Nr. 1.
6. Albrect Carl Christian Albrectsen og
7. Emil Georg Marius Albrectsen, Sønner af afdøde Procurator Albrectsen i Hillerød.
8. Hans Carl Peter Henrik Baumgarten, Søn af H. H. Baumgarten, Skolelærer i Alume.
9. Wolfgang Ewald, Søn af Landinspekteur, cand phil. Evald, R. af Db.
10. Ernst Gustav Drøhse, Søn af C. G. Drøhse, Eier af Donse Krudtværk.
11. Heinrich Fritz Lawätz Guldstad, Søn af Oberstlieutenant F. M. E. v. Guldstad, R. af Db. og Dbm.
12. Valdemar Madsen, Broder til Nr. 2.
13. Niels Gustav Marqvard, Søn af G. Marqvard, Stationsforvalter paa Fredensborg.
14. Johan Herman Gerhard Emil Vessel, Søn af afdøde Architekt Vessel.

Skolen har følgelig nøiagtigt det samme Antal Di-

sciple som forrige Aar. De ere fordeelte saaledes i de forskjellige Klasser:*)

A. 1) M. U. Wedel. 2) A. E. Th. Køngsfeldt. 3) J. N. H. Berg. 4) C. E. Schønheyder. 5) J. H. Nørgaard. 6) C. Chr. B. Aabye. 7) O. F. Wulff. 8) J. C. With. 9) E. Chr. Teisner. — B. 10) H. G. Wiwel. 11) C. V. Doss. 12) H. V. J. Hansen.

VI Klasse.

1) C. C. Hansen. 2) K. Teisen. 3) N. Chr. I. Haagerup. 4) J. J. A. Lørup. 5) L. Serene d'Acqueria.

V Klasse.

1) A. P. Tuxen. 2) P. L. Lerche. 3) F. F. S. Aabye. 4) Ch. L. J. G. Jensen. 5) P. G. J. Aabye. 6) V. H. Gulstad.

IV Klasse.

St. 1) C. E. Tauson. 2) P. H. Wodschou. 3) J. O. V. Kønigsfeldt. 4) H. Chr. Teisen. 5) J. V. R. Albrectsen. — R. 6) D. A. S. Outrup. 7) C. H. Th. Pfeil. 8) G. J. Lerche. 9) E. Ch. Achen. 10) M. Treschow. 11) Chr. V. G. Drøhse. 12) R. N. M. Madsen. 13) J. R. Bjørnsen.

III Klasse.

1) A. W. Tuxen. 2) Chr. F. Z. Schulin. 3) J. L. Faartoft. 4) J. S. F. Abel. 5) C. V. Chr. Culmsee. 6) C. Torp. 7) C. V. Lindberg. 8) G. Brasen. 9) O. C. F. Kønigsfeldt. 10) M. Hastrup. 11) J. J. Schneider. 12) O. Th. Abel.

II Klasse.

1) C. Ewald. 2) A. Chr. A. Culmsee. 3) G. F. O. Teisen. 4) P. Chr. Hansen. 5) E. F. G. Lowzow. 6) F. A. Abben. 7) J. H. O. Andersen.

I Klasse.

1) A. C. Chr. Albrectsen. 2) E. G. Drøhse. 3) M.

*) I nogle Timer i 7, i andre i 8 eller 9 Klasser.

Chr. Achen. 4) H. F. L. Gulstad. 5) E. G. M. Albrectsen. 6) H. C. P. H. Baumgarten. 7) V. A. Lichtenberg. 8) F. R. G. Scholten. 9) J. H. G. J. Vessel. 10) V. Madsen. 11) W. Ewald. 12) N. G. Marqvard.

III.

Lærerne og Lærefagenes Fordeling.

Rektor:	Latin og Græsk i VII Klasse; Svensk i IV Kl.	17	Timer.*)
Overlærer	**Ostermann**: Græsk i VI Kl.; Latin i V og III Kl.	24	—
—	**Holmstedt** (fra 1ste Marts const. Lærer **Bendz**): Mathematik og Regning i VII—III	24	—
—	**Reinhard**: Latin i VI og IV Kl.; Engelsk og gammel Historie i VII Kl.; Historie i IV Kl.	24	—
—	**Kønigsfeldt**: Hebraisk og Ny Historie i VII Kl.; Historie og Geographi i VI, V, III og II Kl.; Geographi i VI—II Kl.	24	—
Adjunkt	**Lowsen**: Tydsk i V, II og I Kl.; Religion i V—III Kl.; Historie i IV R; Naturhistorie i I Kl.; Regning i II og I Kl.	24	—
—	**Børre**: Fransk i VII—III Kl.; Religion i VI og I Kl.; Historie i I Kl.	24	—
—	**Hertel**: Dansk i V—II Kl.; Tydsk i VI og III Kl.; Latin i II Kl. .	24	—

*) Efter Juul 22 Timer, idet hver Afdeling af syvende Klasse faaer 5 særskilte og 11 fælles Timer.

Adjunkt	**Kopp**: Dansk i VII, VI og I Kl.; Græsk i V og IV Kl.; Religion i VII og II Kl.	24	—
—	**Petersen**: Naturlære i VII Kl.; Naturhistorie i VI—II Kl.; Regning i IV R; Geographi i I Kl.	24	—
Pastor	**Brasen**: Skrivning og Tilsyn med skriftlige Arbeider i hele Skolen.	6	—
Billedhugger	**Malthe**: Tegning IV R, III—I Kl.	3	—
Kantor	**Erslev**: Sang i VII—I Kl.	4	—
Overkommandeersergeant	**Saande**: Gymnastik Dands og Svømning	6+2	

Riffelskydning er foretagen fra Mai til Oktober een Gang om Ugen af VII Kl. og en enkelt Discipel af VI Kl. under Veiledning af Adjunkterne Hertel og Kopp i Forbindelse med Gymnastiklæreren.

Ifølge indgiven Ansøgning afskedigedes den 3die Januar 1868 Overlærer **Svend Holmstedt** i Naade og med Pension fra sit Embede som Lærer her ved Skolen. Disciplene tabte i ham en alvorlig og nidkjær Lærer; vi Lærere en Medarbeider, der var et Mønster for os paa en aldrig svigtende Nøiagtighed og paa samvittighedsfuld Arbeidsomhed ikke blot i sine Underviisningstimer, men ogsaa i Hjemmet; og jeg, som Skolens Styrer, mistede i ham en erfaren, paalidelig og tjenstvillig Hjælper.

Ved dette Skoleaars Begyndelse var jeg saa heldig at vinde to Arbeidere for Skolen i Fag, hvoridet er saa vanskeligt i en lille Provindsby at faae dygtige Lærere. Hr. Pastor **Brasen** overtog nemlig den 23de August f. A. Underviisningen i Skrivning, Hr. Billedhugger **Malthe** Underviisningen i Tegning. Vel maa desværre den førstes

Virksomhed her ved Skolen betragtes som midlertidig. Men hans Veiledning har allerede baaret gode Frugter ikke blot ved den Færdighed, som han har bibragt de unge i selve Skrivetimerne, men ogsaa ved den Sands for Orden med skriftlige Arbeider overhovedet, som han har udviklet hos Skolens Disciple ved det ugentlige eller maanedlige Eftersyn af deres forskjellige skriftlige Udarbeidelser.

Den 27de Februar d. A. blev Cand. Magist. **Christian Valdemar Bendz** constitueret til Lærer ved Skolen og overtog ved Marts Maaneds Begyndelse hele den Underviisning, som Overlærer Holmstedt tidligere havde ledet. Nedenunder har han selv efter min Anmodning givet et kort Omrids af sit Liv.

„Ved min Fødsel den 28de Septbr. 1835 vare mine Forældre, Dr. med. Professor, Overlæge Jacob Christian Bendz, R. af D. og Dmd. og Christiane Sophie født Waagepetersen, bosatte i Garnisonsstedet Jægersborg, hvor min Fader dengang var Regimentskirurg. I Aaret 1838 forflyttedes han imidlertid til Randers og derfra atter i Aaret 1843 til Kjøbenhavn, hvor han ansattes som Overlæge ved den kgl. Livgarde tilfods. Her blev jeg anbragt som Elev, først i Melchiors Borgerskole og senere i Metropolitanskolen, hvorfra jeg dimitteredes i Aaret 1855 med første Karakter. Allerede i Skolen havde jeg den største Interesse for Mathematikken og Naturvidenskaberne, og jeg var derfor intet Øieblik tvivlraadig med Hensyn til det Studium, jeg skulde vælge. Efterat jeg det følgende Aar havde taget den saakaldte Philosophicum samt Adgangsexamen til den polytekniske Læreanstalt, tog jeg med Alvor fat paa Studiet til den polytekniske Examen i Mekaniken. Desværre skulde jeg snart friste den tunge Skjæbne at miste min kjærlige Fader og Forsørger, der døde i sin kraftigste Alder den 12te Septbr.

1858. Ved at undervise i Mathematik og Fysik fandt jeg nu Midlerne til at fortsætte mine Studier og fik efterhaanden dette Arbeide saa kjært, at jeg besluttede mig til at uddanne mig for Lærervirksomheden. Med dette Maal for Øie tilfredsstillede det polytekniske Studium mig ikke længer, idet de mange, for mit Formaal tildeels fremmede Fag, forhindrede mig i at trænge tilbunds i de egentlige Skolefag, og jeg bestemte mig derfor til at tage Magisterconferens i de mathematisk-naturvidenskabelige Fag og valgte Fysiken til mit Hovedfag. Denne Examen underkastede jeg mig i Tidsrummet fra Novbr. 1862 til 2den Mai 1863, da jeg erklæredes admissus cum laude. I det paafølgende Efteraar paatog jeg mig Underviisningen i Mathematik og Fysik i de 4 øverste Klasser i Borgerdydskolen i Kjøbenhavn, i hvilken Virksomhed jeg forblev, indtil jeg den 1ste Marts d. A. constitueredes som Lærer her ved Frederiksborg lærde Skole".

Paa omstaaende Liste betyder A og B ældste og yngste Afdeling i syvende Klasse; St. og R. den studerende Afdeling og Realafdelingen i fjerde Klasse.

	VII.		VI.	V.	IV.		III.	II.	I.	Timer ialt.
	A	B			St.	R.				
Dansk	2		2	2	2	2	3	5	6	24
Latin	(5)	10 (5)	9	9	9		8	6		51
Græsk	6		5	5	5					21
Tydsk			3	2	2	1	2	3	3	16
Fransk	1		2	4	3		5			15
Religion og Bibelhistorie . .	1		2	2	2		2	3	3	15
Historie	3		3	3	3	1(2)	3	3	4	22
Geographi . . .			1	1	1	2	1	2	3	11
Arithmetik . . .	2	2	2	2	2	2				12
Geometri	2	2	2	2	2					10
Naturhistorie . .			2	2	2		3	3	3	15
Naturlære . . .	3	3								6
Regning						3	4	4	5	16
Skrivning . . .					1	2	2	3	5	
Tegning						1(2)	1	2	2	
Sang		2	2	2	2		2	2	2	4
Gymnastik og og Svømning	2		2	2	2		2	2	2	6
Ialt ugentl. Timer	32	34	37	38	38		38	38	38	
Hebraisk	2	2								4
Engelsk	2									2
Dands				1	1		1	1	1	2

I Anledning af et fra Rektor indgivet Forslag om, at Frederiksborg lærde Skole maatte sættes istand til at føre sine Realdisciple saavidt, at deres Underviisning kunde afsluttes med en Prøve her ved Skolen efter Bekjendtgjørelse af 28de Marts 1859, bevilgede Ministeriet ved Skrivelse af 15de August s. A., at der anvendtes et begrændset Antal Timer til at begynde en saadan Underviisning. Uagtet det først var muligt at sætte Forældre og Formyndere i Kundskab om denne Bevilling ved det nye Skoleaars Begyndelse, har dog Antallet af Klassens Disciple været 8, hvoraf 5 gik over fra den studerende Afdeling, 3 vare nyoptagne Disciple.

IV.

Det i Skoleaaret Læste eller Indøvede.

A. I de for alle Disciple gjeldende Fag.

Dansk.

VII Kl. A og B (Kopp). Dansk Literaturhistorie forfra til Holbergs Død. Af den følgende Periode er der meddeelt en Udsigt over Nationalitetsbestræbelserne i Literaturen og Sprogudviklingen. Digteren Ambrosius Stub og Tullin ere sammenstillede indbyrdes og med C. Winther, af hvis Poesier større Partier ere oplæste. Desuden er der læst „Mellem Slagene“ af Bjønstjerne Bjørnson. Ved Slutningen af Skoleaaret Shakspeare's Macbeth samt enkelte Partier af de historiske Tragedier efter Lembckes Oversættelse. 23 skriftlige Arbeider. — VI Kl. (Kopp). I Begyndelsen af Aaret det Meste af Njals Saga. Udsigt over den nordiske Mythologi efter Dorph med Jævnførelse af Kristian Arentsens og Thorsteinsons My-

thologi efter Kilderne. Baldur hin gode samt enkelte Romancer af Øhlenschläger. Desuden er der, deels af Læreren, deels af Disciplene oplæst et Par af Holbergs Komedier, Hostrups: en Nat mellem Fjeldene, nogle Digtninger af C. Winther samt enkelte Partier af Bjørnstjerne Bjørnsons "Smaaskrifter". 28 skriftlige Arbeider. — V Kl. (Hertel). Kristian Arentzens og Torsteinsons Nordisk Mytologi efter Kilderne er læst og repeteret. Palnatoke, Partier af Nordens Guder, nogle af Holbergs Komedier, Brudstykker af Sagaer ere oplæste, for Størstedelen af Disciplene selv. En kort Udsigt over Holbergs Liv og Forfattervirksomhed er meddeelt. 36 Stile. — IV Kl. (Hertel). Holst's pros. og poet. Læsebøger ere benyttede til Øvelser i Læsning; af Digte ere lærte: Den danske Soldat, Bonden fra Lemvigh, Hedelærken til Nattergalen, Willemoes, Ludvig Holberg, Henrik og Else. Deels af Læreren, deels af Diciplene er der oplæst Digterværker af Heiberg, Holberg o. A. 38 Stile. — I Realafdelingen i Klassen er der desuden i en særskilt ugentlig Time gjennemgaaet og indøvet ved Analyse Bojesens danske Sproglære indtil Ordstillingen, og skrevet 8 Stile. (Berg). I Realafdelingen Svensk efter Hammerichs Læsebog S. 1—40, Oplæsning og Oversættelse i een ugentlig Time efter Juul. — III Kl. (Hertel). Øvelser i Oplæsning efter Holst's pros. Læsebog; Bojesens danske Sproglære er læst indtil Ordstillingen og indøvet ved Analyse. Een Stiil om Ugen, skreven hjemme, ialt 41 Stile. — II Kl. (Hertel). Den sidste Halvdeel af Funch, Røgind og Warburgs Læsebog er læst; af Holst's Smaadigte til Udenadslæsning ere lærte 8. — Bojesens danske Sproglære indtil Ordstillingen er, med nogle Forbigaaelser, læst og indøvet ved Analyse. Stiil 2 Gange om Ugen paa Skolen, ialt 42 Stile. — I Kl. (Kopp). Omtrent Halvdelen af Funch, Røgind og Warburgs Læsebog. Frem-

sigelse af udenad lærte Vers efter Holsts Smaadigte. Mundtlig Underviisning i Analyse, hvorved den enkelte Sætnig er gjennemgaaet. I Regelen 3 Stile om Ugen, meest efter Diktat.

Latin.

VII A. (Rektor). Ciceronis de off. lib. II &III, Horat. od. lib. I, II, III (som nedenfor angivet), Ciceronis orat. pro Sex. Roscio Amerino. Repeteret ovenstaaende og desuden: Cic. de off. lib. I, Catulli carmina (see nedenf.), Livii hist. lib XXI og XXIV, Sallustii bel. Catil. et Jugurt. (Cap. 1—59), Horatii epist. lib. I og II, Vergilii Æneid. lib. I og II. 73 Stile, 24 Versioner, hvoraf en Deel er skreven paa Skolen. Tregders Literaturhistorie og Bojesens romerske Antiqviteter i Udvalg. — Til Afgangsprøven opgives: Ciceronis de off. lib. I—III, ejusd. oratt. pro Roscio Amerino, in Catil. I—IV. Livii hist. libb. XXI og XXIV, Sallust. bel. Catil. et Jugurt., Catulli carmina Nr. 3, 4, 5, 14, 26, 31, 34, 44, 62, 64, 83, 76; Horatii od. lib. I: 1, 2, 3, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 14, 15, 17, 18, 20, 22, 27, 28, 29, 31, 34, 37, 38, lib. II (undt. 5), lib. III: 2, 3, 5, 6, 8, 9, 13, 14, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 25, 28; ejusd. epist. lib. I—II; Vergil Æneid. — VII B. Læst og repeteret det samme som VII. A. har læst fra nyt af, desuden Livii hist. lib. XXIV og XXV, cp. 1—20, efter Madvigs carmina selecta Tibull. og Propert. undt. Nr. 8, desuden repeteret Sall. Catilina. 74 Stile, 21 Versioner. Litteraturhist. og Antiqviteter som VII A. — VI Kl. (Reinhardt). Læst og repeteret: Livii hist. l. XXV, Vergil. Æneid l. IX et X. Læst, men ikke repeteret paa Skolen: Sall. bel. Catil. c. 51—61; Cic. or. p. Deiotaro c. 1—10; Madv. Gramm. § 241—382. Stile 98; Versioner 14, deraf omtr. Tredie-delen paa Skolen. — V Kl. (Ostermann). Sallustii Catilina, Cicer. Or. pro lege Manilia, Ovidii Metamorphos.

(Bloch's Udg.) Jo, Phaeton til V. 258. Hele Grammatikken indtil 9de Cap. § 383. 108 Stile, 8 Versioner. — IV Kl. (Reinhard). Cæsar. bell. Gall. l. I et II. Madv. Gramm. af Syntaxen 1 Afsn. Cap. 1—7 samt Hovedreglerne om Conjunctiv og Infinitiv; Formlæren repeteret. 55 Stile, 11 Versioner, deraf omtrent Halvdelen paa Skolen. — III Kl. (Ostermann). Bergs og Møllers Læsebog fra Sid. 17—53 udtogsviis. Læst og repeteret til Examen: Themistocles, Aristides, Pausanias, Cimon, Lysander, Alcibiades, Thrasybulus. Af Gramm. hele Formlæren og Syntaxen til § 261. 90 Stile. — II Kl. (Hertel). Af C. Bergs og R. Møllers latinske Læsebog, 2den Udgave, S. 1—6 og det dertil sig sluttende Tillæg med Forbigaaelse af VII, 4. Af Madvigs latinske Sproglære (4de Udg.) er læst og flere Gange repeteret Formlæren i Udvalg (see Program for 1866*). Alt, hvad der er læst i Grammatik, er indøvet ved Analyse og anvendt ved Oversættelse fra Dansk til Latin. I det sidste Halvaar have Disciplene 1 Gang om Ugen havt Øvelser i skriftlig at oversætte fra Dansk paa Latin nogle af de første lettere, allerede mundtlig lærte Stykker i Læsebogen.

Græsk.

VII A (Berg). Herodots Hist. 6te Bog, Platons Apologie, Anakreontea (see nedenfor). Repeteret ovenstaaende og desuden: Homers Odyssees 6te Bog, Stolls Anthologi, 1ste Deel, i Udvalg, Homers Iliade 4de, 6te og 22de, Xenophons Memor. 2den Bog, Herodots 5te Bog, Lykurgs Tale mod Leokrates. Tregders Mythologi med Forbigaaelse af enkelte §§, et Udvalg af sammes Litteraturhistorie. Til Afgangsprøven opgives: Homers Iliades

*) Hertil maa føies § 104.

4de, 6te og 22de Bog, sammes Odyss. 6te Bog, Stolls Antologi 1ste Deel, i Udvalg, Anakreontea Nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 24, 25, 26, 30, 31, 32, 33, 35, 40, 43, 54, 57, 58, Platons Apologi, Lykurgs Tale mod Leokrates, Xenophons Memorabilia 2den Bog, Herodots 5te og 6te Bog. — VII B har læst og repeteret det samme som VII A har læst fra nyt af, desuden Homers Odyssees VIte Bog samt Stolls Anthologi, 1ste Deel, som VII A. — VI Kl. (Ostermann). Plutarchs Themistokles, Homers Iliad. 9de og 10de Bog. I græsk Grammatik repeteret Pronomina og Verber. — V Kl. (Kopp). Xenophons Anabasis efter Bergs og Fibigers Udgave 1ste Bog og 3die Bog forfra til Cap. 4,10. Det væsentligste af Bergs Formlære. — IV Kl. (Kopp). Bergs Læsebog for Begyndere forfra til Side. 41. I første Afsnit er der gjort et Udvalg af Exemplerne, og Stykket C. Pag. 28 er forbigaaet. I de øvrige Stykker ere næsten alle Exemplerne medtagne. Bergs Formlære til § 109 efter den vedtagne Plan.

Tydsk.

VI Kl. (Hertel). O. Fibigers Deutsche Anthologie med Forbigaaelse af nogle faa Digte; desuden „Wallensteins Lager“ og Størstedelen af „Die Piccolomine“. Af Simonsens Formlære og Syntax ere enkelte Kapitler repeterede. — V Kl. (Lowsen). Hjorts Læsebog (4 Udg.) p. 341—362, 564—581, 586—599, 612—22. Simonsens Formlære i Udvalg. — IV Kl. St. og R. (Ostermann). Hjorts Læsebog (5te Udg.) Pag. 134—155, 195—235. Simonsens hele Formlære. — IV R. (Lowsen). Toepfers Udvalg af den nyere tydske Litteratur: 1ste Hefte. — III Kl. (Lowsen). P. Hjorts pros. Læsebog S. 21—87, Simonsens Formlære i Udvalg. — II Kl. (Lowsen).

Rungs Læsebog p. 152—213, Simonsens Formlære i Udvalg. — I Kl. (Lowsen). Rungs Læsebog p. 34—86, Simonsens Formlære i Udvalg.

Fransk.

VII Kl. (Børre). Til cursorisk Læsning er benyttet L'avare af Molière, Un verre d'eau af Scribe, omtrent 50 Sider af Borrings Etudes litt., navnlig af dens poetiske Afsnit. — VI Kl. (Børre). Af Borrings Etudes littéraires er læst p. 62—98, 166—210, 215—249, 343—373, 401—438. Til cursorisk Læsning er benyttet la guerre des paysans af H. Conscience, Colomba af Mérimée og le roman d'un jeune homme pauvre af O. A. Feuillet. Borrings Grammatik er repeteret. — V. Kl. (Børre). Af Borrings Etudes er læst p. 1—62, 119—147, 270—282, 300—341, 420—437. Til cursorisk Læsning er benyttet la guerre des paysans og Colomba. Grammatiken er i sine væsentligste Partier læst og repeteret. 35 Stile og Versioner ere skrevne paa Skolen, tildeels efter Borrings Stiiløvelser. — IV Kl. (Børre). Af Borrings Læsebog for Mellemklasserne p. 82—116, 128—150, 157—167, 185—201, 219—230. Af Grammatiken er læst forfra til Læren om Tillægsordene i Syntaxen. Omtr. 30 skriftlige Arbejder ere udarbejdede paa Skolen tildeels efter Borrings Stiiløvelser. — III Kl. (Børre). Af fransk Læsebog for Begyndere er læst forfra til p. 105. Af Pios Grammatik ere de regelmæssige Former læste og repeterede. Paa Skolen ere i den sidste Deel af Aaret skrevet omtr. 20 Stile tildeels efter Exempler, der ere opgivne af Læreren, og hvortil Stoffet er hentet fra Dagens Lectie.

Religion og Bibelhistorie.

VII Kl. (Kopp.) Luk. Evang. i Grundsproget fra

Cap. 22 til Enden. Brevet til Galaterne og de sex første Cap. af 1 Cor., hvilke sidste dog ikke ere repeterede. — VI Kl. (Børre). Assens's Bibelhistorie er repeteret. Ligeledes er Troeslæren i sin Heelhed repeteret efter Balslevs Forklaring til Luthers Katechismus. — V Kl. (Lowsen). Assens's Lærebog i den bibelske Historie Pag. 153—234. Balslevs Lærebog Pag. 3—48. — IV Kl. (Lowsen). Assens's Lærebog i den bibelske Historie Pag. 71—153. Balslevs Lærebog Pag. 3—43. — III Kl. (Lowsen). Assens's Lærebog i den bibelske Historie Pag. 1—79. Balslevs Lærebog Pag. 48—69. — II Kl. (Kopp). Balslev: Luthers Catech. o. s. v. fra første Hovedstykke til den anden Troesartikel. Balslevs Bibelhistorie, forfra til Kirkens Historie efter Apostlenes Dage. Nogle Psalmer. — I Kl. (Børre). Efter Balslev er læst de 3 Troesartikler med Luthers Forklaring. Balslevs Bibelhistorie fra Begyndelsen til Slutningen. Nogle Psalmer.

Historie.

VII Kl. (Kønigsfeldt og Reinhard). Den gamle Historie efter Thriges Lærebog, Middelalderens og den nye Historie efter Kofods Udtog. — VI Kl. (Kønigsfeldt). Danmark, Norge og Sverig til 1660, Schweiz, Italien, Ungarn, Polen, Preussen, Rusland, det græske Keiserdømme, Tyrkiet, Araber, Perser og Mongoler efter Kofods Udtog. — V Kl. (Kønigsfeldt). Danmark, Norge og Sverig efter Thriges Lærebog. — IV Kl. St. og R. (Reinhard). Den gamle Historie efter Thriges mindre Lærebog. — IV R. (Lowsen). Kofods fragmentariske Historie fra Middelalderen til 1848. — III Kl. (Kønigsfeldt). Middelalderens og den nyere Historie efter Kofods frgamentariske Lærebog. — II Kl. (Kønigsfeldt). Den gamle Historie efter samme Lærebog. — I Kl.

(Børre). Danmarks Historie efter Nissens Lærebog (ved Barfod) forfra til Frederik den Sjettes Død med Forbigaaelse af Christian den Sjette og Frederik den Femte. Stoffet er, navnlig i den ældre Tid, udviklet deels ved mundtlig Fortælling, deels ved Medtagelse af Sagnfortællingerne i Classens danske Læsebog.

Geographi.

VI Kl. (Kønigsfeldt). Hele Geographien efter Velschows Lærebog. — V Kl. (Kønigsfeldt). Den almindelige Indledning til Geographien og den specielle til Europa, samt Danmark, Amerika og Australien efter Velschow. — IV Kl. (Kønigsfeldt). Asien og Afrika efter Velschow. Realdisciplene have derhos deeltaget i Underviisningen i V og III Classe. — III Kl. (Kønigsfeldt). Velschows Lærebog fra England til Asien. — II Kl. (Kønigsfeldt). Erslevs mindre Lærebog forfra til den pyrenæiske Halvø samt Amerika og Australien. — I Kl. (Petersen). Erslevs mindre Lærebog forfra til Amerika.

Mathematik og Regning.

VII Kl. (Bendz). A. Repeteret hele Mathematiken. 31 Opgaver hjemme. — B. Læst og repeteret Trigonometrien og Stereometrien. I Arithmetik læst Rentesregning og Annuiteter; repeteret hele Arithmetiken. 31 Opgaver hjemme. — VI Kl. (Bendz). Læst: Plangeometrien fra § 6 til Enden. Repeteret hele Plangeometrien. I Arithm. læst Cap. VI undtagen 161—171; Cap. VIII, Cap. IX til 197; 31 Opgaver hjemme. — V Kl. (Bendz). Læst: Plangeometrien fra § 3 til § 6; repeteret forfra til § 5 c. Læst i Arithmetiken Cap. III, IV og VII til Nr. 178. Repeteret alt det forhen Læste undtagen Cap. II og III. — IV Kl. St. og R. (Bendz). Læst i Plangeometrien Indledning samt Cap. I § 1 og 2. Repeteret det Læ-

ste til Cap. I § 2. Læst i Arithmetiken Indledning samt Cap. I og II; repeteret det Læste undtagen Cap. II § 6. — IV Kl. R. (Petersen). Omvendt og sammensat Reguladetri, Rentes Regning, Decimalregning og Ligninger af 1ste Grad. — III Kl. (Bendz). Reguladetri med hele Tal og Brøk; Bogstavering med hele Tal. Tegning efter Schellerups Lærebog. — II Kl. (Lowsen). De 4 Regningsarter med Brøk. — I Kl. (Lowsen). De 4 Regningsarter med benævnte Tal og Reguladetri med hele Tal.

Naturhistorie. (Petersen).

VI Kl. Et Kursus i Zoologi efter Lütkens store Lærebog, et Kursus i Botanik efter Petits Lærebog. Tre botaniske Udflugter. — V Kl. I Zoologi: det menneskelige Legeme efter Lütkens store Lærebog; i Botanik den specielle Deel efter Petits Læsebog. Tre botaniske Udflugter. — IV Kl. Leddyr og Bløddyr efter Lütkens Lærebog Nr. 2. Øvelser i at bestemme og beskrive Planter. Tre botaniske Udflugter. — III Kl. Beendyrenes Naturhistorie efter Lütkens Lærebog Nr. 2. Øvelser i at bestemme og beskrive Planter. Tre botaniske Udflugter. — II Kl. Hele Lütkens mindste Lærebog. — I Kl. (Lowsen). Lütkens mindste Lærebog: Pattedyr og Fugle

Naturlære. (Petersen).

VII Kl. A. Naturlærens mechaniske Deel efter Ørsteds Lærebog fra § 218—§ 440, den chemiske Deel efter Petersens fra § 64 og Astronomien efter Jørgensens VII Kl. B. Læst og repeteret Naturlærens chemiske Deel efter Petersens Lærebog til Varmelæren og den mechaniske Deel efter Ørsteds til § 222. Jørgensens Astronomi er læst, men ikke repeteret.

Srivning. (Brasen).

Samtlige Klasser, som have nydt Skriveunderviisning, have begyndt Skoleaaret med smaa danske Bogstaver; dernæst Ord med smaa Begyndelsesbogstaver, fremdeles store danske Bogstaver og endelig Ord med store danske Begyndelsesbogstaver (alt i alphabetisk Orden og af de letteste Ord d. e. med saamange „m“ „n“ som muligt). Herved have de opnaaet en saadan Fasthed, at de kunne skrive uden Forskrifter (som aldrig bruges) efter hvilkensomhelst trykt Bog. Dernæst fortsættes med latinsk Skrift paa hver anden Side og paa samme Maade. Ved denne Fremgangsmaade er opnaaet den størst mulige Eensartethed i Disciplenes Haandskrift, kun varierende ved Haandens, Øiets og Opfattelsens Individualitet, og kun hvor Timeantallet har været mindre tilstrækkeligt, som i fjerde studerende Klasse, har Disciplen i Løbet af et Aar ikke gjort de Fremskridt, som man havde Ret til at vente.

Tegning. (Malthe).

Frihaandstegning efter 1ste til 5te Hefte af „Helsteds Veiledning i Tegnekunsten.“ Ved Tegneunderviisningen lægges især Vægt paa at øve Øiet i at see rigtig paa Fortegningen og det tegnede, hvorfor al Slags Maal og Linial er forbudt, men Følgen deraf bliver, at Selvkritikken vækker Tegnelysten hos de Fleste, medens der vel er Nogle, som har Vanskelighed ved at tegne efter Øiemaal, hvorfor det gaaer noget langsomt fremad; men Resultatet bliver dog bedre end om de udfoldede en større Virksomhed ved Passermaal og Linialtegniug. — 1ste og 2den Klasse tegner efter 1ste til 4de Hefte; 3die Klasse og Realklassen indtil 5te Hefte. Enkelte i 3die Klasse, der yttre mere Tegnelyst, have forsøgt til Afvexling at tegne efter løse Fortegninger.

B. De frie Fag.

Hebraisk. (Kønigsfeldt.*)

VII Kl. A. Hele Genesis; Grammatiken efter Whitte. B. Genesis Cap. 1—17; Whittes Grammatik indtil § 77 med Undtagelse af 6te og 7de Capitel.

Engelsk. (Reinhard.*)

VII A. Macaulay hist. Essays II vol: Burleig og war of the succession in Spain (S. 81—174). Cooper: the Spy (S. 1—74). Mariboes Formlære.

C.

Udfaldet af Skarpskydningen med Riffel i Skoleaaret 1866—67.

Antal af Disciple som have deeltaget i Øvelserne.	Antal af Skuddage.	Distancen.	Skuddenes Antal.	Points.	
				Summa	Gjennemsnit.
17	15	paa 50 Alen	9	60	$6^{2}/_{3}$
		paa 100 Alen	153	874	$5^{2}/_{3}$
		paa 150 Alen	18	82	$4^{5}/_{9}$
		paa 200 Alen	784	3222	$5^{1}/_{4}$
Summa paa alle Distancer			964	4238	$5^{1}/_{4}$

*) I Underviisningen i Hebraisk har deeltaget hele Aaret igjennem to Disciple af ældste Hold og to Disciple af yngste Hold i syvende Klasse. — I Engelsk har kun e e n Discipel af ældste Hold i syvende Klasse nydt Underviisning.

V.

Fortegnelse over de i Aaret 18$^{66}/_{67}$ i Skolebibliotheket indsatte Værker.

De, der ere betegnede med †, ere Gaver fra Private. De med * betegnede ere indkjøbte paa tre Bogauktioner i Kjøhenbavn. Anskaffelsen af et Par Fortsættelser af æsthetiske Værker skriver sig fra den i Programmet for 18$^{64}/_{65}$ omtalte, tidligere bestaaende Forbindelse mellem Skole- og Discipelbibliotheket. (Naar Formatet er Octav, er det ikke angivet.)

C. Agthe: Die Parabase und die Zwischenakte der altattischen Komødie. 1866.

†A. M.: Første Ledetraad i det franske Sprog. 1867.

C. F. Allen: Christiern den Anden, Konge i Danmark, Norge, Sverrig. Andet Bind. Første Afdeling. 1867.

K. F. Ameis: Anhang zu Homers Odyssee. III Heft. 1867.

Anacreontis carmina cur. C. H. Weise. 1866.

Balthasar Bang's Selvbiographi. Udg. af C. Otto. 1867.

J. Bekker: Apollodori Bibliotheca. 1854.

A. Baumeister: Hymni Homerici accedentibus Epigrammatis et Batrachom. 1865.

†C. Berg: Græsk Formlære til Skolebrug. 1867.

Th. Bergk: Poetæ lyrici Græci. 3. ed. 1867. V. III.

Carl Bernhard (A. N. de Saint-Aubain): For og Imod. 1867.

Breitenbach: Xenophontis Anabasis recognovit et cum apparatu critico edidit. 1867.

C. Brix og J. L. Jensen: Skole-Atlas X, XIV, XV, XVIII.

Chr. Bruun: Aarsberetninger og Meddelelser fra det store kongelige Bibliothek. 2det H. 1866.

F. Bücheler: Grundriss der lateinischen Declination. 1866.

Censorini de die natali liber. rec. F. Hultsch. 1867.

J. Classen: Beobachtungen über den Homerischen Sprachgebrauch. 1867.

— Thukydides erklärt von. III. 1867.

W. Corssen: Kritische Nachträge zur lateinischen Formenlehre. 1866.

Ernst Curtius: Griechische Geschichte. I—III. 1858—1867.

G. Curtius: Zur Chronologie der indogermanischen Sprachforschung. 1867.

Dansk Maanedsskrift udg. af M. G. Steenstrup. 1867.

Dansk Magazin, IV Fr., II, 2 H. 1867.

Danske Samlinger, II, 2—4; III, 1—2. 1866. 1867.

L. Dindorfius: Xenophontis Expeditio Cyri. rec. ed. II. Oxonii 1855.

— Xenophontis Historia Græca. rec. ed. II. Oxonii 1853.

— Memorabilia Socratis. Accedit Anonymi Apologia Socratis. Oxonii 1862.

— Eusebii Cæsariensis opera recogn. vol. I—II. 1867.

*J. G. Droysen: Des Aristophanes' Werke. Uebersetzt von. 1—3. 1835—38.

Fr. Dübner: Epigrammatum Anthologia Palatina Græce et Latine. Vol. I. 1864.

Nogle kritiske Bemærkninger om Erslevs Lærebog i den almindelige Geographi. Af C. Fogh. 1867.

Til Belysning af Hr. Overlærer Foghs Bemærkninger om min store Geographi. Af Ed. Erslev. 1867.

Om en Artikel af H. Blerzy og om C. V. Rimestads Geographier. Af Ed. Erslev. 1867.

I Anledning af Hr. Overlærer Erslevs „Belysning" af mine „kritiske Bemærkninger". Af C. Fogh. 1867.

Endnu et Ord i Striden om den Erslevske Geographi. af Prof. Holten. 1867.

Om Overl. Erslevs Lærebog i den almindelige Geographi. Af Philalethes. 1867.

*G. Ferry (Louis de Bellemare): Les Sqvatters. deux. éd. 1860.

A. Fleckeisen: T. Macci Plauti Comoediæ. T. I. 1866. T. II. 1859.

Fotografisk Album til E. Flemmers „folkelige Foredrag", af H. Hansen. 1867.

R. Frimodt: 20 Prædikener. 1867.

*J. Gerard: La chasse au lion. 1855.

F. D. Gerlach: Marcus Porcius Cato der Jüngere. 1866.

*N. F. S. Grundtvig: Brage-Snak. 1844.

*S. Grundtvig: Marsk Stig. Dansk Folkevise fra det 13de Aarh. Efter Kilderne ved. 1861.
— Engelske og skotske Folkeviser, fordanskede. 1846.
E. Hagerup: Om det danske Sprog i Angel. 2den Udg., besørget af K. L. Lyngby. 1867.
V. H.: Endnu et Indlæg i Skolesagen. 1867.
M. Hammerich: Smaaskrifter. II. Modersmaal og Litteratur. 1867.
J. A. Hartung: Pindar's Werke, griechisch mit metrischen Uebersetz. und erkär. Anm. 1—4 Th. 1855—56.
— Archilochos und die dorischen Liederdichter mit metrischer Uebers. und erklär. Anm. 1856.
— Die äolische Schule und die vollendete Kunstschule der griech. Lyrik. 1857.
*H. C. L. Heiberg: Thomas Kingo, Biskop i Fyen. 1852.
L. Herbst: Ueber an beim Futur im Thukydides. 1867.
H. Hertz: Dramatiske Værker. 16de Bind. 1867.
*Hoffmann: Ausgew. Novellen. 2 Bind.
Ludvig Holbergs Epistler. Udg. af Chr. Bruun. 2det Bind. 1868.
*W. von Humboldt: Ueber den Dualis. 1828.
— Ueber die Verwandtschaft der Ortsadverbien mit dem Pronomen in einigen Sprache. 1830.
*J. K. Høst: Johan Friedrich Struensee og hans Ministerium. 1—3 B. 1824.
B. S. Ingemann: Psalmer med Tillæg af andre religiøse og symbolske Digte.
R. Keyser: Efterladte Skrifter af. II, 1—2. 1867.
*S. Kierkegaard: Enten — Eller. 1—2 B. 1849.
E. Koch: Griechische Formenlehre. 1866.
J. Kok: Det danske Folkesprog i Sønderjylland. 2den Deel. 1867.
C. G. W. Krüger: Dionysii Halicarnassensis Historiographica. 1823.
— De authentia et integritate anabaseos Xenophonteæ. 1824.
— Xenophontis expeditio Cyri. 1826.
— Historisch-philologische Studien. 2ter Band. 1851.
— Lexikon zu Xenophons Anabasis. 3ter Aufl. 1861.
— Xenophons Anabasis. 5te Aufl. 1863.
— Register zu K. W. Krüger's griechischer Sprachlehre, mit ergänzenden Erklärungen. 1865.

*Peter von Kobbe: Schleswig-Holsteinische Geschichte (1694 bis 1808). 1834.
V. Kristiansen: Bidrag til en Ordbog over Gadesproget. 1866.
C. Lachmanni in Lucretii Cari de rerum natura libros commentarius tertium editus. 1866.
F. G. Lindner: Griechische Formenlehre. 1853.
Literarisches Centralblatt. 1867.
*T. B. Macaulay: the history of England. 1—8. 1849—1855.
J. N. Madvigius: Poetarum aliquot latinorum carmina selecta carminumve partes. tertio ed. J. L. Ussing. 1857.
H. Martensen: Om Tro og Viden. 1867.
K. Matthiæ: Xenophons Anabasis. 2te Ausg 1859.
*Philipp Melanchthon's Werke, herausgeg. von F. A. Koethe. 1829—1830.
*F. Miklosich: Lexicon lingvæ Slavonicæ. 1850.
— Formenlehre der altslovenischen Sprache. 1854.
†F. C. Müller: Tillæg til Bibelhistorien. 1865.
H. D. Müller und J. Lattmann: Griechische Formelehre. 1863.
M. Müller: Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache, bearbeitet von C. Böttger, II. Serie von 12 Vorlesungen. 1866.
F. Paludan-Müller: Ivar Lykkes Historie. 1ste Deel. 1866.
C. F. Nägelsbach: Lateinische Stilistik; 4te Aufl. 1865.
(Napoleon III): Julius Cæsars Historie. 2den Deel. 1867.
R. Nielsen: Om Holbergs Kirkehistorie og Theologie. 1867.
— Om „den gode Villie" som Magt i Videnskaben. 1867.
— Om Tilværelsens ideale Magter: Skjæbne og Forsyn. 1867.
Nordisk Boghandlertidende. 1867.
Nordisk Tidsskrift för Politik, Ekonomi och Litteratur. 1867.
Th. Overskou: Haandbog for Yndere og Dyrkere af dansk dramatisk Litteratur og Kunst. 1865.
C. Palmer: Evangelisk Pædagogik, oversat af J. R. Steckholm. 8de Hef. 1866.
E. Pinder: über den Fümfkæmpe der Hellenen. 1867.

W. Pape: Wörterbuch der griechischen Eigennamen. 3te Abtheilung. 1867.
Pauly's Real-Encyclopädie der classischen Alterthumswissenschaft. I, 1—2. 1864—66.
J. C. Poggendorff: Annalen der Physik und Chemie. 1867. BB. 130—131.
*W. H. Prescott: History of the Conqvest of Peru. 1—2 V. 1855.
— History of the Conqvest of Mexico. 1—2 V. 18.
E. de Pressensé: Jesus Christus, hans Tid, hans Liv og hans Gjerning. 1—2 H. 1867.
*Jean Racine: Oeuvres. 1—4 V. 1826. 12.
F. Ritschelii Opuscula Philologica. V. I. 1866.
J. la Roche: Die Homeriche Textkritik im Alterthum. 1866.
*J. J. Rousseau: Emile ou de L'éducation. 1—5 V. 1802. 12.
M. Rowel: Breve fra Helvede. 1866.
*M. Jules Sandeau: Mariana. 1—2 T. 1839.
G. Sauppe: Xenophontis Opera. Vol. V. Scripta minora. 1866.
E. H. Schauenburg: Die Reisen in den sydafrikanischen Binnenländern. Bearbeitet von. 24 H. 1867.
K. Schenkl: Chrestomathie aus Xenophon. 4te Aufl. 1866.
*J. H. Schlegel: Geschichte der Könige von Dänemark. 1ster Th. 1769. Fol.
B. Schmitz: Die neuesten Fortschritte der französisch-englischen Philologie. 1 Hef. 1866.
C. T. Schuch: Apici Cæli de re coqvinaria libri decem. 1867.
*W. Scott: Ivanhoe; a Romance. I.—IV V. 1823.
William Shakspeare's dramatiske Værker, overs. af Edv. Lembcke. 19—22de H.
F. E. Sibbern: Breve til og fra. II. Udg. af E. L. M. Mynster. 1866.
Hof- og Statskalender, kongelig dansk, for Aaret 1867.
H. W. Stoll: Anthologie Griechischer Lyriker. 1—2. 3te Aufl. 1864.
*O. P. Sturzenbecker: Den nyare svenska Skøn-Litteraturen och Tidnings-Pressen. 1845.
*G. Thaulow: Die Gymnasial-Pädagogik. 1858.
C. Thomsen: Xenophontis memorabilia Socratis. 2den Udg. 1867.

S. B. Thrige: Mindre Læreberg i den gamle Historie. 1867.
G. Thudichum: De griechischen Lyriker. 1859.
Tidsskrift for Mathematik, udg. af C. Tychson. 1867.
— for Physik og Chemi, udg. af A. og J. Thomsen. 1867.
Nyt Tidsskrift for udenlandsk theologisk Litteratur, udg. af H. N. Clausen. 1867.
Tidsskrift for populære Fremstillinger af Naturvidenskaberne, udg. af C. Fogh og C. F. Lütken. 1867.
Tidskrift for Philologi og Pædagogik. VII, 2—3. 1867.
*H. A. Timm: Aftensange-Psalmer. 1843.
*Torquato Tasso: La Gerusalemme liberata. da C. F. Fernow. T. 1—2. 1809.
— Befreites Jerusalem, übers. von K. Streckfusz. 1—2. 1835.
J. Vahl: Lapperne og den lapske Mission. 1866.
F. Vollbrecht: Xenophons Anabasis. 1—2 B. 3te Aufl. 1865.
*S. H. Voss: Luise. 1855.
W. Wattenbergh: Anleitung zur Griechischen Palaeographie. 1867. 4.
VII Schrifttafeln zu Wattenberghs Anleitung. 1867.
Th. Weilbach: Kortfattet Litteraturlexicon. 1867.
H. Weiss: Kostümkunde-Handbuch der Geschichte der Tracht und des Geräthes vom 14. Jahrh. bis auf die Gegenw. I L. 1866.
*P. O. Welander: Norskt- (och Danskt-) Svenskt Handlexicon, udgif. af C. A. Guldberg.
R. Westphal: Scriptores Metrici Graeci. V. I. 1866.
A. S. Ørsted: Frilands-Trævæxten i Danmark. H. 1—2. 1864—67.

VI.

A. Summarisk Oversigt over Skolens Indtægter og Udgifter i 1867—68.

Indtægt.	Rdl.	Sk.
Jordebogsindtægt med Fradrag af Tiendeskat	5043	56
Renter af kgl. og Prioritets-Obligationer . .	25[illegible]2	75
Skolecontingenter	2565	86
Helsingørs Hospital	300	„
Tilskud fra det almindelige Skolefond . .	7700	„
	17,942	19

Udgift:

	Rdl.	Sk.
Gager og Timebetaling	14,595	92
Pensioner	453	78
Bibliothek og videnskabelige Apparater .	385	„
Bygningernes Vedligeholdelse	314	23
Badehuus	40	„
Inventariums Vedligeholdelse	105	8
Brændsel og Belysning	422	93
Communale Afgifter	113	29
Regnskabsføringen	310	„
Forskjellige løbende og extraordin. Udg.	483	56
Riffelskydning	60	44
	17,314	72

B. Stipendiekassen 1867–68.

Indtægt.

	Rdl.	Sk.
Renter af Stipendiefondens Midler	396	46
Uddrag at Sparekassen	416	30
	812	76

Udgift.

	Rdl.	Sk.
Udbetalte Oplagspenge	530	80
Indsat i Frederiksborg Sparekasse	175	38
Regnskabsførerens Procenter	6	54
	812	76

C. Discipelbibliotheket.

Udgift.

	Rdl.	Sk.
Underbalance forrige Aar	8	93
Nye Bøger og deres Indbinding	18	71

Indtægt.

	Rdl.	Sk.
25 Deeltagere	25	„
Solgt 13 Exemplarer af Kataloget à 20 Sk.	2	68
	27	68

VII.

Fordeling af Skolens Beneficier i det forløbne Skoleaar.

1. Stipendier: Det høieste 50 Rdl.: G. A. Brasen; det mellemste 35 Rdl.: A. E. Th. Kønigsfeldt, J. N. H. Berg, H. H. Wiwel, H. V. J. Hansen, J. C. C. Hansen, N. C. J. Haggerup, J. O. V. Kønigsfeldt; det laveste 20 Rdl.: J. L. Doss, J. J. A. Lørup, A. P. Tuxen, J. L. Faartoft.

2. Det Moltkeske Legat for Embedsmænds skolesøgende Sønner 40 Rdl.: A. E. Th. Kønigsfeldt, J. N. H. Berg, C. E. Schønheyder.

3. Fri Underviisning: M. U. Vedel, C. E. Schønheyder, H. G. Wiwel, J. L. Doss, H. V. J. Hansen, J. J. A. Lørup, N. C. J. Haagerup, C. E. Tauson, C. Ewald. — Extraordinært: A. E. Th. Kønigsfeldt, J. N. H. Berg, J. O. V. Kønigsfeldt, O. C. F. Kønigsfeldt.

4. Underviisning mod nedsat Betaling: J. C. C. Hansen, J. L. Faartoft.

5. Frederiksborg Skoles to Pladser paa Regentsen tildeeltes S. C. J. Haagerup, S. C. W. Duus.

Tidsordenen for Prøverne.

Afgangsprøven.

Skriftlig: Tirsdag den 23de Juni Kl. 8—12 Udarbeidelse i Modersmaalet (Fri Opgave); 4—8 Oversættelse fra Latin til Dansk; Torsdag den 25de Juni Kl. 8—12 latinsk Stiil; 4—8 arithmetisk Udarbeidelse; Fredag den 26de Juni Kl. 8—12 geometrisk Udarbeidelse; 4—8 Udarbeidelse i Modersmaalet (Bunden Opgave).

Mundtlig: Lørdag den 11te Juli Kl. 8 Historie; Mandag den 13de Kl. 8 Latin; Tirsdag den 14de Kl. 8 Græsk; Onsdag den 15de Kl. 4 Arithmetik; Torsdag den 16de Kl. 4 Geometri;

Lørdag den 18de Kl. 4 Naturlære; Mandag den 20de Kl. 1 Hebraisk.

Aarsprøven.

Skriftlig: VII B. Tirsdag den 23de Juni Kl. 8—12 Udarbeidelse i Modersmaalet (Fri Opgave); 4—8 Oversættelse fra Latin til Dansk; Torsdag den 25de Kl. 8—12 latinsk Stiil; 4—8 arithmetisk Udarbeidelse; Fredag den 26de Kl. 8—12 geometrisk Udarbeidelse; 4—8 Udarbeidelse i Modersmaalet (Bunden Opgave).

VI. Torsdag den 9de Juli Kl. 8—12 Udarbeidelse i Modersmaalet; 5—8 Oversættelse fra Latin til Dansk; Fredag den 10de Kl. 8—12 latinsk Stiil; 5—8 mathematisk Opgave.

V. Torsdag den 9de Juli Kl. 8—11 Udarbeidelse i Modersmaalet; 5—7 mathematisk Opgave; Fredag den 10de Kl. 8—11 latinsk Stiil; 12—2 Oversættelse fra Tydsk til Dansk; 5—7 Oversættelse fra Fransk til Dansk; Lørdag den 11te Kl. 8—11 Oversættelse fra Latin til Dansk.

IV. Torsdag den 9de Juli Kl. 8—11 Udarbeidelse i Modersmaalet; IV St. 5—7 Oversættelse fra Latin til Dansk; IV R. Regneopgave; Fredag den 10de Kl. 8—11; IV St. latinsk Stiil; IV R. Udarbeidelse i Modersmaalet (II); 12—2 Oversættelse fra Tydsk til Dansk; 5—7 Oversættelse fra Fransk til Dansk.

III. Torsdag den 9de Juli Kl. 8—11 Udarbeidelse i Modersmaalet; 5—7 Oversættelse fra Tydsk til Dansk; Fredag den 10de Kl. 8—11 latinsk Stiil; 5—7 Regning.

II. Torsdag den 9de Juli Kl. 8—11 Udarbeidelse i Modersmaalet; Fredag den 10de Kl. 8—10 Regning.

I. Torsdag den 9de Juli Kl. 8—10 Udarbeidelse i Modersmaalet; Fredag den 10de Kl. 8—10 Regning.

Mundtlig: VII B. Tirsdag den 14de Juli Kl. 12 Religion; Onsdag den 15de Kl. 8 Latin; Kl. 5 Historie; Torsdag den 16de Kl. 8 Græsk; Kl. 12 Hebraisk; Fredag den 17de Kl. 8 Ma-

thematik; Lørdag den 18de Kl. 8 Naturlære; Kl. 12 Fransk.

VI. Tirsdag den 14de Juli Kl. 8 Tydsk; Onsdag den 15de Kl. 11 Naturhistorie; Torsdag den 16de Kl. 8 Fransk; Kl. 5 Religion; Fredag den 17de Kl. 8 Latin; Kl. 5 Mathematik; Lørdag den 18de Kl. 8 Geographi; Kl. 5 Græsk; Mandag den 20de Kl. 8 Historie.

V. Tirsdag den 14de Juli Kl. 8 Historie og Geographi; Kl. 12 Mathematik; Onsdag den 15de Kl. 8 Naturhistorie; Kl. 12 Tydsk; Torsdag den 16de Kl. 12 Fransk; Fredag den 17de Kl. 8 Religion; Kl. 12 Græsk; Lørdag den 18de Kl. 12 Latin.

IV. Tirsdag den 14de Juli Kl. 8 IV R. Mathematik; Kl. 5 IV St. Latin; Onsdag den 15de IV Kl. 5 Religion; Torsdag den 16de Kl. 5 IV St. Græsk; Fredag den 17de Kl. 8 IV Fransk; Kl. 12 IV St. Historie og Geographi; Kl. 5 IV Tydsk; Lørdag den 18de Kl. 10 Naturhistorie; Kl. 5 IV R. Historie og Geographi; Mandag den 20de Kl. 8 IV St. Mathematik; IV R. Dansk og Svensk.

III. Tirsdag den 14de Juli Kl. 5 Naturhistorie; Onsdag den 15de Kl. 12 Latin; Kl. 5 Dansk; Torsdag den 16de Kl. 12 Religion; Kl. 5 Historie og Geographi; Lørdag den 18de Kl. 8 Fransk; Kl. 5 Tydsk.

II. Tirsdag den 14de Juli Kl. 12 Tydsk; Onsdag den 15de Kl. 8 Religion; Torsdag den 16de Kl. 8 Dansk; Kl. 12 Naturhistorie; Fredag den 17de Kl. 12 Latin; Kl. 5 Historie; Lørdag den 18de Kl. 10 Geographi.

I. Tirsdag den 14de Juli Kl. 5 Religion; Onsdag den 15de Kl. 8 Tydsk; Torsdag den 16de Kl. 8 Geographi; Fredag den 17de Kl. 5 Historie; Lørdag den 18de Kl. 8 Dansk; Mandag den 20de Kl. 8 Naturhistorie.

Mandag den 20de Kl. 11 Prøve i Sang; Kl. 1 Prøve i Gymnastik for hele Skolen.

Tirsdag den 21de Juli Kl. 12 prøves de indmeldte Disciple.

Onsdag den 22de Juli Kl. 10 bekjendtgjøres Udfaldet af Prøverne, hvorefter Sommerferien tager sin Begyndelse.

Mandag den 24de August Kl. 8 begynder Underviisningen i det nye Skoleaar.

Til at overvære de mundtlige Prøver og Slutningshøitiden indbydes herved Enhver, der har Interesse for Skolen og dens Virksomhed.

Frederiksborg lærde Skole i Juni 1868.

C. Berg.

Trykfeil.

Side 6 L. 8 f. o., fodre, læs: fordre.
Side 10 L. 5 f. n., hvor, læs: hvori.
Side 14 L. 7 f. o., s. A., læs: f. A.